

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Násilí mezi urozenými a měšťany.
Obraz soubojů na přelomu 16. a 17. století**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

Autor práce: Bc. Tomáš Pintner

Studijní obor: Učitelství pro střední školy se specializacemi Anglický jazyk a literatura – Dějepis

2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 25. dubna 2024

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. za vstřícný a ochotný přístup při vedení práce, cenné rady, ale také za trpělivost, obětavost a vynaložený čas, který mi při jejím psaní věnoval. Dále bych chtěl poděkovat svým rodičům, bez jejichž laskavé podpory bych mohl jen těžko tuto práci dokončit. Velký dík patří i mým přátelům, a to především za dlouhé rozpravy nad obsahem práce, ale také za pomoc s paleografií. V neposlední řadě bych rád poděkoval své partnerce za trpělivost a péči, kterou mi během mého studia poskytla.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tematikou soubojů mezi šlechtici a měšťany v období raného novověku. Jejím cílem je představit podobu souboje jakožto nástroje sloužícího k nápravě poškozené cti a současně významného kulturního fenoménu předmoderní společnosti. Práce se proto dále zaměří na úlohu cti, která představovala klíčový prvek šlechtické a maskulinní identity, přičemž její ztráta měla pro napadené jedince nedozírné důsledky. Její násilná obrana byla vnímána jako společensky legitimní, avšak protiprávní akt. Práci uzavře analýza a komparace čtyř soubojů, které se odehrály v Království českém mezi lety 1582 a 1651.

Klíčová slova: čest, souboje, právní normy, maskulinita, šlechta.

Annotation

The diploma thesis deals with the topic of duels between nobles and townsmen in the early modern period. Its aim is to present the form of duels as a tool used to restore violated honour and at the same time as an important cultural phenomenon of pre-modern society. The thesis will therefore focus further on the role of honour, which represented a key element of noble and masculine identity, the loss of which had immeasurable consequences for the challenged individuals. Its violent defence was perceived as a socially legitimate but illegal act. The thesis will be concluded with an analysis and comparison of four duels that took place in the Kingdom of Bohemia between 1582-1651.

Key words: honour, duels, legal norms, masculinity, nobility.

Obsah

1. Úvod	7
2. Čest v mentalitě člověka raného novověku	13
2.1. Čest jako součást maskulinní identity	16
2.2. Čest jako součást šlechtické identity	23
3. Soubojová kultura v období raného novověku.....	32
4. Souboje a šerm v českém a evropském kontextu	54
5. Souboje a právo	63
5.1. Delikty proti cti	63
5.2. Násilné delikty	65
5.3. Zákazy nošení zbraní a zákazy soubojů	70
6. Souboj Mikuláše Dačického z Heslova se Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat z roku 1582.....	75
7. Souboj Jana Zikmunda Paugara z Reitzenschlagu s Kryštofem Kryšpínem roku 1598.....	85
8. Smrt Jindřicha Šlechtína ze Sezemic v souboji roku 1635.....	92
9. Souboj Zikmunda Alexandera Karla ze Svárova s Karlem Adamem z Říčán roku 1651	96
10. Komparace analyzovaných soubojů.....	104
11. Závěr.....	108
12. Prameny a literatura.....	111
12.1. Prameny archivní	111
12.2. Prameny vydané	111
12.2. Literatura	112
13. Seznam příloh	119
14. Přílohy	120

1. Úvod

Problematické násilí v podobě osobních soubojů mezi dvěma jednotlivci, které měly spíše civilní charakter, nevěnovala česká historická věda dostatečnou pozornost. Přitom se jedná o důležité téma, které na stránkách svých textů nereflektovali pouze doboví kronikáři a autoři naučných spisů, ale také významní představitelé evropské literatury jako Shakespeare, Puškin, Dumas, Lermontov a mnoho dalších.¹ Obraz vznešeného souboje za účelem obrany zpochybněné cti představuje vsutku romantické téma, které přitahuje pozornost zejména laické veřejnosti. Tato idealizovaná představa o podobě souboje sice pramení ze skutečnosti, že lidé v dřívějších dobách přikládali své cti mnohem větší význam, než je tomu dnes, nicméně v praxi se tyto ozbrojené střety a jejich okolnosti v různé míře lišily od modelu, který v 16. a 17. století nastínili jejich první teoretici a průkopníci. Pochopitelně, pro ucelené uchopení tématu nestačí postupovat v pozitivistickém duchu ve snaze zjistit, „jak to ve skutečnosti bylo“, nýbrž je třeba informace o skutečném průběhu souboje interpretovat v kontextu zkoumané doby. K možnostem metodologického uchopení tématu se výklad ještě několikrát vrátí, avšak na tomto místě je vhodné zmínit, jaký ohlas nalezla zkoumaná problematika v českém a zahraničním prostředí.

Oblibu tématu v laických kruzích dokládá celá řada knih z pera Vladimíra Šindeláře, Jiřího Kovaříka, Leonida Křížka či Vladimíra Dolínka, které jsou spíše popularizačně laděné, ale poskytují základní přehled o soubojových zvyklostech v průběhu dějin, a to včetně známých ozbrojených střetů a zbraní, které duelanti používali.² V kontextu současné historické vědy jsou přínosné kvalifikační práce, které k dané problematice vznikají. Cenný pohled poskytl například Ondřej Šáro, který se ve své diplomové práci pokusil vymezit základní obrysy řádného souboje a sledoval jeho reflexi v očích dobových pozorovatelů. Výhodou Šárovy práce byla především jeho znalost německy psané teoretické literatury, díky níž svůj výklad pevně ukotvil.³ Neméně důležitý pohled nabídl také Dominik Habermann, který se na základě teoretických poznatků pokusil interpretovat souboj mezi Janem Šemberou Černohorským z Boskovic a Zikmundem Prakšickým ze Zástřizl z roku 1581.⁴ Podobným způsobem se na jiný

¹ O významu souboje v rusky psané literatuře období romantismu pojednává Vítězslav Houška, *Souboje perem i pistolí*, Praha 1982.

² Vladimír Šindelář, *Šermíři, rváči, duelanti*, Praha 1994; Jiří Kovařík – Leonid Křížek, *Historie evropských duelů a šermu. Svazek II: Čas rváčů a duelantů*, Praha 2014; Vladimír Dolínek, *Knihy o soubojích*, Praha 2009.

³ Ondřej Šáro, *Duely v českých zemích raného novověku*, České Budějovice 2009 (diplomová práce).

⁴ Dominik Habermann, *Souboj jako běžný prostředek řešení šlechtických sporů, v českých zemích v raném novověku*, Brno 2012 (bakalářská práce).

souboj mezi kutnohorským kronikářem Mikulášem Dačickým z Heslova a Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat snažila nahlížet i má bakalářská práce, která kombinovala historicko-antropologickou a právně-historickou optiku.⁵ Vědecký pohled nabídly studie Jany Jůzlové, která zdůraznila kontrast mezi právními normami a nepsanými společenskými zvyklostmi, které ve svých písemnostech zdůrazňovali myslitelé 16. a 17. století, ale také práce Ondřeje Vodičky, který se zabýval pozdně středověkými cvičebnicemi šermu.⁶ Z cizojazyčných prací vyniká především monografie britského historika Victora Kiernana, který se snažil problematiku soubojů uchopit z dlouhodobého hlediska a zároveň ji interpretoval jako jakousi výsadu šlechty.⁷

Ze širšího okruhu české a zahraniční literatury, která se vztahuje ke kategorii cti, kvůli níž šlechtici a měšťané sváděli souboje, lze jmenovat nemalé množství titulů. Historička Jana Janišová se dané problematice věnovala ze zmíněného právně-historického pohledu. Ve svých několika studiích zdůraznila roli cti v českém zemském právu s ohledem na delikty proti této kategorii.⁸ Čest se dostala do centra pozornosti také širokého kolektivu autorů, konkrétně Tomáše Borovského, Petra Kreuze, zmíněné Jany Janišové a řady dalších, kteří se jí věnovali ve sborníku s názvem *Spory o čest ve středověku a raném novověku* z několika perspektiv, kupříkladu z hlediska genderu.⁹ Genderový, respektive historicko-antropologický pohled zastává rovněž německý historik Martin Dinges, který nabídl inspirativní teoretická východiska, jak vědecky přistupovat k otázce zejména stavovské cti.¹⁰ Protože se velkého podílu zaznamenaných soubojů účastnili urození muži, je důležité zaměřit se na to, jaký význam přikládala tato skupina osobní, případně rodové cti. Mnoho otázek zodpověděl Václav Bůžek ve svých studiích či monografiích ve spolupráci s kolektivem autorů, které upozornily na

⁵ Tomáš Pintner, *Spory o čest v raném novověku*, České Budějovice 2022 (bakalářská práce).

⁶ Jana Jůzlová, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, 2003, s. 29-58; Ondřej Vodička, *Výpovědi německých pozdně středověkých šermířských příruček o kultuře civilních duelů*, Husitský Tábor 2019, 23-24, s. 96-123

⁷ Victor Kiernan, *The Duel in European history. Honour and the Reign of Aristocracy*, London 2016.

⁸ Jana Janišová (ed.), *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě. Edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic z let 1541–1556. Historická studie a edice*, Brno 2007.

⁹ Tomáš Borovský – Dalibor Janiš – Michaela Malaniková a kol.(edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010.

¹⁰ Martin Dinges, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff (edd.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 29-62

provázanost cti a šlechtické identity.¹¹ Jak bude ještě několikrát připomenuto, čest stála na vrcholu hodnotového systému urozených mužů, který v podstatě vycházel ze stále aktuálního ideálu křesťanského rytířství, jenž představoval model příkladného mužského chování.¹²

Jak napovídá obsah uvedených textů, problematika soubojů představuje důležité kulturně-historické téma, neboť očekávání násilného postupu za účelem nápravy újmy na jedincově dobrém jméně reflektovalo charakteristické myšlenky a pocity zkoumané doby.¹³ Tyto nepsané společenské normy, které kladly čest na první místo v hierarchii hodnot předmoderního člověka, totiž vyžadovaly, aby jedinec tuto klíčovou komoditu za jakýchkoliv podmínek hájil, jinak mu hrozil sociální propad. Volba násilného řešení přitom představovala asi nejrychlejší cestu a legitimní způsob, jak si udržet dobrou pověst a v očích bezprostřední sociální skupiny okázale demonstrovat, že napadenému jedinci nebyla její ztráta lhostejná. Páchání násilí za účelem nápravy poškozené cti lze tedy chápat jako jakési divadelní představení, jelikož mělo svou symbolickou rovinu. Jak uvádí Peter Burke, kulturní přístup by měl napomoci odhalit smysl tohoto „iracionálního“ násilí, respektive pravidla či kulturní vzorce, kterými se jeho užívání řídilo. Souboje je pak možné chápat jako jakési očištné rituály, které by měly jedincovo jméno zbavit pošpinění.¹⁴

Rituální podstata souboje jakožto ryze mužského fenoménu umožňuje na téma nahlížet již jmenovanou optikou historické antropologie, respektive gender history. Aby bylo možné poznat a pochopit příčiny, proč se muži, kteří v častých případech pocházeli z urozeného stavu, uchýlovali k násilí v otázce poškození své mužské, osobní či rodové cti, je nutné analyzovat celou řadu subjektivně zbarvených svědectví. Jen díky nahlédnutí do myšlenkových světů jednotlivých aktérů je možné zčásti rekonstruovat obraz toho, jakou měl souboj úlohu nejen v rámci jejich individuálního hodnotového ukotvení, ale snad také v kontextu kultury sledovaného období, které bylo vesměs charakteristické každodenní připraveností k násilí.¹⁵ Podobnou cestou se vydává právě tato kvalifikační práce, která se formou čtyř mikroanalytických pohledů pokusí interpretovat postoje zúčastněných aktérů vzhledem k jejich

¹¹ Václav Bůžek a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010; Václav Bůžek – Josef Hrdlička – Pavel Král – Zdeněk Vybíral, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.

¹² Václav Bůžek, *Ideály křesťanského rytířství v chování muže předbělohorské doby*, in: Radmila Švaříčková Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavlíčková – Jiří Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 47-60.

¹³ Peter Burke, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011, s. 18.

¹⁴ Tamtéž, s. 57, 136-138.

¹⁵ Richard van Dülmen, *Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly*, Praha 2002, s. 56-59.

postavení ve stavovské společnosti, ale také v souvislosti s jejich maskulinní identitou. Z následné komparace analyzovaných prožitků pak snad bude možné vyzdvihnout aspekty, které byly všem ozbrojeným střetům společné a mezi nimiž by mimo jiné mohla stát potřeba vyniknout na základě očekávaných mužských kvalit.

Cíli kvalifikační práce odpovídá i volba pramenů, na jejichž základě bude rekonstruována podoba složitě se etablojícího raně novověkého souboje. Jedná se převážně o prameny, které vznikly jako podklady pro soudní řízení. Tato pramenná základna, která je uložena ve fondu Stará manipulace v Národním archivu, povětšinou reflektuje stanoviska jednotlivých stran při soudní při, k níž došlo kvůli tomu, že se duelanti svým jednáním provinili proti platnému právnímu řádu. Toto provinění spočívalo v porušení panovníkova protisoubojového patentu, ale v častých případech také v zabití protivníka. Právě souboje, které měly za následek soudní řízení kvůli smrti jednoho z bojovníků, jsou pro komparativní analýzu asi nejcennější, neboť ve výpovědích účastníků situace je možné nalézt ony klíčové okolnosti souboje, jako byla urážka cti, výzva k nápravě křivdy a moment prvního fyzického útoku. Z uvedených důvodů se práce bude věnovat soubojům, které se odehrály v českých zemích a dochovala se k nim dostačující trestněprávní agenda, zatímco stranou pozornosti zůstanou souboje, k nimž docházelo v průběhu šlechtických kavalírských cest.

Již v úvodu je nutné připustit, že téma soubojů je velmi obsáhlé a splnění vytyčeného cíle představuje náročnou výzvu. První kapitola se pokusí představit význam cti pro předmoderního člověka a to, jak se stavěl k jejímu zpochybnění. Velký důraz bude přitom kladen na vztah cti a šlechtické identity, ale také na provázanost uvedené kategorie s maskulinní identitou, což bude ukázáno na příkladě dobové preskriptivní literatury. Tato kapitola zároveň detailněji rozpracuje metodologická východiska spojená s genderovou rovinou cti, od nichž se bude odvíjet obsah následujících kapitol.

Druhá kapitola nabídne exkurz do soubojové kultury 16. a 17. století a zaměří se na několik prvků. V první řadě půjde o vykreslení podoby souboje ve sledovaném období. Na základě poznatků z literatury a sémantického rozboru textu vydaných pramenů kapitola rozliší mezi souboji v pravém slova smyslu, tedy konflikty, které byly vedeny na obranu poškozené cti a měly se řídit určitými pravidly, a všemi ostatními ozbrojenými střety. Jak příslušná kapitola ukáže, jedná se o velmi obtížný úkol, neboť daná pravidla se v tomto období teprve pomalu prosazovala a zřejmě nebyla zcela závazná. Přesto je ale možné z dobových zpráv vypožorovat hlavní obrysy řádného souboje, respektive kulturní zvyklosti, jimiž se do určité míry řídil. Zadruhé, o soubojích, jejich přípustnosti, ale rovněž náležitému postupu jejich provedení se věnovaly zmíněné preskriptivní texty, které měly povětšinou výchovný charakter, jiné sloužily

jako cvičebnice šermu. Rozbor těchto písemností tedy ještě více přiblíží úlohu souboje v předmoderní společnosti.

Třetí z kapitol se bude věnovat šermířským školám celoevropského významu, ale také konkrétním soubojům, které se odehrály v českém prostředí. Již tyto souboje, které jsou známé z literatury, budou interpretovány skrze optiku naznačenou v úvodních kapitolách, aby tak mohly být lépe prozkoumány jejich okolnosti. Kde to prameny umožní, text kapitoly poodhalí postoje duellantů, a to právě s ohledem na jejich maskulinní a případně šlechtickou identitu.

Čtvrtá kapitola poskytne právně-historické pozadí, na němž k soubojům docházelo. Z velké části bude přitom vycházet z mé dřívější bakalářské práce, nicméně tentokrát bude větší důraz kladen na násilné delikty.¹⁶ Mimoto budou představeny důležité panovnické patenty, které konání osobních soubojů zapovídaly pod hrozbou závažných trestů. Analýza argumentace habsburských vládařů může přitom nastínit další z kulturních aspektů souboje, totiž rozpor mezi právem a společenskými zvyklostmi.

Zbývající kapitoly se budou věnovat analýze a komparaci čtyř soubojů, které se odehrály mezi lety 1582 a 1651.¹⁷ K interpretaci jednání jednotlivých aktérů pak budou užita teoretická východiska a další poznatky z předchozích kapitol. Nejstaršímu ze soubojů z roku 1582 mezi proslulým kutnohorským kronikářem Mikulášem Dačickým z Heslova a Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat se již věnovala zmíněná bakalářská práce, avšak tentokrát bude ke střetu těchto dvou mužů přistupováno v odlišném kontextu. K tomuto souboji se dochovalo největší množství pramenů, jelikož soudní řízení, kterému Dačický čelil za zabití svého protivníka, trvalo více než třicet let. Druhý souboj z roku 1598 nad ostatní vyčnívá místem konání, jímž bylo Staroměstské náměstí v Praze, kde se utkal rytíř Jan Zikmund Paugar z Reitzenschlagu a jakýsi Kryštof Kryšpín. Urozený muž protivníka sice nezabil, ale svým agresivním počínáním proti sobě popudil městské orgány. Třetí souboj z roku 1635 se odehrál v období právní nejistoty třicetileté války mezi Jindřichem Šlechtínem ze Sezemic a neznámým mužem, přičemž mnoho okolností tohoto střetu zůstává skryto. Poslední střet z roku 1651 mezi Zikmundem Alexanderem Karlem ze Svárova a Karlem Adamem z Řičan představoval skutečně krvavý zápas, v jehož důsledku první z mužů zemřel a druhý se musel za svůj skutek zodpovídat. Ukázalo se však, že díky dobrým vztahům k osobám na panovnickém dvoře zůstal nakonec provinilec bez trestu. Díky analýze bude snad možné dozvědět se, proč k soubojům

¹⁶ T. Pintner, *Spory*, s. 30-42.

¹⁷ Národní archiv (dále NA), Stará manipulace, inv. č. 752, sign. D 42/2, kart 642; tamtéž, inv. č. 1590, sign K11/5, kart. 1104; tamtéž, inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194; tamtéž, inv. č. 3656, sign. S 676/3, kart. 2353; tamtéž, inv. č. 2637, sign. P 64/1, kart. 1640.

došlo, kdo z aktérů ozbrojenou potyčku vyvolal, ale také kdo se cítil uražený, případně čím. Následná komparace se pokusí nalézt hlavní podobnosti mezi analyzovanými souboji a poodhalit, jak souboje vypadaly v Království českém v praxi.

2. Čest v mentalitě člověka raného novověku

Čest představovala klíčovou hodnotu v životě raně novověkého člověka, která do určité míry ovlivňovala kvalitu jeho života. Není proto divu, že útok na čest a její zpochybnění předcházely vážnému mezilidskému sporu, mnohdy násilnému. Jednalo se o tak závažnou kategorii, že souboje se zbraněmi, jejichž hlavní aspekty budou v dalších kapitolách vymezeny, byly vedeny především kvůli cti, a jen okrajově kvůli dalším, někdy přidruženým motivům, jež se týkaly kupříkladu majetkových záležitostí. Tato kapitola si proto klade za cíl představit význam cti v životě lidí v 16. a 17. století s ohledem na to, jak nezanedbatelnou roli hrála v dobové kultuře. Jelikož se kvalifikační práce věnuje soubojům mezi urozenými a měšťany, kteří v soubojích ale vystupovali jen zřídka, zaměří se vymezení cti především na šlechtické stavy a jejich specifika.¹⁸ Ve druhé rovině bude na čest nahlíženo genderovou optikou, která zachytí kontrast mezi mužskou a ženskou ctí, jež se zásadně lišily. V této souvislosti je nutné připomenout, že souboj ve sledovaném období představoval ryze maskulinní záležitost. Pokud došlo k souboji kvůli zpochybnění ženské cti, pak žena měla být zastoupena mužem, ať už manželem či svým otcem. Z tohoto důvodu bude práce sledovat kategorii cti rovněž jako nezbytnou složku maskulinní identity, k níž se soupeři v souboji vztahovali a kterou svým jednáním potvrzovali.

Kategorii cti je možné chápat jako jakýsi systém jednání, gest a slov, jež tvoří kód pro komunikaci v rámci společnosti.¹⁹ Ze sociologického hlediska lze čest považovat za symbolický kapitál, tedy vlastnost, která je pro členy společnosti viditelná a kterou oceňují. Jedná se tedy o vlastnost, která je člověku v jedné rovině přidělena jeho okolím na základě jeho konání a která určuje jeho postavení.²⁰ Tato „přidělená“ či „vnější“ čest odrážela schopnost člověka dodržovat společenské normy, jež byly definovány konkrétní sociální skupinou. V kontextu raného novověku se sociální skupinou nerozumí pouze společenský stav, k němuž jedinec náležel, ale zřejmě také profesní skupina, konfese, věk či gender.²¹ Ve druhé rovině se pak jedná o čest osobní, subjektivní, která odpovídala vnitřní hodnotové orientaci jedince. Dá se říci, že tyto dvě základní roviny se prolínaly v každodenních záležitostech, jež pospolu utvářely obraz počestného života.

¹⁸ Detailní vymezení cti všech společenských stavů nabízí práce T. Pintner, *Spory*, s. 17-29.

¹⁹ M. Dinges, *Die Ehre*, s. 53-54.

²⁰ Pierre Bourdieu, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 81-85.

²¹ Robert Novotný, *Čest a urozenost v mentalitě středověké šlechty*, in: T. Borovský – D. Janiš – M. Malaníková a kol. (edd.), *Spory*, s. 54-68, zde s. 54.

Rozlišení na čest „vnitřní“ a čest „vnější“ s sebou nese nemalé úskalí, které spočívá v možném rozporu mezi těmito dvěma rovinami, a dále v jejich proměnlivosti. Jak ostatně dokládá téma kvalifikační práce, jedinec v raném novověku mohl jen stěží počítat s tím, že nemusí vynakládat úsilí na uchování své cti. Naopak, člověk ve sledovaném období měl o svou čest a dobré jméno aktivně pečovat, usilovat o to, aby zůstala neposkvřena, a v případě napadení měl svou čest obhájit.²² Tento pohled komplikuje i skutečnost, že onu „vnější“ čest člověka bylo možné rozdělit do několika složek, které odpovídaly počtu společenských skupin, k nimž se jedinec potřeboval vymezit. Konkrétně se čest jedince mohla skládat ze složek vztahujících se k příslušnosti ke společenskému stavu, k členství v místní, regionální, zemské či dvorské instituci, nebo k působnosti zemského či městského práva.²³

Čest v obecné společenské rovině se jeví primárně jako binární kategorie, tedy v první řadě člověk v raném novověku na druhé hleděl optikou „čestný/nečestný“. Přitom sociálně žádoucí chování bylo oceňováno a poskytovalo jisté výhody. Jedinec mohl spoléhat na to, že bude svým okolím přijímán jako počestný člověk, a mohl se těšit ze všech výhod plynoucích z jeho právního postavení. Naopak nečestné jednání a absence cti zbavovaly člověka v těch nejzávažnějších případech právní ochrany. V méně závažných šlo pak o sociální izolaci nebo o zpochybnění jedincova dobrého jména, která ale byla nedílnou součástí jeho identity.²⁴ Jako příklad lze uvést osud Jana Vchynského z Vchynic, o němž se ve svém dopise z roku 1588 stručně zmínil Václav Budovec z Budova. Tento šlechtic, který byl nechvalně proslulý pro svou vznětlivou a násilnou povahu, údajně fyzicky napadl jakousi paní z Hřízele, za což měl být potrestán ztrátou hrdla a majetku. Jeho společensky nepřijatelné jednání, alespoň dle Budovcových slov, vedlo ke zpochybnění Vchynského cti a uvrhlo jej do nezáviděníhodné situace.²⁵

Obzvláště poslední z výše zmíněných hrozeb, tedy obava o dobré jméno, pak vedla mnohé osoby, aby zjednaly nápravu tím, že se chopily zbraně. Až druhořadé je další dílčí rozlišení, které se vztahuje k míře přisouzené cti. Ta se pochopitelně odvíjela od příslušnosti ke stavu, a tedy byla ve společnosti rozprostřena nerovnoměrně. Z této skutečnosti vyplývá, že čest se svým dílem podílela i na jisté sociální stratifikaci a zároveň činila danou vrstvu

²² Tamtéž, s. 55; Richard van Dülmen, *Kultura a každodenní život v raném novověku. Díl 2.: Město a vesnice*, Praha 2007, s. 189.

²³ V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 447. Zde je uvedeným způsobem členěna čest venkovana.

²⁴ Rudolf Rauscher, *Urážka na cti podle českého zemského práva*, in: František Čáda (ed.), *Naše právo a stát*, Praha 1928, s. 41-53, zde s. 41.

²⁵ Julius Glücklich (ed.), *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579-1619*, Praha 1908, s. 22; Aleš Valenta, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 16-21.

exkluzivní. V případě šlechty je tento jev nejzřetelnější, neboť, jak bylo již naznačeno, čest představovala neoddelitelný prvek šlechtické identity. V podstatě čest podmiňovala jedincovo „šlechtictví“ a zároveň byla jeho zřetelným projevem, jak bude ukázáno níže.²⁶

Souhrnně lze říct, že čest vytyčovala jedincův životní prostor, v němž jednal podle společenských norem, a proto její zpochybnění neslo dalekosáhlé důsledky pro jeho sociální život. Pobyt uvnitř počestné společnosti představoval existenční jistotu, ocitnutím se mimo ni byl pak zpravidla člověk společensky omezen. Bohužel, vzácně mohlo dojít k takovým situacím, kdy i přes úspěšné obhájení cti bylo na daného člověka nahlíženo s odstupem, což se týkalo spíše žen než mužů. Není proto divu, že výpadům proti jejich cti se lidé aktivně bránili.²⁷

Čest našla nezastupitelné místo ve slovníku člověka raného novověku. Tento výraz se vztahoval nejen k patrně upřímným projevům úcty směrem k Bohu, ale také se užíval k pozvednutí kulturní úrovně mezilidských vztahů, jak tvrdí Igor Němec.²⁸ Původ tohoto „povznášejícího obsahu“ uvedeného slova pak Němec spatřuje v rytířské kultuře, která nacházela odezvu ve šlechtickém prostředí i ve sledovaném období. Čest byla v tomto pojetí atributem člověka oplývajícího ctnostmi, které byly v dobové kultuře oceňované, a současně představovala projev společensky žádoucího jednání. Často byla zmiňována s ohledem na její základní binární charakter, totiž v takových kontextech, kdy hrozila její ztráta, nebo naopak v situacích, kdy autor písemnosti nabádal k jejímu opečovávání.²⁹

²⁶ J. Janišová (ed.), *Šlechtické spory*, s. 10-18.

²⁷ Václav Bůžek – Pavel Král – Zdeněk Vybíral, *Člověk českého raného novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2005, s. 9-53, zde s. 39-31; V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 447.

²⁸ Igor Němec a kol., *Dědictví řeči*, Praha 1986, s. 402-404.

²⁹ K sémantickému rozboru cti blíže T. Pintner, *Spory*, s. 12-16.

2.1. Čest jako součást maskulinní identity

Vzhledem k otázkám vytyčeným v úvodu práce je nutné na kategorii cti nahlédnout z genderové perspektivy, jelikož právě pochopení toho, jak muž v raném novověku vnímal svou čest, může přinést vysvětlení, proč tolik jedinců ve sledovaném období sáhlo k násilí, jež mělo vést k její obraně. Mužskou čest tak lze chápat jako neoddělitelný, ne-li přímo definující prvek jeho maskulinní identity. Jestliže mělo dojít k jejímu zpochybnění, muž se patrně nevyrovnával pouze s neblahými sociálními důsledky jako byl odpor ze strany jeho okolí, ale byl zasažen i v oblasti vlastní sebeúcty. V teoretické rovině je možné při zkoumání cti v souvislosti s maskulinní identitou použít takzvanou konstantu úzkosti, kterou definoval Mark Breitenberg. Ta reflektuje skutečnost, že neoddělitelným a implicitním prvkem maskulinity je úzkost, která pramení z nemožnosti uniknout společenskému tlaku na uskutečnění očekávání, jež byla spojena s mužskou rolí. Tato úzkost je důsledkem soutěživosti, která byla a je mužům přirozená, a je chápána jako cena za udržení dominantní pozice ve společnosti.³⁰ V tomto konkrétním případě byl vyvíjen tlak na zachování dobrého jména a statutu počestného člověka stejně jako na dodržování nepsaných společenských norem, od kterých se jedincova čest odvíjela. Lze uvážit, zda to nebyla právě ona úzkost pramenící z obav z neobhájení svého čestného postavení, která vedla mnohé muže k souboji. V této souvislosti lze zmínit fakt, který se vztahoval zejména k dospívajícím šlechticům, kteří byli během fáze přisvojování si dospělé mužské identity v otázce své cti obzvláště citliví. U mladých šlechticů bylo možné pozorovat zvětšenou touhu po uznání jejich výsadní role ve společnosti, a pokud se setkali s odmítnutím, toto uznání si vydobývali, dle slov Martina Dingese, „*obranou cti ve formě ritualizované agresivity*“.³¹ Do této kategorie pochopitelně spadaly také duely. V kontextu této kvalifikační práce je třeba dodat, že podobnou citlivost vykazovali i mnohem starší muži, jak ukáží následující kapitoly.

Ve výkladu o vztahu cti a maskulinity nelze opomenout ani klíčové teoretické rozpravy, které se danou problematikou zabývají. V první řadě se jedná o práci věnovanou kategorii hegemonní maskulinity z pera australské antropoložky R. W. Connell, která si klade za cíl hledat souvislost mezi genderovým rámcem a mírou distribuce moci ve společnosti. Ve své

³⁰ Michaela Antonín Malaniková, *Maskulinita jako koncept mediévistického bádání*, in: Radmila Švaříčková Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavlíčková – Jiří Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 24-35, zde 34-35.

³¹ Citováno podle Jiří Kubeš, *Konstrukce maskulinity na kavalírských cestách české a rakouské šlechty v druhé polovině 17. století: mezi ideálem a realitou*, in: R. Švaříčková Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce*, s. 74-88, zde s. 75

práci *Masculinities*, která se zabývá chápáním maskulinity, jak je ostatně z názvu patrné, mimo jiné tvrdí, že v každé společnosti existuje paralelně několik maskulinit, z nichž jednu Connell definuje jako hegemonní. Tato hegemonní maskulinita dle jejích slov „v daném rámci genderových vztahů zastává hegemonní postavení, přičemž tato pozice je vždy objektem zpochybnění“.³² Status hegemonie je ale v čase proměnlivý a představuje vztah mezi jednotlivými maskulinitami, který nabývá jednu ze čtyř forem, totiž hegemonii, podřízenost, komplicitu či marginalizaci.³³ Autorka chápe hegemonní maskulinitu jako základní předpoklad pro získání sociálního kapitálu ve formě tzv. patriarchální moci³⁴

Na některé teze R. W. Connella o historickém rozměru maskulinity navázal i německý historik Martin Dinges. Z jeho pohledu měl vývoj západní maskulinity tři klíčové fáze. Zaprvé šlo o fázi „dominantní maskulinity“, jež nebyla závazným modelem pro všechny muže a jež se překrývala s obdobím středověku. Dále se jednalo o fázi rodící se raně novověké „hegemonní maskulinity“, pro níž se heterosexuální orientace stala závazným prvkem a která byla přijata společenskými elitami, ale zároveň vedle sebe současně koexistovalo několik modelů maskulinity reflektující hierarchické rozdělení společnosti. Konečně šlo o fázi „moderní hegemonní maskulinity“, která byla a je univerzálně přijímaná a která se všeobecně zakládá na biologickém pohlaví a heterosexuálnosti.³⁵ Dingesovy závěry rozvíjí americký historik Christopher Forth, který vyzdvihl některé paradoxy, které jsou nedílnou součástí představeného vývoje maskulinity. Ten nejpodstatnější spatřuje ve společenském pokroku, který způsobuje, že muži se vzdalují opěvovaným vzorům mužnosti, typicky obrazu muže-válečníka, ale i jiným, jež zůstávaly v dobové kultuře pevně zakořeněny. Pocit ohrožení moderní maskulinity proto Forth označuje jako přirozený.³⁶

Pro výklad obsažený v této kvalifikační práci je hodnotný příspěvek českého historika Jiřího Hutečky, jenž se zabývá především militární maskulinitou. Ačkoliv v oblasti jeho zájmu jsou vojenské dějiny 19. a 20. století, některé Hutečkovy postřehy lze aplikovat i na sledované období. Především je možné uplatnit model hegemonní maskulinity, který přebírá od Johna

³² Citováno podle R. Švaříčková Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce*, s. 12-13.

³³ Tamtéž, s. 13.

³⁴ Tamtéž, s. 13.

³⁵ Tamtéž, s. 14; Jiří Kubeš, *Konstrukce maskulinity na kavalírských cestách české a rakouské šlechty v druhé polovině 17. století: mezi ideálem a realitou*, in: R. Švaříčková Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce*, s. 74-88, zde s. 74

³⁶ R. Švaříčková Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce*, s. 15.

Toshe, tedy model zdůrazňující význam maskulinních performancí, jež se mají odehrávat v sérii „arén“ či „jevišť“.³⁷ V kontextu diplomové práce lze jako jednu z těchto „arén“ označit právě prostor, v němž se odehrávaly souboje. Jednalo se o prostor spíše homosociální, protože souboj byl ve sledované dějinné epoše čistě maskulinní záležitostí. Tento prostor pak sloužil k demonstraci maskulinních kvalit obou účastníků, lépe řečeno k naplňování společenských očekávání, jež se vztahovaly k násilné obraně jedincovy cti. Soudě dle svědectví dobových pozorovatelů, jako byl Baldassare Castiglione nebo Lukasz Górnicki, lze tuto představu o správnosti uvedeného postupu chápat jako součást hegemonního diskurzu.

Jestliže se maskulinitou rozumí souhrn vlastností, které jsou typicky připisovány mužům, pak jednou z implicitních prvků hegemonní maskulinity, jež v raném novověku sloužila jako vzor, musela být pochopitelně mužská čest. Dle Václava Bůžka a Tünde Lengyelové lze dokonce vnímat „čestného muže“ jako základní typ aristokratické maskulinity.³⁸ Čest dosvědčovala jedincovu schopnost udržovat pevně daný společenský řád a řídit se jím, a činila jej způsobilým existovat v počestné společnosti. Pro svou dominantní roli byl muž ale navíc zodpovědný za čest všech příslušníků jeho domácnosti. Správně měl muž dohlížet na počestné jednání své manželky a případně dcer, ale také zodpovídal za to, že v jeho domácnosti nemělo dojít ke skutkům, které by mohly být shledány jako nečestné či dokonce protizákonné.³⁹

Kvůli dominantní pozici muže v raně novověké společnosti tedy není žádným překvapením, že mužská čest reflektovala jeho veřejné vystupování, tedy to, jak se prezentoval před druhými. Lépe řečeno, mužská čest v podstatě vycházela z mužova aktivního veřejného působení, a to bez ohledu na to, k jakému stavu náležel.⁴⁰ Tím se také zásadně lišila od ženské cti, která se odvíjela především od schopnosti ženy dodržovat a zachovávat společensky platné normy, ale také od ženské tělesnosti a sexuality, v níž byly ostatně společenské normy nejrestriktivnější. Uvedený rozměr ženské cti patrně vyplynul z kulturních omezení, které

³⁷ Tamtéž, s. 42-43.

³⁸ V. Bůžek, *Ideály*, s. 47-60; Tünde Lengyelová, *Ideál uherského muže v době osmanské nadvlády*, in: R. Švaříčková Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce*, s. 61-73.

³⁹ V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 391.

⁴⁰ Tomáš Borovský – Michaela Malaníková, *Genderové aspekty sporů o čest ve středověku*, in: T. Borovský – D. Janiš – M. Malaníková a kol. (edd.), *Spory*, s. 113-126, zde s. 123-125; Jana Ratajová – Lucie Storchová (edd.), *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010, s. 456-459.

ženám bránily svobodně působit ve veřejném prostoru, a dámy bez ohledu na stav tak v otázce jejich cti podléhaly nekompromisní sociální kontrole.⁴¹

Ze zmíněných důvodů měla mužská čest komplexnější charakter, jenž v sobě obsahoval všechny oblasti mužova života, v nichž byl aktivně činný. Jak bylo uvedeno výše, mohlo se jednat o profesi, úřad, ale i příslušnost k určitému stavu. Ve všech těchto oblastech tuto kategorii nejen prokazoval, ale také ji musel v každé z nich hájit. Nebylo tedy žádným překvapením, že výpady proti mužské cti mohly směřovat do každé z těchto rovin. Pro muže, zejména ty urozené, byl důležitý řádný původ, který mohl být zpochybněn. Útok na mužovu příslušnost k poctivému rodu vznášel pochybnosti o jeho schopnosti existovat v počestné společnosti a řídit se jejími pravidly. V případě urozených mužů se mohl dotyčný obrátit i na soud, jelikož takový výpad splňoval definici deliktu *nárku chlapstvem*, tedy deliktu, jež byl namířen proti jeho šlechtické identitě.⁴²

Neméně závažné byly útoky namířené proti mužově hodnotové orientaci a morálním zásadám. Muž mohl být označen za *lháře*, *padoucha* či *zrádce*, tedy za osobu, která nemá vůli plnit své závazky vůči svému okolí a není schopna dodržet své slovo. Zpochybnění mužovy věrnosti a důvěryhodnosti, které byly v raně novověké kultuře společensky váženy, jej vystavovaly další hrozbě v podobě sociálního vyloučení.⁴³

Muži-měšťanovi hrozil také případný útok na řádné vykonávání jeho řemesla. V městském kontextu se jednalo o závažný výpad, protože cechy kladly velký důraz na zachování počestnosti svých členů a osoby s pochybným společenským statutem do svých řad přijímaly zřídka a nerady. Jednalo se tedy o problém, který se vztahoval k možnosti ekonomického zajištění daného jedince.⁴⁴ V podstatě měla nečestnost měšťanova jednání vyústit ve způsobení škody druhým. Konkrétně lze uvést šizení zákazníků ze strany šenkýřů či podvodné jednání ze strany kupců.⁴⁵ Konečně, v městském prostředí bylo možné narazit na profese, které automaticky zbavovaly muže statutu čestného člověka, ale přesto byly pro chod společnosti nezbytné. Pochopitelně se jednalo o katy a pohodné, ale dále do této kategorie spadaly profese potulných herců, lazebníků či mlynářů.⁴⁶

⁴¹ T. Borovský – M. Malaniková, *Genderové aspekty*, s. 124; V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 389-391.

⁴² R. Rauscher, *Urážka*, s. 45; T. Borovský – M. Malaniková, *Genderové aspekty*, s. 117-118.

⁴³ T. Borovský – M. Malaniková, *Genderové aspekty*, s. 120.

⁴⁴ R. van Dülmen, *Kultura*, s. 194.

⁴⁵ T. Borovský – M. Malaniková, *Genderové aspekty*, s. 119.

⁴⁶ V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 392.

V případě mužů urozeného původu nebyla cílem útoku poctivost vykonávání jejich profese, nýbrž pochybnosti o řádném plnění povinností, jež plynuly z jejich úřadů. Podezření z korupce nebo zpronevěry svěřených finančních prostředků totiž nepředstavovalo příliš valnou vizitku šlechticovy dobré pověsti, a to nejen tehdy, když se týkalo jeho samotného, ale také v případě jeho úředníků. Už samotné podezření bez ohledu na skutečný a svědomitý výkon úřadu mohlo velmi snadno pošramotit čest a váženost urozeného muže. Konflikty, jež vycházely z nespořádaného hospodaření, patrně nebyly vzácné. Dotčení šlechtici pak mohli pocítit úlevu, když tyto náročné a rizikové úřady skládali.⁴⁷

Známý případ, v němž úřednická korupce poškodila dobré jméno velmože, se odehrál roku 1629 na panství Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka. Tehdy se nejvyšší kancléř Království českého dozvěděl o pochybném výkonu úřadu svých dvou hejtmanů, Adama Lipovského z Lipovce a Hynka Ladislava Vejtmilera z Vejtmile, které se rozhodl bez prodlení propustit. Slavatu k tomuto radikálnímu kroku vedla skutečnost, že na císařském dvoře si za zvěsti o neřešení probíhající defraudace vysloužil posměch ostatních dvořanů, zejména Rombalda Collalta nebo Jiřího Ludvíka ze Schwarzenberku, přičemž zesměšněný velmož usiloval především o zachování svého dobrého jména a pověsti, a od odvolání úředníků si sliboval konec výpadů proti své osobě, a teprve až druhořadě mu šlo o důsledné dodržování jím nařízené hospodářské instrukce. Útoky proti Slavatově osobě obsahovaly výtky týkající se neschopnosti spravovat svá panství a prosazovat svou vůli, zvláště když stál na vyšším stupni šlechtické hierarchie než zmínění hejtmané. Protože však Slavata explicitně nesdělil propuštěným hejtmanům příčiny jejich odvolání, nýbrž jen naznačil, že by jim měly být známé, dotčení vnímali krok svého pána a jeho provedení jako křivdu, která pro změnu způsobila posměch a újmu na cti jim. Rozhořela se tak pře o zachování šlechtické cti oněch dvou hejtmanů, kterou uzavřela až audience u Slavaty. Velmož navenek zastával nekompromisní postoj, ale shovívavě úředníkům umožnil, aby ze své funkce neodešli se šrámem na vlastní prestiži. Vejtmiler dokonce v úřadě setrval, jelikož výpady proti Slavatově cti brzy ustaly a jindřichohradecký pán by služby osvědčeného úředníka postrádal.⁴⁸

⁴⁷ Zdeněk Vybíral (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku*, České Budějovice 2014 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, řada B, sv. IV), s. 49-50. Tématem se zabýval například Aleš Stejskal, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu století (Perspektivy výzkumu)*, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle*, Ústí nad Labem 1991, s. 82-94.

⁴⁸ Josef Hrdlička, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347-372. Jiří Kubeš, *Vilém Slavata a*

V neposlední řadě lze uvést možnost výpadu proti počestnosti a věrnosti mužovy manželky. Pro svou dominantní společenskou roli muž zastupoval manželčinu čest, zároveň díky těmto očekávaným ženským vlastnostem sám nabýval cti jakožto představitel a hlava celé rodiny. Jako potupné bylo ale shledáno i manželčino neposlušné jednání, a to zejména před zraky mužova okolí, neboť takovým skutkem zakolísalo jeho autoritativní postavení, jež se od něj vyžadovalo.⁴⁹ Zejména ve šlechtických rodinách byl kladen nemalý důraz na to, aby případný konflikt mezi manželi nepřesáhl rodinné kruhy. Úsilí udržet rodinné spory většího či menšího rozsahu v tajnosti pochopitelně reflektovalo potřebu udržet si dobré jméno a předejít možné újmě na rodové cti.⁵⁰ Pokud však konflikt mezi partnery překonal únosnou mez a získal na publicitě, nezřídka vygradoval až do skandálních rozměrů, které se neblaze podepsaly na cti dotčených osob. Extrémní příklad představoval spor mezi Ditrichštejnny a Mansfeldy, který vznikl roku 1658 poté, co Karel Adam z Mansfeldu utýral svou manželku Marii Terezii z Ditrichštejna k smrti. Jelikož bratr zesnulé Ferdinand z Ditrichštejna nevěřil, že jeho sestra podlehla nemoci a musela být rychle a bezodkladně pohřbena, obrátil se na příslušnou soudní instituci, aby záhadné úmrtí vyšetřila. Když se zjistilo, jakým způsobem a proč Karel Adam z Mansfeldu se svou družkou zacházel, sám prchl před spravedlností.⁵¹

Odlišně si v otázce zachování rodové cti počínal Vavřinec Spinka z Lubikova, jehož dobrou pověst poškodila nevěra manželky Kateřiny Podhradské z Vlčí Hory. Aby obhájil svou čest a dominantní postavení jakožto hlava rodiny, tedy očekávanou maskulinní kvalitu, rozhodl se svou manželku symbolicky potrestat. V kontextu sledovaného období představovaly zneuctvující tresty za nevěru běžnou záležitost, která měla proviněnou viditelně stigmatizovat. Právní normy teoreticky opravňovaly manžela svou přistiženou manželku zabít, ale mnohem častěji bývaly hříšnice vystavovány na pranýři či na potupném místě před kostelem, popřípadě vyháněny z počestné společnosti. Protože byla Kateřina Podhradská z Vlčí Hory příslušnicí urozeného stavu, její manžel ji vyměřil trest odpovídající jejímu postavení a míře jejího prohřešku. Vavřinec Spinka tedy nařídil, aby byla jeho nevěrná choť zazděna v lesní jeskyni, kde byla střežena. Svým jednáním následoval vzor, který našel ve Václavovi Skuhrovském ze Skuhrova, a odkazoval se na legalitu tohoto postupu. Tuto skutečnost navíc sdělil i jejímu otci

jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty, Historický obzor 12, 2001, s. 70-75, zde s. 71-74.

⁴⁹ T. Borovský – M. Malaniková, *Genderové aspekty*, s. 118-125.

⁵⁰ Pavel Král, *Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku*, Opera historica 16, 2015, s. 185–206, zde s. 185-186.

⁵¹ Pavla Pospíšilová, *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu*, Theatrum historiae 8, 2011, s. 63–97, zde s. 75-86.

a blízkým, aby znásobil symbolický efekt trestu, jímž chtěl v očích svého okolí očistit své dobré jméno.⁵²

Přistižení při nevěře však mohlo mít i dalekosáhlé následky jak pro milence, tak pro podváděného muže. Příkladem může být osud Adama Havla Popela z Lobkovic, který ve svém pražském paláci usmrtil milence své manželky Hannibala ze Schönbergu. Tuto událost reflektoval kupříkladu již zmíněný Mikuláš Dačický: „*Těž v Praze, p. N. z Šumberku, pán přesporní, zabit jest – nepovědomo vuobec a jak a od koho – v domě p. Adama Galle z Lobkovic. Praveno, že by se za příčinou freje opovážlivě do téhož domu dostal a tak o své hrdlo přišel. Tožt' ten frej!*“.⁵³ Hannibal ze Schönbergu, voják francouzského původu, který sloužil v císařském vojsku, svedl roku 1604 Lobkovicovu ženu Markétu z Mollartu a začal s ní udržovat milostný poměr. Lobkovic, který pojal podezření, se vrátil do svého domu včas a milence přistihl *in flagranti*. Podvedený manžel patrně podlehl svým emocím a zaskočeného soka v lásce zabil. Jelikož měl usmrcený kavalír konexe na francouzský královský dvůr, rozhořel se soudní spor, ve kterém byl Lobkovic označen za vraha. Aby uchránil svůj rod před potupou, kterou by s největší pravděpodobností přinesl rozsudek, Adam Havel se patrně rozhodl spáchat sebevraždu.⁵⁴ Šlechtic si byl zřejmě vědom možné újmy, kterou by čest celého rodu utrpěla, a proto pravděpodobně zvolil menší zlo. Pokud Lobkovicovým záměrem byla skutečně obrana rodové cti, pak je možné říci, že šlechtické hodnoty a tradice, v nichž byl vychováván, mu byly cennější než vlastní život a zatracení z pohledu křesťanské víry. Je však nutné dodat, že zmíněnou potyčku, která vznikla mezi dvojicí mužů, nelze chápat jako duel. Ačkoliv došlo ke zpochybnění cti, oba aktéři rozhodně neměli rovnocenné podmínky, zápasu nepředcházela náležitá výzva a není zřejmé, zda oba muži disponovali v inkriminovaném okamžiku zbraněmi.

⁵² Kateřina Podhradská byla přesvědčena, že ji manžel nechá v jejím vězení zahynout, avšak brzy byla neznámými osobami vysvobozena. Pavel Král, *Zazdění jako trest za cizoložství. Symbolické jednání aktérů manželské pře Vavřince Spinky z Lubikova a Kateřiny Podhradské z Vlčí Hory v letech 1577-1578*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král – Rostislav Smíšek (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 130-142, zde s. 140-142.

⁵³ Antonín Rezek (ed.) *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti I*, Praha 1880 s. 207.

⁵⁴ Jaroslav Matyáš, *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfínské Praze*, České Budějovice, 2004 (diplomová práce).

2.2. Čest jako součást šlechtické identity

V případě urozených mužů představovala otázka péče o jejich čest záležitost, s níž byli konfrontováni patrně již během své výchovy a vzdělávání a která je následně doprovázela celý jejich život. Z etymologického hlediska byla čest s urozeností neodlučitelně spjata, jelikož termín „šlechta“ v sobě obsahoval inherentní soubor charakterových vlastností a schopností, které byly považovány za unikátní, a mezi nimiž byla čest zahrnuta. Tyto nevšední schopnosti společně s vlastnictvím pozemkového majetku konstituovaly základ šlechtické moci a poskytovaly šlechticům elitní a privilegované postavení ve společnosti.⁵⁵ Kvůli své výsadní pozici v předmoderní společnosti museli však jedinci urozené krve své jednání uzpůsobit společenským očekáváním a normám, které po nich vyžadovaly aktivní a důstojné vystupování, jež mělo demonstrovat jejich čest a urozenost.⁵⁶

Zároveň díky zmíněnému privilegovanému postavení mohli urození muži požívat celou řadu výhod. V případě útoků namířených proti jejich cti je možné zpozorovat tendenci šlechticů ohýbat nebo spíše obcházet některé právní normy, konkrétně platné zákazy soubojů, o nichž bude řeč v následující kapitole. Z toho důvodu se velká část zdokumentovaných soubojů odehrála mezi urozenými muži, jelikož právě oni nejčastěji sahali při obhajobě své cti k násilí, aby se tak vyhnuli neuspokojivým a možná i vleklým zásahům soudní moci. Souboje je tedy možné chápat jako projev autonomie šlechtického stavu, jakési symbolické vyjádření nezávislosti na panovnické a církevní moci.⁵⁷

Z genderové perspektivy ve šlechtickém prostředí převažoval maskulinní model křesťanského rytíře, který byl ve sledovaném období oživován při konfrontaci s tureckou hrozbou a mísil se s novými hodnotami očekávaného mužského jednání.⁵⁸ Obraz křesťanského rytíře představoval ideál ctností, který byl příslušníkům šlechtického stavu předkládán v literatuře, při výchově, ale i v umění. Nároky kladené na urozené muže zahrnují ve svých dílech takové osobnosti, jako byl italský humanista Baldassare Castiglione, polský literát

⁵⁵ Josef Macek, *Česká středověká šlechta*, Praha 1996, s. 9-13

⁵⁶ Smysl šlechtického stavu pro čest reflektoval ve svém česko-německém slovníku i Josef Jungmann se slovy: „*Šlechtictvo má živou čestnou citlivost, Ehrgefühl*“. Blíže viz Jan Petr (ed.), *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna I*, Praha 1989, s. 291. V tomto konkrétním případě čerpal z textu Johanity, Van der Velde.

⁵⁷ Jörn Leonhard – Christian Wieland, *Noble Identities from the Sixteenth to the Twentieth Century – European Aristocratic Cultures in Law, Politics and Aesthetics*, in: Jörn Leonhard – Christian Wieland (edd.), *What Makes the Nobility Noble? Comparative perspectives from the Sixteenth to the Twentieth Century*, Göttingen 2011, s. 7-34, zde s. 18-19.

⁵⁸ V. Bůžek, *Ideály*, s. 48.

Lukasz Górnicki, čeští autoři Jiří Závěta ze Závětic, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Zikmund Chotek z Chotkova a mnoho dalších.

Pro pochopení vztahu urozenosti a cti, ale také nároků kladených na urozené muže, lze uvést často citovaný úryvek z hodnotného spisu o podobě ideálního dvořana z pera Baldassara Castigliona: „*Přál bych si proto, aby náš dvořan docházel z urozeného stavu nebo rodiny; neboť mnohem snadněji promineme muži nízkého původu, že se nesnaží nijak proslavit, nežli šlechtici, neboť ten, když sejde z cesty svých předků, poskvrní rodinné jméno a nejen nic nezíská, ale ztratí i to, co už získal; šlechtictví je jako planoucí pochodeň, jež vrhá světlo na všechny naše skutky, ať dobré či špatné, a zažehává nadšení: strach z hanby i očekávaná pochvala podněcuje ke ctnostem, a jelikož tato zář šlechtictví neozářuje činy neurozených, chybí jim onen vznět i strach z hanby a myslí si, že není jejich povinností překonávat činy předků; kdežto pro šlechtice je pohanou už to, nedosáhnou-li aspoň úrovně svých otců*“.⁵⁹

Příslušnost ke šlechtickému stavu sama o sobě kladla nemalé nároky na urozené muže a vytvářela velký tlak, aby překonávali skutky svých předků. Šlechtic byl tedy veden k tomu, aby svým jednáním nejen nepoškodil svou čest spolu se ctí svého rodu, ale aby ji v ideálním případě svými činy ještě zvelebil a rozmnožil. Strach z hanby nebo protikladné očekávání pochvaly pak figurovaly jako motivační prvek, který měl v urození vzbudit očekávané ctnosti, jimiž se šlechtický stav odlišoval od ostatních. Urozenost tedy od jedince vyžadovala zásadový charakter a morální integritu.

Od řádného dvořana dále Castiglione požadoval, aby si počínal rozvážně a v souladu se svou ctí, aby „*každý jeho čin byl souhrnným výsledkem všech jeho ctností*“.⁶⁰ Mezi vlastnosti, kterými by měl urozený muž oplývat, zahrnul Castiglione laskavost, udatnost a překvapivě také skromnost. Starý a tradiční středověký model šlechtice-válečníka, který díky pobytu na bojišti disponoval vlastnostmi, jako byla chrabrost, statečnost či moudrost, však již nebyl v humanistově době dostačující. Bylo potřeba, aby si dvořan osvojil i nové vlastnosti a schopnosti, které mohl spíše uplatnit na dvoře a které již nebyly spjaty pouze s jeho tělesností, ale také s jeho duchem. Mnohem větší důraz byl tedy kladen na výchovu a vzdělávání urozených mužů. Šlechtic se tak měl zajímat o literaturu, výtvarné umění s důrazem na malířství, hudbu, tanec, ale také se měl rétoricky zdokonalovat, uměl se dvořit dámám a byl ve svém vystupování nedbale elegantní.⁶¹

⁵⁹ A. Felix (ed.), *Baldassare Castiglione*, s. 46-47.

⁶⁰ Tamtéž, s. 106.

⁶¹ Tamtéž, s. 80-107; V. Bůžek – J. Hrdlička – P. Král – Z. Vybíral, *Věk*, s. 68; V. Bůžek – P. Král – Z. Vybíral, *Člověk*, s. 27.

Podobně smýšlel i polský měšťan Lukasz Górnicki, který Castiglionův spis *Dvořan* přizpůsobil polskému prostředí. Ačkoliv se s originálními myšlenkami shodoval, ve svém díle z roku 1566 představy o ideálním šlechtici mírně rozšířil. Urozeného muže si představoval jako osobu, která měla oplývat fyzickou krásou, bystrým rozumem, dobrými způsoby, statnou postavou a mužně vzhlízející tvář. Vedle těchto charakteristik by pak měl mít urozenec „*i jakousi vrozenou roztomilost, která by ho dělala oblíbeným mezi lidmi tak, aby kdo ho jednou uvidí, ihned ho sám musel milovat a shledával ho hodným přízně každého velkého pána*“.⁶² Tato vlastnost pak měla činit šlechticovy činy zdatně chvályhodnějšími a cennějšími.

Górnicki po italském vzoru nabádal, aby si ideální dvořan ve všech situacích počínal čestně bez ohledu na to, zda bude jeho jednání viděno a oceněno. Pravidl, že pokud šlechtic nenalezne nikoho, kdo by dosvědčil jeho odvahu a čestné činy, „*at' přesto koná, co se sluší na dobrého a ctnostného muže, at' pamatuje na to, že nejspolehlivější svědectví je vlastní svědomí a že sama ctnost je štědrá odměnou za čestné jednání*“.⁶³ Opět lze z úryvku vyčíst důraz na skromnost, která měla doprovázet jedincovo konání. Naopak, pokud by člověk jednal čestně bez vlastního vnitřního přesvědčení jen proto, aby byl svým okolím viděn oceněn, v očích Górnického jeho hodnota klesla.⁶⁴

Stejně jako Castiglione, i Górnicki od řádného dvořana očekával, že bude kultivovat svého ducha a rozvíjet se po intelektuální stránce. Ve svém textu se vyrovnával se skutečností, že mnohé národy, Poláků nevyjímaje, intelektuální činnost jako prvek šlechtictví příliš neuznávaly: „*Považují vědu za nic, ba téměř ji od šlechtictví oddělují tvrdíce, že šlechtictví vyrůstá pouze z mužnosti*“.⁶⁵ Ve srovnání s italským originálem se zdá, že model šlechtice-dvořana se v některých regionech prosazoval rychleji a snadněji, jinde naopak přetrvávala představa o centrální roli „mužnosti“ v rámci šlechtické identity. Tuto „mužnost“ v uvedeném kontextu lze nejpravděpodobněji interpretovat jako soubor oněch tradičních rytířských ctností. Uvedený tradiční model však ústy jiné postavy Górnicki vyhodnotil rovněž jako již nadále neuspokojivý a vyzdvihl nezbytnosti provázání starých rytířských ctností s novými intelektuálními dovednostmi: „*Nikdo by neměl být učenější než voják, a proto i chci, aby obě tyto věci byly spolu spojeny: věda s rytířským řemeslem (neboť tuze dobře spolu vycházejí) a byly vlastnictvím mého dvořana*“.⁶⁶

⁶² Jaroslav Simonides (ed.), *Lukasz Górnicki. Polský dvořan*, Praha 1977, s. 39.

⁶³ Tamtéž, s. 43.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, s. 68-69.

⁶⁶ Tamtéž, s. 73.

Řádný dvořan by měl dle Górnického usilovat o získání slávy, avšak měl by tak činit pouze s rozvahou. Toho mohl docílit ukázáním své chrabrosti na bojišti nebo na kolbišti, před zraky zejména těch nejvznešenějších osob, především si ji ale musel zasloužit, protože „*pouze ona je skutečnou odměnou za chvalitebné činy*“.⁶⁷ Od šlechtice se tedy vyžadovalo, aby se choval určitým způsobem a aby o kvalitě jeho charakteru vypovídaly převážně jeho činy. Očekávané chování bylo posilováno ziskem prestiže, nežádoucí pak její ztrátou.

Za zmínku stojí i srovnání společenských očekávání kladených na urozené muže a na urozené ženy. Górnicki uvedl, že řada kladných vlastností, jimiž by měl disponovat muž-dvořan, by měla náležet i ženě-šlechtice. Dále zdůraznil, že dáma potřebuje mnohem více než muž disponovat fyzickou krásou, měla by dbát na to, aby se o ní nehovořilo zle a aby nebyla přistižena při jednání, které nebylo hodné urozené dámy. Důraz na tuto opatrnost pak podtrhla následující věta: „*Paní není schopna jako muž se bránit a zkrotit utrhačné lidské jazyky*“.⁶⁸ Schopnost vystoupit na obranu své cti byla od urozených mužů patrně očekávána a svědčila o její konstituující roli pro šlechtickou identitu.

Ve sledovaném období získal na popularitě i spis *O rytíři křesťanském* z pera Erasma Rotterdamského z roku 1519, který, jak už název napovídá, napomohl k oživení onoho ideálu křesťanského rytířství. Velký důraz byl ve spise kladen na duchovní boj mužů, kteří se jeho prostřednictvím stávali dokonalejšími z hlediska křesťanských hodnot. Tyto hodnoty reprezentovala kupříkladu připravenost k boji s Kristovými nepřáteli, ale také péče o ženy a sirotky či starost o blaho křesťanského společenství.⁶⁹ V rozporu s předchozími dvěma autory stál Erasmus v otázce osobní cti a škody, kterou mohou způsobit pomluvy. Erasmus po urozeném muži vyžadoval, aby se nezajímal o postoje druhých, jelikož ctnostného muže mohli dle jeho slov hanit jen špatní lidé. Výpady proti svému dobrému jménu měl snášet s pokorou jako správný křesťan. Násilná obrana cti by se u Erasma nesetkala s pochopením, neboť ten ji vnímal jako neslušnou a nehodnou dobrého křesťana. Erasmus tak vytyčil zcela ideální obraz ctnostného muže, který je schopen se povznést nad křivdy.⁷⁰

V českém prostředí je také možné nalézt preskriptivní literaturu, která kladla důraz na rozvoj osvojení dvořanského způsobu života. Jako první z příkladů lze uvést spis Jiřího Závěty ze Závětic, *Schola aulica, to jest Dvorská škola* z roku 1607. Závěta již v úvodu svého díla stanovil, že jedinec má možnost, jakým způsobem se bude jeho život ubírat, a to buď život

⁶⁷ Tamtéž, s. 92.

⁶⁸ Tamtéž, s. 197.

⁶⁹ V. Bůžek, *Ideály*, s. 48.

⁷⁰ J. Jůzlová, *Mezi hrdinstvím*, s. 52.

ctnostný, anebo nečestný, který je řízen různými rozkošemi. Tyto rozkoše byly však zdrojem dalších útrap, konfliktů, nemocí, a proto by člověka měl jeho rozum vést ku zdrženlivosti. Podobně jako Erasmus, také Závěta preferoval stav, kdy si jedinec nehleděl urážek svého dobrého jména a ignoroval je. Násilnou protireakci v podobě souboje naopak vylíčil jako malichernou a směšnou.⁷¹

Jako poslední z česky psaných příruček k osvojení si očekávaných ctností lze uvést spis z roku 1593 s názvem *Instrukce vojanská. Zpráva a naučení kratičké strany věci vojanské*, za nímž stál Zikmund Chotek z Chotkova. Chotek vyzýval k naplnění očekávaného jednání křesťanského rytíře přímo na bitevním poli při střetu s úhlavním nepřitelem všeho křesťanstva, totiž Turkem. Původ tohoto protivníka zapříčinil, že se nejednalo pouze o tělesný, ale rovněž o duchovní zápas, v němž víra hrála nezastupitelnou roli.⁷² Řádní křesťanští rytíři neměli brát tureckou hrozbu na lehkou váhu, přičemž mnohým českým šlechticům jejich omezený a neochotný postoj Chotek náležitě vyčítal. Z hlediska ctností vyzdvihoval výchovu k pevným mravním zásadám, svornost, ukázněnost, ale také potřebu obrody rytířských hodnot. Klíčovou hodnotou byla z Chotkovy perspektivy zbožnost, kterou zdůraznil tím, že se ve spise odvolával na chvályhodné skutky biblických postav.⁷³

Ideální model muže-křesťanského rytíře se však nepředával pouze prostřednictvím literatury výchovného a naučného charakteru, ale také v divadelní či výtvarné podobě, popřípadě díky rytířským kratochvilím. Tyto společenské zábavy pak sloužily k okázalé demonstraci šlechticových ctností jako byla statečnost, síla či obratnost, ale také fungovaly jako nástroj politické a náboženské propagandy. Zpravidla měly teatrální charakter, při němž urození muži přebírali role antických hrdinů či bohů.⁷⁴

Svůj odraz našel ideál křesťanského rytířství také v hmotné kultuře, která do jisté míry sloužila jako prostředek šlechticovy sebe prezentace. Urození muži tedy dbali na reprezentativní charakter svých sídel, jejichž součástí bývaly i sbírky historických zbraní a zbrojí, které potvrzovaly následování zmíněného ideálu. Ideál křesťanského rytířství se tedy promítal do

⁷¹ Tamtéž, s. 53.

⁷² V. Bůžek, *Ideály*, s. 50.

⁷³ Tereza Opavová, *Obraz války a vojenství v 16. a 17. století očima českých šlechticů*, Praha 2013 (diplomová práce), s. 43-44.

⁷⁴ V. Bůžek, *Ideály*, s. 48-51; Týž, *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebe prezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvilích*, *Studia Rudolphina* 6, 2006, s. 45-58.

každodenního života šlechticů, přičemž nejen sídlo, ale i další majetek šlechtice nabýval symbolického rozměru a neocenitelné hodnoty.⁷⁵

Jak upozornil Václav Bůžek, pro některé šlechtické rodiny ideál křesťanského rytířství představoval vzor výchovy, který se předával z generace na generaci.⁷⁶ Významnou roli hrálo neustálé připomínání dějin rodu a udatných skutků slavných předků, které urozené muže utvrzovalo v přesvědčení, že dědičná vojenská tradice jim propůjčuje nadstandardní vojenské schopnosti. Pokud mohl jedinec doložit významné předky-válečníky, vzrostla tím jeho prestiž a význam jeho rodu.⁷⁷ Vojenskou kariéru ale neodmyslitelně následovala hrozba ztráty života během vojenského tažení. Pokud však urozený muž zahynul na bojišti, v duchu ideálu křesťanského rytířství byl takový skon vnímán jako dobrý a hrdinný, zejména v takovém případě, když šlechtic zemřel rukou nepřítele všeho křesťanstva.⁷⁸ I přes mnohá úskalí si mohli mnozí muži urozeného původu od vojenské kariéry slibovat zisk společenského postavení, navázání cenných kontaktů či celkovou seberealizaci.⁷⁹

Na druhou stranu, neúspěch během vojenského tažení se mohl také neblaze podepsat na cti a dobrém jménu daného vojevůdce. Takový osud stihl postavy Albrechta Šlika a Jana Kociana, válečníky, kteří roku 1537 stanuli v čele habsburského vojska táhnoucímu k Osijeku, chorvatskému městu pod nadvládou Osmanské říše. Mezi veliteli habsburské armády docházelo údajně ke sporům a neshodám, které umožnily turecké přesile rozpráshit křesťanské oddíly. Přeživší velitelé, kteří svým nepatřičným a nekompetentním jednáním způsobili drtivou porážku, byli nařčeni ze zbabělosti, jelikož si zachránili život za cenu ztráty osobní i rodové cti. Zatímco Šlik své dobré jméno obhájil, Kocian, který zastával úřad kraňského zemského hejtmana, byl označen za viníka neúspěchu celého tažení, a co hůře, za zrádce. Provinění Kociana, jenž nařídil ústup, neučinil nic pro zachování soudružnosti vojska, a dokonce prchl

⁷⁵ Václav Bůžek – František Koreš – Petr Mareš – Miroslav Žitný, *Rytíři renesančních Čech ve válkách*, Praha 2016, s. 23-29; Jiří Hrbek, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické síť valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015, s. 8-12; Tomáš Knoz, *Meč zemského hejtmana Jana z Rottalu*, in: Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Smíšek, Rostislav (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 243-265.

⁷⁶ V. Bůžek, *Ideály*, s. 53. Šlo například o rodinu Pětipeských z Chýš. Blíže viz Petr Mareš (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596*, Pelhřimov 2015 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, řada B, sv. VI).

⁷⁷ Vítězslav Prchal, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*, Praha 2015, s. 280.

⁷⁸ Miroslav Žitný, *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku*, *Opera historica* 15, 2011, s. 183-217, zde 199-200.

⁷⁹ Z. Vybíral (ed.), *Paměti*, s. 33.

v průběhu boje, byla natolik závažná, že je Ferdinand I. shledal zločinem proti panovnickému majestátu. Zbytek života hejtman prožil v exilu, přičemž zprvu doufal, že mu král udělí milost. Když ale provinilec zjistil, že odpouštění u panovníka nenalezne, pokusil se vyjednávat s tureckým sultánem, který však Kocianovy služby odmítl. Tímto zoufalým krokem nad sebou vynesl definitivní rozsudek, neboť Ferdinand I. vydal příkaz na jeho dopadení. Nařízení vyslyšel Mikuláš Zrinský, který se postaral o Kocianovo zavraždění, aby již nadále neškodil panovníkovým zájmům. Jan Kocian tedy přišel nejen o své dobré jméno, ale v důsledku svých neuvážených rozhodnutí také o život. Jeho činy však poškodily pouze jeho osobu a na rodové cti se negativně nepodepsaly.⁸⁰

K péči o svou čest a dobré jméno nabádali mnozí šlechtici své potomky v průběhu celého 16. a 17. století v korespondenci, ale své postřehy zapisovali i do svých deníků. Cenný je v tomto ohledu deník Ferdinanda ze Schwarzenberku z let 1696-1697. Ačkoliv tento diář již přesahuje sledované období, je v něm možné nalézt významné zmínky o dobovém vnímání cti. Čest pro tohoto aristokrata představovala jednu z nejvýznamnějších hodnot, a není proto není divu, že její obraně přikládal nemalý význam. V záležitosti nápravy cti měl šlechtic podle Schwarzenberka postupovat rozhodně, v lepším případě mírovou cestou, avšak pokud by se nedalo konfliktu předejít, připouštěl, že bylo možné svést souboj. Ten se jevil nejvhodnější zejména pro mladé šlechtice, kteří byli plni sil, zatímco urozeným mužům staršího věku doporučoval postupovat rozvážně. V každém případě ale dbal na to, aby se potenciální střet odehrál mimo zraky veřejnosti, přičemž pouhý verbální spor již označoval jako nesmazatelný šrám na cti.⁸¹

Konečně, v souvislosti se šlechtickou ctí je nutné zmínit otázku reprezentace. Šlechtic byl totiž vychováván, aby svou čest a urozenost ve svém každodenním životě zohledňoval a ukazoval. V první řadě tak mohl učinit jednáním podle očekávaných pravidel, která byla naznačena výše. Pro šlechtice však nebyla sama o sobě dostačující, neboť je musel podložit hmotnými statky. Urozený muž tak byl nucen umět dobře hospodařit s penězi, neboť ty mu

⁸⁰ Zdeněk Vybíral, *Zápas o dobré jméno urozeného válečníka. Jan Kocian a nešťastné tažení habsburského vojska k Osijeku*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král – Rostislav Smíšek (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 198-211, zde s. 206-208

⁸¹ Rostislav Smíšek, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku jako pramen historického bádání. Příspěvek k poznání mobility císařského dvora na sklonku 17. století*, in: Jiří Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*, Pardubice 2007, s. 129-161, zde s. 154-155. Schwarzenberkův postoj byl v souladu s myšlenkami jeho současníka, právníka Julia Bernarda von Rohra, který se k otázce cti vyjadřoval obdobně.

zajišťovaly určitý životní standard, který odrážel jeho ctnostný život, jak je patrné i z výše uvedených Castiglionových výroků. V opačném případě se vystavoval hanbě.⁸² Díky financím si mohl dovolit módní oděv, okázale zdobené předměty denní potřeby nebo sídlo splňující dobové požadavky na pohodlí a dekorativní vzhled, jež by podtrhlo šlechticův význam. Ostatně šlechtická sídla měla již od dob středověku symbolickou funkci a představovala viditelný znak šlechtické moci.⁸³

Významný prostředek šlechtické reprezentace býval erb, prvek, díky kterému bylo možné urozeného muže identifikovat. Vedle šlechtického sídla představoval erb další viditelný symbol šlechticovy identity. Měl ale také nemalou výpovědní hodnotu o jeho cti, síti šlechticových příbuzenských vztahů a především o rodové kontinuitě a tradici.⁸⁴ Proto mnohé urozené rodiny investovaly nemalé finanční prostředky k sepsání erbovních pověstí, které slavné předky oslavovaly a zmíněnou rodinnou tradici předávaly dalším generacím.⁸⁵ Jelikož erb byl zástupným prvkem šlechticovy cti, mnoho výpadů proti cti směřovalo právě proti němu.⁸⁶ Je nutné dodat, že i neoprávněné užívání erbu cizím jedincem bylo nepřipustné a vnímané jako nactiutrhacné gesto.⁸⁷ Pro ilustraci závažnosti útoku proti erbu jakožto zástupnému znaku rodové cti lze uvést spor, který roku 1592 proběhl mezi Bartolomějem Paprockým z Hlohol, významným genealogem a proslulým znalcem heraldiky, a Matyášem z Jelitova, který v té době zastával úřad sekretáře olomouckého biskupa. První z mužů totiž využil svých heraldických znalostí k vizuálnímu zhanobení erbu Jelitovských, a navíc zpochybnil řádný šlechtický původ svého soka. Původní podoba erbu této urozené rodiny obsahovala trojici zkřížených dřevců, zatímco Paprockého karikatura ji nahradila trojicí jelit. Matyáš z Jelitova se pochopitelně cítil zesměšněn a viníka žaloval z *nářku cti*. Jelikož se ale Paprockého symbolická urážka netýkala pouze osoby Matyáše, ale celého rodu Jelitovských, do soudního sporu vstoupil i Matyášův mladší bratr Jan, který čest své rodiny následujícího roku úspěšně obhájil.⁸⁸

⁸² J. Macek, *Česká středověká šlechta*, s. 13.

⁸³ Robert Šimůnek, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 17-23. Prostředky šlechtické reprezentace zahrnovaly rovněž mecenát a další vynaložení finančních prostředků k rozvoji škol, rezidenčních měst či kostelů.

⁸⁴ Tamtéž, s.143-155.

⁸⁵ V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 234-235.

⁸⁶ Konkrétní případy uvádí například J. Jůzlová, *Mezi hrdinstvím*, s. 52; Jana Janišová, *Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu*, in: T. Borovský – D. Janiš – M. Malaníková a kol.(edd.), *Spory* s. 69-110, zde 99-100.

⁸⁷ J. Janišová, *Delikt*, s. 99-100.

⁸⁸ Tamtéž, s. 99-101.

Hmotné zázemí bylo i předpokladem k vykonávání dvorské kariéry a zastávání řady úřadů, které se staly zdrojem prestiže. Urození muži se tak postupně realizovali v oblasti státní správy či v diplomacii.⁸⁹ Zejména diplomatická služba byla velmi nákladná, neboť šlechtic nereprezentoval pouze sebe, ale rovněž svého panovníka, a proto se očekávalo, že pro svůj pobyt v cizině vyhradí nemalé prostředky. Úloha diplomata však šlechtici přinášela výlučné postavení v zemi působnosti, prestiž, a především přednostní zacházení.⁹⁰

Z uvedených informací je zřejmé, že čest představovala neoddělitelný prvek šlechtické identity, která se ve sledovaném období odvíjela od převažujícího modelu šlechtice-křesťanského rytíře, jenž se mísil s modelem šlechtice-dvořana. Šlechtic ve svém jednání čest zohledňoval neustále s cílem naplnit společenská očekávání, která byla od jeho role vyžadována. Proto také svou čest a urozenost navenek okázale prezentoval. Mnozí urození muži si dobře uvědomovali důležitost svého dobrého jména, které mělo být zachováno i za cenu prolití krve v souboji. Jak takový souboj vypadal představí další kapitola.

⁸⁹ V. Bůžek, *Urozenec*, s. 100-103; Marie Koldinská, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2004, s. 19-27

⁹⁰ K roli šlechticů v diplomatické službě viz Jiří Kubeš a kol., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018, s. 45-55, 78-90.

3. Soubojová kultura v období raného novověku

Kapitola věnovaná soubojové kultuře v období raného novověku nabídne pohled na genezi a zvyklosti vedení souboje a také na společenský kontext, v němž se odehrávaly, a to jak v českém, tak evropském prostoru. V první řadě však bude klíčové uchopit a co nejlépe definovat termín „souboj“ či „duel“ a odlišit jej od boje na bitevním poli či násilného střetu například v podobě pouliční rvačky. Kapitola se dále pokusí o ukotvení role souboje v hodnotovém systému raně novověkého člověka, a odpovědět tak na otázku, jakým způsobem se k soubojům stavěli doboví pozorovatelé. Vedle toho kapitola představí i významné šermířské školy a literární díla s nimi spojená, totiž takzvané *fechtbücher*, jakési učebnice šermu s obrazovou přílohou. Některé z nich neobsahovaly pouze popisy vybraných soubojových technik, ale rovněž hodnotné předmluvy s argumentací, z jakých důvodů je vhodné a potřebné naučit se umění šermu. Jejich výběr je pro účely práce selektivní, přičemž budou využity hlavně takové cvičebnice šermu, které obsahují pravidla souboje a zohledňují otázku cti. Tento teoretický základ poslouží jako kulturní pozadí k analýze a komparaci čtyř významných soubojů z rozmezí let 1582-1631, jež bude obsažena v závěrečné části kvalifikační práce.

V teoretické rovině je možné řádný souboj či duel chápat jako akt, kterému předcházelo zpochybnění cti jednoho z účastníků, a to verbální formou v podobě urážky či symbolickou formou, nejčastěji různorodými gesty, která by se dnešnímu pozorovateli zdála triviální. Důležitým kritériem bývaly rovněž totožné zbraně, které představovaly symbol rovnocennosti protivníků, avšak ne vždy je možné tuto skutečnost vyčíst z pramenů.⁹¹ Jako další, neméně významné kritérium řádného souboje lze považovat formální výzvu k souboji, velmi často doprovázenou domluvou na místě a času střetnutí. Avšak i to je problematické, neboť v některých z níže uvedených soubojů byly tyto skutečnosti opomenuty a uražený na cti bezprostředně po urážce tasil zbraň. Průběhem času se jako další kritérium řádného souboje etablovala potřeba ozbrojený střet provádět ve skrytu před vládnoucími autoritami. V každém případě zmíněné charakteristiky činily ze souboje hluboce ritualizovanou činnost, jež se měla po teoretické stránce řídit určitými pravidly.⁹² Právě onu ritualizovanou podstatu duelu, jehož hlavním cílem byla obnova cti jako symbolického kapitálu za použití chladných a později palných zbraní za víceméně rovnocenných podmínek, lze snad chápat jako distinktivní rys, jenž

⁹¹ Jana Jůzlová, *Mezi hrdinstvím a zločinem*, s. 29.

⁹² Douglas W. Allen – Clyde G. Reed, *The Duel of Honor: Screening For Unobservable Social Capital*, *American Law and Economics Review Advance*, 8, 2006, č. 1, s. 81-115, zde s. 82-95.

jej odlišuje od prosté rvačky nebo zabití.⁹³ Rovnocennými podmínkami je třeba chápat, že před samotným zahájením souboje oba účastníci měli zbraň po ruce a mohli se tak okamžitě bránit, a především, že střetu předcházela výzva či pobídka. Tato verbální výzva patrně mohla mít více podob. Ve své nejjednodušší formě mohla představovat požadavek vůči druhému, například aby se vyzvaný za své nactiutrháčné jednání vyzyvateli omluvil, aby se zachoval, jak vyzyvatel žádal, aby vzal svá předchozí slova zpět a podobně. Ve své nejčastější podobě však pobídka přímo směřovala k vlastnímu aktu souboje.⁹⁴

Akt výzvy jako definující prvek souboje v spisech zachytil ne jeden dobový pozorovatel. Mikuláš Dačický z Heslova, aktér vystupující v nejstarším z analyzovaných soubojů, ve svých *Pamětech* zmínil několik příkladů zabití, o nichž není jasné, zda k nim došlo v souboji či jestli byly úkladně naplánovány, zároveň ale zaznamenal řadu soubojů, u nichž pobídku explicitně jmenoval.⁹⁵ Takto například uvedl souboj, který se odehrál 3. dubna 1581 mezi Janem Nykláskem z Žitenic v Dolanech a Zikmundem Zygelem. O neblahém Janově osudu Dačický napsal: „*Pohodše se s panem Zygelem v domě šenkovním [...] a pobídše se k bitvě za bránu Kolínskou a tam vyšedše, jestu tu tejš Jan Nyklásek od něho Zikmunda Zygele zabit*“.⁹⁶ Zygel byl následně pohnán k soudu otcem zesnulého, avšak apelační soud jej měl všech obvinění zbavit. Poražený Jan Nyklásek měl přitom se souboji z dřívější zkušenosti, neboť v jednom

⁹³ Ke stejnému závěru dochází O. Šáro, *Duely*, s. 45.

⁹⁴ V kontextu analyzovaných soubojů bude akt výzvy podrobně rozebrán v příslušné kapitole. – Na tomto místě stačí jen stručně zmínit, že v případě střetu Mikuláše Dačického z Heslova a Šťastného Felixe Novohradského z Kolovrat vzešla výzva z Kolovratovy strany a měla podobu požadavku, aby Dačický sňal klobouk a projevil mu náležitou úctu. V případě souboje Zikmunda Karla ze Svárova s Adamem Karlem z Říčana byla situace složitější. První z mužů Říčana obvinil z nečestného jednání, totiž z podvádění v kartách, a požadoval, aby se tomuto jednání vyvaroval, což rozpoutalo vypjatou hádku. Verbální urážka předcházela i zbývajícím dvěma soubojům.

⁹⁵ Některá ze zabití, o nichž není jasné, jestli k nim došlo v důsledku řádného souboje, zmiňují následující pasáže z Dačického díla: „*Léta 1522. Pan Heřman Zvířetický z Vartnberka zabil Buriana Kostku na Pečkách blíž hory Kutny*“; „*Léta 1590. V Praze Jaroslav Myška zabil ve svádě N. Vamberského, jsa také od něho těžce raněn*“; „*Léta 1601 Pan Heřman z Říčana zabit ve svádě na Slatiňanech od Zdislava Dobřenského, o čež soudy vzešly*“; „*Pan Tetaur, zkužený krigsman, zabit jest jeho vlastní zbraní jeho rapírem od N. Ellbognera, pacholete páně Zdeňkova z Lobkovic, nejvyššího kancléře, kteréžto pachole tejš pan Tetaur z něčeho trestal a bití chtěl*“; „*Anno 1622. Také v Praze při jednom svatebním veselí N. Čabelický zabil ve svádě N. Malovce*“; A. Rezek (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti I*, s. 124, 171, 200, 237, 317. Jak je z výčtu jmen zřejmé, v mnoha případech se jednalo o příslušníky šlechtického stavu.

⁹⁶ Tamtéž II, s. 6.

údajně sám připravil protivníka o život.⁹⁷ Jako další příklad souboje, jemuž předcházela výzva, Dačický uvedl střet z roku 1615 mezi Adolfem Vchynským a jakýmsi panem Sekerkou.⁹⁸ Vchynský v souboji zahynul, slovy Dačického, „*svadivše a pobídše se k bitvě (souboji) na Špitálsko*“.⁹⁹

Podobně se o aktu výzvy vyjadřoval také Jindřich Michal Hýzrle z Chodů, krýksman, jenž se na přelomu 16. a 17. století zúčastnil nejednoho vojenského tažení. Hýzrlova svědectví jsou skutečně působivá a odrážejí mentalitu šlechtice, který se pohyboval v prostředí vojáků, kteří měli k násilí blízko. I když specifika Hýzrlových duelantských zkušeností budou rozebrána níže, na tomto místě je vhodné podložit tvrzení o důležitosti výzvy citací z jeho spisů. Hýzrle ve svých memoárech například vzpomínal, jak se dvakrát utkal s francouzským šlechticem. K prvnímu souboji došlo, protože Francouz hanil Hýzrlova váženého spolubojovníka, což bude důležité pro pozdější rozbor hodnot, které Hýzrle vyznával. Porazený francouzský kavalír však toužil po odvetě: „*Monsieur La Granye se okamžitě doslechl, že jsem se s Jeho Milostí arciknížetem do Prahy navrátil, a poněvadž se za ty dlouhé neděle jeho rány vyhojily, chtěl se se mnou zas na oplátku utkat na koni a poslal mi vyzvání, což jsem odepřítí nemohl, nýbrž milerád jsem k tomu přivolil*“.¹⁰⁰ Kvůli zásahu Adama mladšího z Valdštejna k souboji nakonec nedošlo, protože dvojici mužů, kterých si tento významný zemský úředník vážil, přiměl k usmíření.

Později, roku 1614, se Hýzrle dostal do konfliktu s dalšími dvěma urozenci. Krýksman opět vystoupil na obranu cti svých druhů a utkal se za souhlasu přítomných s mužem, který urážku vyřkl. Do sporu však vstoupil jakýsi hrabě z Arfenburgu, „*hodlaje výzvu taky na sebe vzít*“, který na Hýzrleho rovněž zaútočil, a bojovník tak musel vzdorovat útokům ze dvou stran.¹⁰¹ Konečně, roku 1616 se Hýzrle utkal s italským hrabětem Cigogniou, který svého protivníka obviňoval, že o něm údajně nevybíravě hovořil před jiným knížetem. Hýzrle tato obvinění popíral, označil je za lživá, avšak hrabě byl ve svém přesvědčení neústupný. O tom, jak se jejich verbální spor proměnil v souboj, Hýzrle napsal: „*Napomenul jsem ho, aby toho tabuli mého nejmilostivějšího pána ušetřil, že si to sebou pak vyřídíme. [...] Nazítří, jak pan*

⁹⁷ Tamtéž. Jan Nyklásek pocházel ze starobylé erbovní rodiny, která sídlila nedaleko Čáslavi. Blíže Heslo *ze Žitenic*, in: Ottův Slovník Naučný XXVII, Praha 1908, s. 847.

⁹⁸ Pravděpodobně se mohlo jednat o příslušníka starobylého českého rodu Sekerků ze Sedčic, viz Heslo *Sekerkové ze Sedčic*, in: Ottův Slovník naučný XXII, Praha 1904, s. 808.

⁹⁹ A. Rezek, *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti I*, s. 236.

¹⁰⁰ Věra Petráčková – Vladimír Vogelanz (edd.), *Příběhy Jindřicha Michala Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, s. 257.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 288-289. Dalším rozměrům tohoto souboje bude věnována pozornost později.

vyslanec odejel, jsme se s panem hrabětem sešli s dobytými zbraněmi před palácem a prudce na sebe narazili“.¹⁰² Naštěstí, do sporu zasáhla dvojice mužů, kteří zabránili prolítí krve. Hýzrle i Cigogna byli uvězněni, avšak díky vlivným kontaktům byl brzy propuštěn, zatímco Ital ve své cele setrval do doby, než byl ochoten se se soupeřem usmířit.

Výše uvedené ukázky snad alespoň částečně dokazují důležitost prvku, jakým byla výzva, která nutně nemusela mít formální podobu pobídky ke ozbrojenému střetu, ale také mohla představovat bezprostřední reakci na urážku v podobě požadavku okamžité nápravy křivdy. Pokud k odčinění prohřešku nedošlo, uražený přistupoval k násilnému způsobu obrany svého dobrého jména, chopil se zbraně a verbální konflikt eskaloval. Jeho protivník teoreticky nemohl být násilným výpadem poškozeného zaskočen a rozhodně mu nebyla odepřena možnost se bránit.

Co se týče rituální podstaty souboje, terminologií Arnolda van Gennepa je snad možné tento ozbrojený střet označit jako liminální zkušenost, neboť v krátkém časovém úseku mezi nactiutřačným skutkem a vyvrcholením souboje se jedinec stavěl mimo stávající společenské struktury – jeho čest sice byla zpochybněna, ale tím, že výzvu k souboji přijal, se dostával do neurčité pozice, která předcházela definitivnímu obnovení cti. Napadený tak stál na půl cesty mezi bezectností a počestností. Zpochybnění jedincovy cti rušilo platnost každodenního řádu, jenž se řídil její přítomností, a uvrhl ho do stavu krize a nejistoty. Liminální zkušenost tedy představovala jakousi zkoušku, v níž člověk musel obhájit svou hodnotu a jejímž prostřednictvím nabýval nových dovedností a postojů, které jedinci mohly sloužit po zavržení této neblahé etapy, v době, kdy se jedinec konečně navrátil do původního stavu.¹⁰³ V případě souboje se jednalo o zjednání nápravy křivdy, kterou jedinci způsobil soupeř, obhájení statutu čestného člověka v očích sebe samotného i druhých, a potvrzení ryze mužských kvalit, o nichž bude řeč níže. Jedinec zároveň v okamžiku krize prokazoval a prohluboval svou schopnost zacházet se zbraní, ale rovněž se přihlašoval k určitým hodnotám. Svým odvážným jednáním totiž zřetelně ukazoval, že mu záleželo více na dobrém jméně než na vlastním životě.¹⁰⁴ Vítězství v souboji završovalo tuto zkušenost, která vedla k symbolickému obnovení původních poměrů v podobě návratu jedincovy cti, k níž se mohl opětovně hrdě přihlásit. V symbolické rovině se věci vrátily do normálního stavu. Z hlediska práva však mohli být

¹⁰² Tamtéž, s. 293.

¹⁰³ Arnold van Gennep, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 2018, s. 215-220; Victor Turner, *Příběh rituálu*, Brno 2004, s. 94-99.

¹⁰⁴ K podobnému závěru dochází také O. Šáro, *Duely*, s. 19.

protivníci přinejmenším uvěznění, v případě smrti jednoho z nich hrozilo přeživšímu soudní řízení či dokonce trest smrti.

Tuto antropologickou optiku lze vztáhnout také na výše uvedené zmínky o soubojích z pera Mikuláše Dačického z Heslova i Jindřicha Michala Hýzrla z Chodů. Pro názornost je kvůli větší výpovědní hodnotě pramene tento pohled uplatnit na krýksmanova svědectví. Když například markýz de Granye zpochybnil čest Hýzrlanova druha ve zbrani, napadený se v symbolické rovině ocitl mimo počestný stav, avšak tím, že na jeho obranu okamžitě vystoupil Hýzrle, se dostal do nejasného postavení mezi cti a bezctností. Až poté, co Hýzrle Francouze porazil, svému příteli symbolicky navrátil čest a obhájil jeho příslušnost ke společnosti čestných lidí. Jelikož do sporu o čest zasáhl krýksman jako zástupná figura, svým skutkem demonstroval, že mu dobré jméno svého přítele nebylo lhostejné. Tímto aktem solidarity rovněž vyjevil jisté maskulinní hodnoty, jež byly rytíři blízké, a to především ono symbolické bratrství mezi spolubojovníky, ale také odvaha a odhodlání nasadit vlastní život pro zachování cti blízkého.

Neméně důležitý problém představuje samotné vymezení pojmů *souboj* a *duel*. Termín *duel* pochází z latinského *duellum*, výrazu, který v sobě obsahuje složku *duo* a *bellum*, označující tedy ozbrojený konflikt mezi dvěma stranami.¹⁰⁵ Obsah výrazu se patrně proměňoval. Zatímco ve starověkém originále byl chápán jako jakýkoliv konflikt, od období středověku striktně označoval souboj dvou osob.¹⁰⁶ Z jazykového hlediska jsou české termíny *souboj* a *duel* chápány jako synonyma, stejně jako německé pojmy *Zweikampf* a *Duell*.¹⁰⁷ Ve staré češtině existoval také termín *dvouboj*, v němž je důraz na ozbrojený zápas dvou lidí patrný.¹⁰⁸ Vzhledem k tomu, že se koncept souboje jako střetu dvou osob za účelem obnovení cti ve sledovaném období teprve složitě konstituoval, v pramenech vystupovaly i jiné výrazy, které různé okolnosti sporu ještě na přelomu 16. a 17. století nereflektovaly.¹⁰⁹ Ozbrojený střet býval nazýván slovy *sváda*, *půtka*, *souboj*, *duel* nebo *šarvátka*, případně německy *Balgerei* či

¹⁰⁵ V. Kiernan, *The Duel*, s. 6-7.

¹⁰⁶ Podrobněji viz Eliška Jindřišková, *Souboj v českém právu*, Praha 2016 (diplomová práce), s. 5.

¹⁰⁷ K tomuto závěru dochází Jana Jůzlová ve svém originálním spisu v podobě diplomové práce *Mezi hrdinstvím a zločinem*. Podrobněji viz E. Jindřišková, *Souboj*, s. 5-7.

¹⁰⁸ J. Petr (ed.), *Slovník*, s. 516. U hesla *bitva* je mimo jiné uvedeno: „*půtka mezi dvěma, když se dva sekají sám a sám, duellum, Zweikampf*“; Tamtéž, s. 128. Jungmann čerpal z Komenského spisu *Brána jazyků otevřená*, v originále *Janua linguarum reserata*.

¹⁰⁹ Josefina Matyášová, *Dačického Paměti jako zdroj poznání raně novověkého českého práva*, Praha 2014 (diplomová práce), s. 79. Přesné terminologické vymezení *duelu*, jak je dnes chápán, spatřuje autorka na přelomu 17. a 18. století.

Zweikampf.¹¹⁰ S vědomím této skutečnosti je třeba postupovat i při analýze vybraných soubojů, jež měly vést k obnově poškozené cti. Je proto vždy nadmíru důležité důkladně prozkoumat kontext ozbrojeného střetu a zjistit, jak konkrétně souboj odpovídal výše uvedeným kritériím, z nichž nejpodstatnější byl patrně akt výzvy či pobídky.

Je nutné poznamenat, že souboj ve sledovaném období představoval výhradně mužskou, maskulinní záležitost. V očích některých historiků bývá souboji připisována role prostředku demonstrace vrozeného a dědičného mužského sklonu k násilí.¹¹¹ Zastánci takového pohledu argumentují dobovým přesvědčením o nemožnosti úplného a trvalého vymýcení násilného jednání ze všech kruhů lidské společnosti a s ním související preferenci soubojů jakožto regulovatelného prostředku násilí, zejména v elitním prostředí.¹¹² Souboj v tomto ohledu nahrazoval válku, neboť jeho účastníkům poskytoval prostor pro uvolnění své agrese. Nicméně k duelům docházelo i v rámci různých vojenských tažení, což níže jasně ukazuje příklad kryksmana Jindřicha Michala Hýzrla z Chodů. Nemuselo se přitom jednat nutně o substituci chybějícího násilí, nýbrž spíše o akt vedoucí k ověření hodnoty bojovníka. Ostatně, ve společenské rovině se souboj stával příležitostí, jak veřejně prokázat jednotlivcovu odvahu, která potvrzovala jeho maskulinní kvality.¹¹³

Duel, jak je v raně novověkém kontextu chápán, měl své kořeny v románských zemích, a to ve dvorském prostředí. Zde již na přelomu 15. a 16. století vznikly první úvahy o tom, za jakých podmínek se souboj může odehrát a jaká pravidla by měli jeho současníci dodržovat.¹¹⁴ Soubojové zvyklosti, jejichž základ byl položen na území Apeninského poloostrova, definitivně nahradily a zastínily pozůstatky soudních soubojů, jež byly typické pro období středověku. Přesto je možné ještě v 16. století v prostředí habsburské monarchie narazit na soudní spory,

¹¹⁰ Tyto a další názvy uvádějí O. Šáro, *Duely*, s. 36; J. Matyášová, *Dačického Paměti* s. 75-80. V pramenech užitých v analytické části této kvalifikační práce vystupují pojmy *sich palgen*, *duel*, *sváda* či *šarvátka*, přičemž usmrcení protivníka v souboji pozůstali nazývají jako *mord* a chápou jej jako trestný čin.

¹¹¹ V. Kiernan, *The Duel*, 30-116.

¹¹² Stephen Banks, *Duels and Duelling*, Oxford 2012, s. 15.

¹¹³ Robert Nye, *The End of the Modern French Duel*, in: Pieter Spierenburg, (ed.), *Men and Violence: Gender, Honor, and Rituals in Modern Europe and America*, Columbus, 1998, s. 82-102, zde s. 85.

¹¹⁴ David Quint, *Duelling and Civility in Sixteenth Century Italy*, *I Tatti Studies in the Italian Renaissance*, 7, 1997, s. 231-278, zde s. 240-255; Alvan Bregman, *Emblemata. The Emblem books of Andrea Alciato*, Newtown 2007, s. 27-28. Právě Andrea Alciato měl být jedním z prvních autorů, kteří se k problematice duelů vyjadřovali.

kteřé byly soubojem rozřešeny. Překvapivě, soudní souboj byl chápán jako naprosto legitimní důkazní prostředek v případech, kdy byl jedinec nařčen ze zbabělosti.¹¹⁵

Soudní souboje jakožto pozůstatky středověkého ordálu bylo možné ještě do 16. století uskutečnit na také Moravě. Za řádné dodržení pravidel souboje zodpovídal zemský hejtman, který určil, s jakými zbraněmi budou znesváření jedinci bojovat, a rovněž stanovil termín a místo konání. Manželé Janišovi uvádí konkrétní příklad z roku 1549, kdy se střetli Jiřík Štos z Kounic s Jiříkem Rozhonem z Kopřic, a to proto, že jejich dřívější výpovědi u soudu byly rozporuplné či dokonce protichůdné.¹¹⁶

Ačkoliv státy západní Evropy opouštěly model soudního souboje již od konce 13. století, ve středoevropském regionu přetrval zhruba do první poloviny 16. století. Údajně se takové úředně posvěcené střety těšily nebyvalé popularitě v Království uherském, kde byly hojně užívány zejména tehdy, kdy se kompromisní řešení sporů jevilo jako neuspokojivé.¹¹⁷

Vlivem italské renesanční kultury se tedy starý model souboje přeměnil v nový, který odrážel aktuální důležitost dobrého jména a cti stejně jako potřebu tyto komodity bránit. Souboj měl být prostý vši zdobnosti, jež byla standardem pro rytířské kratochvíle, mimoto velmi dynamický a v ideálním případě měl představovat záležitost pouze dvou protivníků.¹¹⁸

O tomto dynamickém aspektu souboje svědčila i skutečnost, že znesváření jedinci se do souboje pouštěli bez ochranného odění v podobě kyrysů či celých zbrojí, což průběh souboje výrazně urychlovalo. Navíc jejich nošení bylo dobovými aktéry vysmíváno a chápáno jako projev zbabělosti. Souboj se stal záležitostí několika krátkých okamžiků, přičemž jeho délka závisela na výdrži účastníků, jejich obratnosti, a především na jejich schopnosti zacházet se zbraněmi. Tím, že došlo k markantnímu urychlení souboje, se zároveň snižovala možnost, že do ozbrojené potyčky vstoupí třetí strana, které by jeho průběh přerušila. Aby se bojovníci vyhnuli nežádoucím zásahům, preferovali souboje mimo zraky možných pozorovatelů, tedy na místech, kde se moc lidí nevyskytovalo.¹¹⁹ Avšak jak ukáže analýza zvolených soubojů, tento jev nebyl pravidlem, naopak, řada jedinců si v případech urážky cti počínala nerozvážně a duel svedla v prostředí plném lidí, což většinou hrálo v jejich neprospěch, pokud protivníka zabili.

¹¹⁵ Jana Janišová – Dalibor Janiš, *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516-1604 II*, Praha 2017, s. 54.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 54-55. Patrně šlo o souboj koňmo.

¹¹⁷ Daniela Dvořáková, *Súboj ako spôsob riešenia sporov o česť v stredovekom uhorskom práve*, in: T. Borovský – D. Janiš – M. Malaniková a kol. (edd.), *Spory*, s. 46-53. zde s. 47-48.

¹¹⁸ V. Kiernan, *The Duel*, s. 47.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 47; J. Kovařík- L. Křížek, *Historie*, s. 12-13.

Široká řada pozorovatelů se totiž stávala svědky, již vystupovali v následujících dramatických soudních sporech a jejich tvrzení pak rozhodovala o osudech přeživšího.

V románském prostředí však patrně vykrytalizoval další prvek souboje, který se postupně prosadil napříč celým kontinentem. Absence svědka totiž přinášela jiné druhy problémů pro vítěze souboje, který, pokud způsobil smrt protivníka, mohl být označen za vraha, jenž soupeře chladnokrevně zavraždil. Pokud navíc byla vítězova čest vítězstvím v souboji obnovena, nenašel se nikdo, kdo by jeho tvrzení potvrdil. Z tohoto důvodu patrně vznikl institut sekundantů, důvěryhodných svědků, kteří průběhu souboje přihlíželi a dohlíželi na dodržování nepsaných a domluvených pravidel.¹²⁰ Není zcela jasné, kdy se tento postup stal dominantním trendem, a je třeba dodat, že ani v jednom z případů analyzovaných v této kvalifikační práci sekundanti nefigurovali. To může svědčit o dvou věcech – zaprvé, nezbytnost přítomnosti sekundanta se v prostředí habsburské monarchie mohla ve velké míře prosazovat až v polovině 17. století, bohužel však prozatím chybí širší záběr pramenů, kterými by bylo možné tuto hypotézu doložit. S jistotou lze jako příklad souboje, v němž sekundanti vystupovali, uvést pouze střet Wolfganga Adama z Pappenheimu s Martinem Maxmiliánem z Golče z roku 1647.

Tato dvojice urozených mužů si vyměnila urážky v přítomnosti Rudolfa Colloreda, císařského maršála, který je hostil u oběda, a generálové se tak rozhodli svést souboj na pistole za hradbami Prahy. Colloredo chtěl duelu zabránit, a proto přikázal uzavřít všechny pražské brány, avšak oběma mužům se přesto podařilo prostory města opustit v doprovodu svých sekundantů, Kryštofa z Valdštejna a jakéhosi člena rodu Čabelických ze Soutic. Vskutku dramatický průběh souboje byl líčen následovně: „*Papenhaim zhlídna generála Golče, hned svýho koně proti němu rozjel, na Golče střelil a jeho se chybil, vytrhna pistoli druhou, podruhý na něho, podobně té chvíle také Golč na Popenhaima ponejprv střelil. Papenhaim vystřeliv obě svý pistole a vida Golče, kterýžto Golč ještě jednu pistoli k vystřelení měl, čerstvě na koni ještě seděti, do utikani se dal; ale sotva sto krokův ujel, z koně, byv on smrtečně střelen, spadl a umřel. Generál pak Golč toliko skrze levou ruku neškodně a kuň jeho do krku škodně střelen byl, který také na zem padl; a tak bídně generál Papenhaim, poslední z tak slavnýho rodu pán, zahynul*“.¹²¹

¹²⁰ V. Kiernan, *The Duel*, s. 63.

¹²¹ Antonín Rezek (ed.), *Jan František Beckovský Poselkyně starých příběhů českých II, svazek III*, Praha 1880, s. 362. Souboj pochopitelně nepostrádal řádnou výzvu k souboji.

Zadruhé, souboje, které byly vybrány k analýze, mohou představovat unikátní případy, které svým průběhem mohou vybočovat ze zavedené soubojové praxe, jak byla teoreticky prezentována na stránkách preskriptivních spisů.

Zmínky o soubojích nejčastěji vystupují ve šlechtickém prostředí a byly převážně výsadou nižší šlechty. V menší míře je možné nalézt odkazy na proběhlé souboje, jež se odehrály mezi měšťany, respektive mezi příslušníky obou zmíněných stavů. Převahu duelů iniciovaných urozenými muži lze snad vysvětlit právě oním zesíleným cítěním pro osobní čest, ale také potřebou uznání svého původu. Tato potřeba se patrně odvíjela od vědomí příslušnosti k linii významných předků-válečníků, k jejichž tradici a z níž vycházejících maskulinních hodnot se šlechtici hlásili.¹²² Zejména u příslušníků rytířského stavu bylo snad možné hledat souvislost mezi tendencí svádět souboje a častou volbou jejich vojenské kariéry, jejíž náplní ostatně bylo působit násilí. Duel mohl být prostředkem jejich seberealizace v období míru, kdy své válečnické schopnosti nemohli uplatnit. Násilný střet mohl v tomto kontextu představovat snadný způsob, jak demonstrovat svou mužskou hodnotu.

Obecně bylo urozeným mužům kladeno na srdce, aby v případě napadení cti a dobrého jména se zbraní v ruce vystoupili jen tehdy, kdy nactiutračný útok přišel od člověka stejného společenského postavení, v opačném případě měli urážku přehlédnout. Takový postup zdůrazňovala rovněž příslušná preskriptivní literatura, která stanovovala řádné podmínky souboje, kupříkladu spisy Vincentia Saviola a George Silvera, jejichž obsah bude rozebrán níže.¹²³ Praxe se však od zásad popisovaných v knihách lišila. Šlechtici se střetávali i s osobami neurozeného původu, které jim ukřivdily a naopak. Příkladem jsou i níže přestavené duely mezi kutnohorským erbovním měšťanem Mikulášem Dačickým z Heslova a příslušníkem panského stavu Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat, nebo střet pražského měšťana Kryštofa Kryšpína s rytířem Janem Zikmundem Paugarem z Reitzenshlagu. V obou dvou soubojích postavení neurozených osob nehrálo žádnou roli, podstatné bylo jen to, že urození muži se cítili být svými protivníky uraženi. Za takový postup však mohl být zodpovědný alkohol, který s jistotou ovlivnil první z ozbrojených střetů.

Souhrnně je možné tvrdit, že souboj byl hluboce zakořeněný kulturní fenomén předmoderní společnosti, která kladla velký důraz na zachování jedincovy cti, jež určovala jeho sociální hodnotu a spoluutvářela jeho maskulinní identitu. Zmínky o této skutečnosti lze

¹²² V. Kiernan, *The Duel*, s. 53.

¹²³ J. Kovařík – L. Křížek, *Historie*, s. 316-318

dohledat rovněž v dobové preskriptivní literatuře, která nabádala své čtenáře, aby se zdokonalovali v šermířském umění, které mohli v případě potřeby využít.

Jako jeden z nejvýznamnějších literárních pramenů je možné opět uvést Castiglionova *Dvořana*, dílo, jež důkladně odhaluje způsoby uvažování renesančního člověka. V kapitole, jež byla věnována popisu vzhledu ideálního dvořana, se nachází i pasáž vztahující se k jeho schopnosti používat zbraně: „*Proto bych si přál, aby byl pěkně a souměrně rostlý, aby projevoval sílu, lehkost a uvolněnost a aby ovládal všechna cvičení vhodná pro válečníky: musí v první řadě umět dobře zacházet se zbraněmi všeho druhu, pěšky i na koni, vyznat se ve všech obratech a znát především ty zbraně, kterých se používá mezi urozenými muži; zbraně totiž potřebujeme nejen ve válce, kde se nevyžaduje tak vytríbený cvik, nýbrž i ve sporech, jež často vzplanou mezi dvěma šlechtici a vedou k souboji; volíme většinou zbraně nošené po boku; jejich znalost proto zaručuje nejspolehlivěji naši bezpečnost*“.¹²⁴

Castiglionův popis je hodnotný hned z několika důvodů. Nejprve tím, že zohledňoval výbornou tělesnou konstituci dvořana-bojovníka, která se mohla stát výhodou při cvičení a také při boji, a zároveň mu dovolovala projevit dostatečnou sílu a hbitost v ozbrojeném střetu. Za druhé, autor nabádal k osvojení si různorodých zbraní, jež mohly být použity pro jiné účely, včetně boje ze sedla nebo na svých nohou. Patrně se jedná o populární trend 16. století, jelikož Castiglione nebyl zdaleka jediný, kdo pojednával o nutnosti naučit se zacházet se zbraněmi všeho druhu. Podobná tvrzení je možné dohledat na stránkách *fechtbücher* z totožného období, které obsahovaly poučky ke cvičení se širokou škálou zbraní, což bude ukázáno níže.

Neméně zajímavá je zmínka o zbraních určených pro příslušníky šlechtického stavu, jež byly později specifikovány jako zbraně nošené po boku. Tím autor písemnosti mohl mít na mysli patrně kord či rapír, tedy zbraně, jež se té době staly velice populárními a módními a které se postupně stávaly nezbytným vlastnictvím urozených mužů. Přirozeně, pouhé vlastnictví těchto elegantních zbraní negarantovalo vlastníkovu bezpečnost, proto Castiglione správně vybízel ke znalosti různorodých šermířských technik a obrátů a jejich použití v praxi. Konečně, v citovaném úryvku je patrná kulturní zakořeněnost souboje. Jedná se především o vědomí, že schopnost zacházet se zbraněmi nebyla důležitá jen pro účast ve vojenském konfliktu, kde navíc široké znalosti šermířských technik nemusely být dostatečně uplatněny, ale rovněž pro řešení mezilidských sporů mezi dvěma urozenými muži. Lze tedy usoudit, že Castiglione si byl vědom skutečnosti, že mnozí muži užívali souboj jako nástroj k nápravě

¹²⁴ A. Felix (ed.), *Baldassare Castiglione*, s. 54.

vzájemných křivd, přičemž z jeho popisu se tento postup jeví jako zcela legitimní, což je zřejmé i z dalšího úryvku níže.¹²⁵

Tím zmínky o soubojích na stránkách *Dvořana* nekončily. Castiglione ústy jedné z knižních postav artikuloval svůj pohled na případné selhání v souboji: „*Nejsem z těch, kdo říkají, že ve chvíli nouze selže umění; když někdo v takové chvíli zapomene, čemu se naučil, znamená to, že už před soubojem ze samého strachu ztratil hlavu a srdce mu spadlo do kalhot*“.¹²⁶ Castiglione zde nepřímou naznačoval, že selhání v souboji, jež bylo dáno opomenutím svých naučených šermířských schopností, vycházelo ze špatného duševního rozpoložení bojovníka. Z uvedené pasáže lze usoudit, že zachování klidu před soubojem a nepodlehnutí strachu o svůj život se do jisté míry také podílelo na výsledku střetu.

Castiglione uvedené myšlenky podrobněji rozvedl v následující části rozpravy: „*Dále se domnívám, že je důležité, aby se náš dvořan vyznal v zápase, k němuž zhusta dochází při bojích pěšího vojska. Kromě toho je třeba, aby věděl, z čeho vznikají rozepře a šarvátky, do nichž by mohl být zapleten on a jeho přátelé, a čerpal z toho ponaučení; aby se vždy choval prozíravě a moudře a nepouštěl se do soubojů lehkovážně, nýbrž jen je-li v sázce jeho čest; vrtkavost štěstěny s sebou přináší vážné nebezpečí, a mimoto kdo se pouští do souboje bezhlavě a bez naléhavého důvodu, sklídí hanbu, i když v něm zvítězí*“.¹²⁷ Důraz byl kladen rovněž na osvojení zápasnického umění, totiž schopnosti bojovat beze zbraně. Ačkoliv Castiglione jmenoval explicitně střet pěšího vojska, zápas mohl vyústit i ze soukromého souboje dvou osob, například v případě, když se dostaly až do přílišné blízkosti, což opět reflektují některé ze šermířských příruček. Ideální dvořan ale neměl být zdatný pouze po fyzické stránce, ale i po stránce duševní.

Castiglione kladl nemalý důraz na to, aby si byli urození muži vědomi různorodých příčin mezilidských rozepří, jež mohly vyústit v souboj a dotknout se nejen jich samotných, ale i jejich přátel. V této formulaci lze snad spatřovat jakýsi apel na vzájemnou solidaritu mezi muži-šlechtici, jež se mohla projevit například vystoupením na obranu přítelovy cti. V každém případě Castiglione šlechticům doporučoval, aby se v otázce soubojů vyvarovali lehkovážnosti a rozmysleli se, zda předchozí rozepře stála za riskování jedincova zdraví. Neuvážené tasení zbraně a vyvolání ozbrojené potyčky, jíž chyběl hodný důvod, autor vnímal jako hanebný akt. V případě útoku na jedincovu čest byl však souboj namíště, neboť ke střetu byl dán skutečně

¹²⁵ K podobnému závěru dochází i Jana Jůzlová, podle níž byla obrana cti cestou souboje v italském prostředí společensky přípustná a vhodná, viz. J. Jůzlová, *Mezi hrdinstvím*, s. 50.

¹²⁶ A. Felix (ed.), *Baldassare Castiglione*, s. 54.

¹²⁷ Tamtéž, s. 54.

závažný a neopomenutelný důvod odpovídající platným společenským normám. V tomto ohledu musel posoudit, jak silná byla předchozí urážka.¹²⁸ Pokud se jednalo o záležitost hluboce zasažené cti, pak souboji nechyběla legitimita. Naopak když už spor vyústil v souboj, očekávalo se, že si jeho účastníci budou počínat chrabře, jak doloží následující úryvek.

Jakmile se jedinec uražený na cti odhodlal k souboji, svým jednáním odhaloval a potvrzoval existenci svých maskulinních kvalit, pokud tedy postupoval rozhodně. Castiglione tuto skutečnost okomentoval následujícím způsobem: „*Když ale někdo zašel tak daleko, že nemůže bez újmy na cti ustoupit, musí se chovat velmi uvážlivě jak v tom, co boji předchází, tak v boji samém a jednat vždy odhodlaně a udatně, ne jako někteří, co zůstávají jen při hádkách a křiku, a když si mají zvolit zbraň, vyberou si takovou, jež nepřivodí ani sečné, ani bodné rány, a vystrojí se, jako by čekali salvu z kanonů; myslí si, že stačí, nebudou-li poraženi, ustavičně se jen brání, ustupují a chovají se tak dokonale zbaběle, že jsou pro smích i malým klukům, co měli nedávno souboj v Perugii a rozesmáli všechny diváky*“.¹²⁹ Újma na cti byla pro raně novověkého člověka nepředstavitelná, a tak Castiglione doporučoval, aby v násilném střetu vedoucího k její obraně jedinec postupoval uvážlivě. Snad tím měl na mysli opět zachování klidného a vyrovnaného duševního rozpoložení. V boji samotném pak nebylo cesty zpět, jeho účastník již neměl možnost váhat a pochybovat o svých schopnostech, ani nesměl podlehnout zbabělosti, neboť právě v souboji jako liminálním prostředí demonstroval svoji hodnotu jako muž skrze prezentaci maskulinních ctností, jako byla udatnost a statečnost. V opačném případě, kdyby se muž přeci jen oddal strachu a v boji by si počínal nerozhodně a bázlivě, například těmi způsoby, jež zmínil Castiglione, ztrácel v očích svého okolí svou hodnotu, jelikož neprojevil očekávané mužské kvality.

O hodnotě muže-šlechtice se ostatně Castiglione vyjádřil takto: „*Soudím, že hlavní a prvou povinností dvořana má být služba ve zbrani, a přál bych si především, aby se jí věnoval pilně a s chutí a platil mezi ostatními za odvážného, zdatného a věrného tomu, komu slouží. A pověst statečného a věrného služebníka si získá, jestli tyto vlastnosti prokáže svými činy všude a v každé době; v tom nesmí nikdy selhat, nechce-li sklidit svrchovanou hanbu; tak jako pověst žen, je-li jednou poskvrněna, už nebude čistá jako dřív, tak také pověst kavalíra, který nosí zbraň, znechtí-li ji třeba jen v jedné maličkosti zbabělost nebo jiný poklesek, zůstane provždy zkažena a pohaněna před celým světem*“.¹³⁰ V citované pasáži je možné spatřit dědictví

¹²⁸ J. Jůzlová, *Mezi hrdinstvím*, s. 50.

¹²⁹ A. Felix (ed.), *Baldassare Castiglione*, s. 54-55.

¹³⁰ Tamtéž, s. 50.

středověku, totiž obraz šlechtice-válečníka, který věrně a s udatností sloužil panovníkovi. Jak je zřejmé, týž model byl stále aktuální i v současnosti italského intelektuála, přičemž velmi důležitý byl výčet maskulinních ctností, kterými musel ideální dvořan disponovat.¹³¹ Jednalo se opět o tradiční mužskou odvahu, fyzickou zdatnost, věrnost svému pánu, ale také o péči o svou čest a dobré jméno, které si jedinec složitě vydobýval chvályhodnými skutky a o které mohl při sebemenším provinění nenávratně přijít. Z Castiglionových slov vyplývá, že na muže-šlechtice byl vyvíjen nemalý tlak, aby se za všech okolností choval dle požadovaných společenských konvencí, zatímco pochybení či zakolísání se neodpouštělo. Hodnota takového muže v očích jeho okolí tak závisela na tom, do jaké míry dokázal bezchybně demonstrovat uvedené kvality.

Castiglione rovněž zastával stanovisko, že hodnota muže rostla s jeho schopností zacházet se zbraněmi: „*A proto čím více náš dvořan vynikne v ovládnání zbraní, tím větší bude chvály, třebaže si myslím, že nemusí mít tak důkladné znalosti a zkušenosti, jaké očekáváme od vojevůdců; to bychom žádali příliš mnoho, a proto se u něj spokojíme s neochvějnou věrností a nezdolným duchem, který se nikdy nezpronevěří*“.¹³² Uvedené tvrzení opět dokládá neopomenutelný význam schopnosti zacházet se zbraněmi, především těmi chladnými a pravděpodobně sečnými i bodnými, která byla v očích renesančních myslitelů náležitě ceněna. Lze předpokládat, že na mistrné osvojení šermířského umění byl kladen velký důraz, jelikož jeho míra se jistým způsobem podepsala na obraze daného jedince v očích ostatních a v podstatě se podílela spolu s vyjmenovanými ctnostmi na utváření jeho maskulinní identity.

Pro účely této práce jsou výmluvné také úvahy porovnávající mužské a ženské možnosti obrany jejich cti: „*Povinností každého urozeného kavalíra je podle mne hájit vždycky pravdu, třeba zbraní, je-li to nutné, zejména zjistíme-li, že některá paní je viněna z nepočestnosti neprávem a utrhačně*“.¹³³ Zatímco pro muže byla násilná obhajoba cti prostředkem potvrzení maskulinní identity, čest ženy měla být hájena zástupně mužem. Ačkoliv to Castiglione nspecifikoval, s největší pravděpodobností by se jednalo o muže-otce nebo muže-manžele, kteří se zbraní v ruce vystupovali na obranu cti svých manželek a dcer. O tom, že žena sama nemohla samostatně bránit svou čest, svědčilo tvrzení z jiné části této preskriptivní publikace, totiž že ženy „*nenosí zbraně, aby se mohly hájit*“.¹³⁴ V každém případě stojí za zmínku výše

¹³¹ Ke šlechtickému stavu například M. Žitný, *Ideál*, s. 183-200.

¹³² A. Felix (ed.), *Baldassare Castiglione*, s. 50.

¹³³ Tamtéž, s. 232.

¹³⁴ Tamtéž, s. 185. Dle Castiglioneho slov bylo nepřipustné, aby se muž dobrých mravů posmíval ženám, které se nemohly bránit se zbraní v ruce.

uvedený apel na muže šlechtického původu, aby ctili a hájili pravdu, což opět odkazuje na zmíněný žebříček hodnot, jež byly pro předmoderního člověka důležité.

Ve spisu italského humanisty je v neposlední řadě možné nalézt zmínku o roli zbraní v době míru: „Zbraní se používá i v míru při turnajích, šlechtici se zúčastňují veřejných cvičení před očima lidu, žen i svých páni. Přeji si proto, aby náš dvořan ovládal všechny způsoby jízdy v sedle, rozuměl koním a věděl, co k jízdě patří, a kromě toho aby vynaložil všem svou dovednost a snahu na to, aby dokázal ve všech těch věcech o něco více než ostatní, a tak mezi všemi vynikal. [...] Chce-li si však získat všeobecnou oblibu, které si tolik ceníme, musí být všechny jeho pohyby uvážlivé a ladné“.¹³⁵ Mimo aplikaci svých šermířských a válečnických zkušeností přímo v bitvě nebo v souboji bylo důležité, aby jedinec tyto zkušenosti dovedl předvést i v době, kdy mu nehrozilo bezprostřední nebezpečí. V takových situacích se schopnost zacházet se zbraněmi stávala prostředkem jedincovy sebe prezentace, neboť během turnajů či velkolepých divadelních představení dával jedinec tyto schopnosti na odiv. Během událostí slavnostního duchu byl kladen důraz na eleganci a ladnost pohybu a jeho teatrální efekt, jímž ozbrojenec působil na smysly pozorovatelů a jímž mohl vyniknout v zástupu ostatních.

Vedle originálu tak hodnotného spisu, jako byl *Dvořan*, se dochovala ještě jedna verze, přeložená a modifikovaná, aby lépe vystihovala polské prostředí. Řeč je o už připomenutém *Polském dvořanovi*, který vzešel z pera zcestovalého polského měšťana Lukásze Górnického. V záležitosti soubojů se příliš od italského originálu práce příliš nelišila. Opět v ní bylo možné nalézt zmínky o tom, že správný dvořan měl být urostlý, silný a mrštný zároveň, jinými slovy, aby mu jeho tělesná konstituce umožnila ovládnutí válečnického umění, jak Górnicki uvedl v následující pasáži: „Aby dobře vládl jakoukoli zbraní, stejně pěšky jako na koni, aby znal a uměl užívat všechny finty, zvláště u těch zbraní, jichž se nejčastěji užívá u dvora“.¹³⁶ Z této pasáže vyvstává obraz šlechtice-válečníka, který potvrzuje výše naznačený maskulinní archetyp urozeného muže, od kterého se očekávalo, že bude cvičen v různých způsobech boje a bude vykonávat vojenskou službu pro svého panovníka. Hodnotný je i důraz na zbraně, se kterými bylo možné se setkat nejčastěji ve dvorském prostředí – pravděpodobně mohlo jít o kordy či rapíry, které se těšily největší popularitě v prostředí urozených.

Górnicki rovněž nastínil jakýsi základní rámec souboje s důrazem na to, aby si jeho účastník počínal „mužně“. Blíže tento pohled poodhaluje následující ukázka: „Protože z hádky dojde k bitce, a kdo si chce vésti mužně, nesmí chtít získat výhodu proti nepříteli, nýbrž musí se

¹³⁵ Tamtéž, s. 55.

¹³⁶ J. Simonides (ed.), *Lukasz Górnicki*, s. 46.

*postavit na bojiště stejně oděn jako on a se stejnou zbraní jako on, proto je nejcennější věcí umět a být připraven kdykoliv na všechno a nepotřebovat žádnou výmluvu ani odklad*¹³⁷

Potvrzení maskulinního jednání tedy spočívalo v dodržení očekávaných pravidel souboje, z nichž se jako nejpodstatnější jeví utkání se za rovných podmínek, tedy zejména s totožnými zbraněmi. Lze tak usoudit, že opačný postup byl považován za nemужný a na takového jedince by okolí pravděpodobně hledělo skrze prsty.

Navíc Górnicki stejně jako Castiglione ve svém textu zohlednil rovněž duševní rozpoložení bojovníka, když vyvracel obecně přijímaný pohled, že člověk v boji na život a na smrt zapomíná naučené soubojové techniky. Neschopnost využít tyto schopnosti v okamžiku, pro něž byly nacvičovány, polský literát přikládal mnohem dřívější ztrátě kuráže a tomu, že bojovník zapomněl „*sám na sebe*“.¹³⁸ Górnického tvrzení patrně reflektuje dobový pohled na očekávané maskulinní ctnosti. V tomto případě se jedná o odvahu, jejíž absence byla hodnocena negativně, ne-li s posměchem. Řečnický obrat „*zapomněl sám na sebe*“ pak zřejmě odráží neuvědomění si vlastní maskulinní identity, z níž pramenila ona žádoucí připravenost muže k boji, jak ostatně dokládají i následující pasáže z citovaného díla.

Górnicki odkazoval na „*rytířské zákony*“, které měly vést dvořana ke zdrženlivosti a opatrnosti v řeči. Od šlechtice očekával, aby souboje nevyhledával, a pokud už musel do ozbrojeného střetu vstoupit, tak jen na obranu svého dobrého jména. Stejně jako u italského originálu zde totiž zaznělo varování: „*Ten, kdo se do souboje hrne bez naléhavé příčiny, zaslouží si, aby se poctiví lidé vyhýbali jeho společnosti*“.¹³⁹ Opět lze spatřit důraz na rozvážné jednání, kdy počínání si podle nepsaných zvyklostí rozhodovalo o tom, jak bude jedinec svým okolím přijímán. Souboj byl z pohledu Górnického přípustný a legitimní pouze pro obhajobu vlastní cti. Naopak v ostatních případech si tento násilný postup vysloužil odsouzení. Pakliže jedinec zašel ve sporu tak daleko, že už pro něj bylo nemožné, aby odešel bez újmy na cti, měl si podle Górnického počínat „*obratně a bez bázně, nikoliv pyšně a zpupně*“.¹⁴⁰ Důraz na zachování cti se tedy jeví jako klíčový prvek, podle něhož se měl jedinec znalý „*rytířských zákonů*“ rozhodovat ve sporných situacích.

U Górnického lze také vidět rozpor mezi křesťanskou věroukou a očekávaným jednáním šlechtice. Úsilí vynaložené na vyhnutí se souboji bylo oceňováno jako hodné řádného křesťana, avšak Górnicki vznesl pochybnosti, že takový postup nemusí být nutně ve shodě s rytířským

¹³⁷ Tamtéž, s. 46.

¹³⁸ Tamtéž, s. 46.

¹³⁹ Tamtéž, s. 47.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 47.

stavem. Tvrdil totiž, že „*slovo šlechtice nikdy se nemá měnit*“, tedy že urozenec měl být pevný ve svém rozhodnutí svést s protivníkem souboj.¹⁴¹ Snaha usmířit se za každou cenu mohla být chápána jako projev zbabělosti, tedy jako jednání zpochybňující šlechticovu maskulinní identitu. V každém případě není pochyb o tom, že Górnickému byla přednější čest než křesťanská víra.¹⁴²

Odkaz na maskulinní kvality je možné nalézt také v dalších odstavcích, v nichž Górnicki vyzdvihoval skutečnost, že ideální dvořan bude schopen ovládat zbraně nejen pro účely bitvy, ale rovněž pro okázalou prezentaci tohoto umění během rytířských turnajů před zraky pozorovatelů z řad urozených lidí. Górnického dvořan měl vyniknout ve vyjmenovaných disciplínách, od šermu po jízdu na koni. Kromě ovládnutí těchto dovedností měl šlechtic překypovat horlivostí, která „*by ho povznesla nad lidi a vyznamenala by ho pro osobní bojovnost*“.¹⁴³ Górnicki tak pojmenoval jednu z neodmyslitelných a klíčových maskulinních kvalit, onu „osobní bojovnost“, která reflektovala skutečnost, že kultura raného novověku kladně hodnotila schopnost muže schopného počínat si dobře v násilném konfliktu. Górnicki se zde opět vrátil k obrazu muže-válečníka, jehož hodnota v očích jeho okolí stoupala díky jeho schopnosti a připravenosti působit násilí, přirozeně v situacích, kdy se to od něj očekávalo.

Vedle preskriptivní literatury, která měla primárně výchovný charakter, se o podobě soubojů vyjadřovaly dobové kodexy cti, případně některé šermířské cvičebnice, lépe známé jako *fechtbücher*. Asi největší výpovědní hodnotu měl dvousvazkový spis italského intelektuála a znalce tamní soubojové kultury Vincentia Saviola, který získal na popularitě především v anglickém prostředí, kde byl znám pod dlouhým názvem *Vincentio Saviolo, His Practise, in Two Bookes, the First Intreating of the Use of the Rapier and Dagger, the Second of Honour and Honorable Quarrels*. Text vyšel tiskem v Londýně roku 1594. Zejména druhá část představuje jedinečný pramen reflektující pravidla vedení soubojů, ale také hodnoty, kvůli kterým byly duely sváděny, zatímco v první části byly barvitě vylíčeny různorodé soubojové techniky s rapírem a dýkou. Jako mnoho podobných preskriptivních příruček, i Saviolovo dílo bylo sepsáno formou dialogu mezi mistrem, kterého zosobňoval sám autor, a smyšleným žákem. Podobně jako Castiglione a Górnicki, také Saviolo zdůrazňoval, že k souboji by se měl jedinec uchýlovat jen tehdy, když byla ohrožena jeho dobrá pověst, již nebylo možné jiným způsobem obhájit. Saviolo však připustil, že realita bývala odlišná, tedy že k soubojům

¹⁴¹ Tamtéž, s. 47.

¹⁴² J. Jůzlová, *Mezi hrdinstvím*, s. 50.

¹⁴³ J. Simonides (ed.), *Lukasz Górnicki*, s. 47.

docházelo i z jiných důvodů, jež byly motivovány osobní záští, nevraživostí nebo touhou po kruté odvetě.¹⁴⁴ Současný stav, který Saviolo příliš neschvaloval, porovnával s dobami dávno minulými, v nichž se podle něj muži utkávali výlučně kvůli své cti a striktně dodržovali rytířské zásady.¹⁴⁵ Pokud jedinec usiloval o pomstu za spáchanou křivdu, která se netýkala záležitosti cti, měl se dle Saviolových rad uchýlit k jinému postupu, než k souboji. Souboj byl totiž určen k obhájení či potvrzení pravdy, a nikoliv aby se jeden mstil druhému.¹⁴⁶ Souboj tak představoval prostředek sloužící k vyvrácení lži týkajících se dobrého jména napadeného a současně k potvrzení jeho cti. Nutno dodat, že Saviolo rovněž nabádal své čtenáře, aby se ozbrojeným konfliktům snažili předcházet. Pokud už mělo ke střetu dojít, vyzýval bojovníky, aby k němu přistupovali se vši vážností a lehkovážně nezahazovali svůj život kvůli malicherným příčinám.¹⁴⁷

Saviolo díky své knize rychle získal tolik požadovanou publicitu, avšak svým vystupováním si znepřátelil renomované anglické mistry, kteří se vymezovali vůči všemu italskému. Krátce po vydání Saviolova spisu publikoval jeho největší konkurent George Silver svou vlastní preskriptivní příručku s názvem *The Paradoxes of Defence* z roku 1599. Text Silverovy knihy byl koncipován v silném protiitalském duchu a obsahoval celou řadu výpadů proti Saviolovi, jehož osobou Angličan pohrdal, i když uznával jeho válečnické kvality. Italské šermíře kupříkladu nenazval všeobecně užívaným termínem „*masters of defence*“, tedy mistry obrany, nýbrž pojmem „*masters of offence*“, což by se dalo přeložit jako mistři v urážkách. Samotného Saviola v jedné z pasáží označil za dobrého křesťana, čímž chtěl patrně demonstrovat Italovo morální cítění, pro které se snažil soubojům spíše vyhýbat.¹⁴⁸

¹⁴⁴ „*Oh the reverent esteem and account wherein former ages had for the combat! And why? In truth because no gentleman sought the ruin or destruction of another and never undertook trial by the sword except in defence of his innocence and to maintain his honour unfeigned and blotless. Now malice and hatred overruns all. Strife and rancour are the bellows of quarrels, and upon every light cause men enter into more actions of defiance than for any just occasion offered in respect of justice and honour*“. Citováno podle Jared Kirby. (ed.), *A Gentleman's Guide to Duelling. Vincentio Saviolo's Of Honour and Honourable Quarrels*, London 2013, s. 159. Srov. Jana Vytopilová, *The World of Vincentio Saviolo*, Brno 2017 (bakalářská práce), s. 37-38.

¹⁴⁵ Jako rytířské hodnoty Saviolo označil pomoc bezbranným a utlačovaným, a dále rovněž obranu spravedlnosti. J. Kirby (ed.) *A Gentleman's guide*, s. 162.

¹⁴⁶ „*Combat was ordained for justifying a truth and not to lay open a way for one man to revenge him of another*“. Tamtéž, s. 106.

¹⁴⁷ J. Vytopilová, *The World*, s. 37-39.

¹⁴⁸ J. Kovařík – L. Křížek, *Historie*, s. 111-113. Italští šermířští mistři byli dokonce prostřednictvím tištěných letáků několikrát vyzváni na souboj s anglickými, avšak výzvu okázale ignorovali, neboť z počínání svých soupeřů usoudili, že se jednalo o léčku, která by vedla ke zbytečným úmrtím. Sám

Hlavní přínos Silverovy příručky lze spatřovat ve dvou skutečnostech. Zaprvé, Angličan se ostře vymezil proti užívání rapíru, který shledal velmi nebezpečnou zbraní, jelikož pro svou délku neposkytoval bojovníkovi dostatek obrany. Silverův odpor k jinak moderní, elegantní a populární zbraní dokládaly pasáže, v nichž boj s rapírem přirovnával k bezmyšlenkovitému krvavému masakru, který navíc nelze zreprodukovat v bitvě. Na rozdíl od svých současníků Silver kladl důraz na ochranu, buď to v podobě zbroje anebo štítu: „*Byl Ajax zbabělec, protože bojoval s plechovým puklěrem, anebo jsme blázni my, když se vydáváme na bojiště nazí, abychom zkoušeli své štěstí, nikoliv své kvality? Byl Achilles zběh, když nosil kalenou zbroj, anebo jsme zoufalci, kteří se nestarají o nic jiného než o boj a učíme se jako Pygmejové bojovat s bodáky či podobnými zbraněmi? Je to chrabrost, když jde muž nahý proti svému nepříteli?*“ Proč tedy Lakedaimoňané potrestali jako zoufalce toho, koho za jeho statečnost odměnili vavřínovou korunou? Ale co je nejhanebnější, [italští šermíři] nás učí, abychom se tu doma v míru navzájem řezali, zatímco nepřátelům v cizině nemohou ublížit¹⁴⁹. Jak je z úryvku patrné, Silver se ve své argumentaci odkazoval na antické hrdiny Ajaxe a Achilla, na jejichž příkladech se pokoušel vysvětlit, že boj v ochranném odění rozhodně nepředstavoval zbabělost. Naopak, absenci pancíře a štítu považoval za pošetilou, čímž se výrazně lišil od ostatních šermířských mistrů své doby. Co je však důležité, podle Silvera nezávisel výsledek duelu s rapíry na schopnostech bojovníků, na jejich ctnostech a osobnostních kvalitách, nýbrž pouze na přízni Fortuny, jak ostatně dokládá první věta citované ukázky. Silver představoval zastávce vážené tradice anglického šermu s krátkým jednosečným mečem, jehož délka měla odpovídat tělesné konstituci bojovníka a kterým bylo možné provádět jak seky, tak body.

Zadruhé, Silver také nastínil zásady a okolnosti přípustnosti souboje. Podobně jako jeho italský protivník doporučoval, aby jedinec na verbální urážky reagoval adekvátně, tedy slovně, a pouze v případě napadení použil své znalosti šermu k sebeobraně účelům: „*Proč by se na slova nemělo odpovídat slovy, ale pokud je člověk svým nepřítelem fyzicky napaden, může si*

Saviolo se měl střetnout s proslulým bojovníkem, Bartolomějem Bramblem, který dychtivě toužil po společném utkání. Italský kavalír protivníkovo násilné naléhání zprvu odmítal, ale v následujících dnech jej v šermířském umu zcela zastínil.

¹⁴⁹ „*Was Ajax a coward because he fought with a feuen fouled Buckler, or are we mad to go naked into the field to trie our fortunes, not our vertues? Was Achilles a runaway, who ware that well tempered armour, or are we desperat, who care for nothing but to fight, and learn like the Pigmeys, to fight with bodkins, or weapons of like defence? Is it valour for a man to go naked against his enemies? Why then did the Lacedemonians punish him as desperate, whom they rewarded for his vallour with a Lawrell crowne? But that which is most shamefull, they teach me to butcher one another here at home in peace, wherewith they cannot hurt their enemies abroad*“. Cyril G. R. Matthey (ed.), *The Works of George Silver*, London 1898, s. 15.

právem zvolit nejlepší způsob obrany a v takové situaci je podle mého názoru správné, aby užil svých schopností a ukázal sílu skrze své činy“.¹⁵⁰ V případě mezilidských sporů se měl dále napadený obrátit na příslušnou soudní instanci, jelikož anglické zákony už v Silverově současnosti zapovídaly násilný střet. Tajné setkání za účelem souboje klasifikoval jako nerozumné, neboť jedinec mohl být dle autorových slov jednoduše nařčen nejen z poškození zdraví nebo z pokusu o protivníkovu oloupení, ale také mohl beze svědků zahynout rukou najatých lapků.¹⁵¹ Ideální šlechtic-gentleman se měl zdržet násilí a postupovat rozvážně, neboť vzniklé konflikty často vyústily ve smrt jednoho či obou znesvářených duelantů. Souboj byl přípustný pouze v sebeobraně, k prokázání nevinny a zachování neposkvrněné cti, jak přikazovala tradice: „*Když se v minulých dobách tyto věci nejvíce používaly, muži nebojovali kvůli závidosti za cílem druhého zničit, nikdy své spory nerozsuzovali mečem, pokud nešlo o obranu nevinnosti a zachování neposkvrněné cti*“.¹⁵²

Jedinec neměl usilovat o pomstu, spíše byl nabádán, aby se vyvaroval zabíjení kvůli bezvýznamným přím. Pokud by se člověk nedržel Silverovy rady, zasloužil by si jeho odsouzení jakožto surovec, který svým počínáním připomínal divoké zvíře: „*Proto se nesluší, aby se na každou urážku [...] reagovalo mečem, anebo aby se za pomoci zbraní usilovalo o odvetu, což je pouze v povaze divokých zvířat, když se rozzuří a jsou zbavena rozumu, [...], nýbrž ten, kdo utrpí takovou křivdu a hledá nápravu, má tak učinit podle právního řádu a dobrých zákonů, které jsou pro takové situace určeny*“.¹⁵³ V ukázce je opět patrný odkaz na platné zákony, které uraženému jedinci umožňovaly se právně bránit před útoky na svou osobu.

Uvedené dva texty nad příručkami podobného charakteru vyčnívají z prostého důvodu. Většina *fechtbücher* totiž obsahovala pouze vyobrazení technik, jejich popis a možnosti jejich aplikace v souboji, zatímco zmíněné dvě alespoň zčásti reflektovaly myšlenkový svět člověka

¹⁵⁰ „*Why should not words be Answered wt words againe, but yf a Man by his enemye be charged wt blowes then may he Lawfully seeke the best meanes to defend himself, & In such a Case I hold it fyt to use his skylle & to show his force by his Deeds*“ . Tamtéž, s. 79.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 80.

¹⁵² „*Consyder when these things were most used in former Ages they fought not so much by envye the ruen & distruction on of another; they never tooke tryall by sword but in defence of Innocencye to maintayne blotless honour*“ . Tamtéž, s. 80.

¹⁵³ „*Therefore it behoveth us not upō euery abuse offered wher by o' bloud shalbe Inflamed, or o' choler kindled presently wt the sword or wt the stabb, or by force of Armes to seeke Reuenge, wch is the propre nature of wild beasts in their rage so to do, being voyde of the use of reason, wch thinge should not be in Men of discreatio so much to Degenerate, but he yt wil not endure an Iniurye, but will seeke revenge, then he ought to do it by Cyvill Order & prof, by good & holsom lawes, wch are ordayned for such Causes*“ . Tamtéž, s. 79.

raného novověku v souvislosti s násilnou obranou cti. Další významné duelové příručky společně s jejich strukturou budou představeny v příslušné kapitole.

O soubojové kultuře na evropském kontinentu lze dohledat podrobnější informace také na stránkách deníků a memoárů. Vedle již zmíněných pramenů lze uvést zápisky anglického kavalíra Fynese Morrisona, který na svých cestách po Evropě na přelomu 16. a 17. století poznával místní a regionální zvyklosti svádění soubojů. O poměrech v Království českém se tento nestranný pozorovatel vyjádřil následovně: „*V Praze páni zabíjejí cizince a sprostné lidi mnohem hojněji než v Němcích, neb je může soudit pouze parlament, který se neschází tak často, a krom toho jak pány soudí páni, takže soud je k nim v běžných věcech vliďně zaujatý a obvykle je zproští viny, či obejde spravedlnost odkladem*“.¹⁵⁴ Morrison poskytl cenné svědectví o české praxi. Jak je z úryvku patrné, souboje představovaly každodenní záležitost, což kavalír přikládal za vinu zdoluhavému a neobratnému postupu zemského soudu, který navíc provinilé šlechtice omilostňoval. Morrison si tento jev vysvětloval zřejmě tak, že zemští soudci, sami šlechtického původu, byli v otázce smrti v souboji velice shovívaví vůči osobám stejného stavu. Tento pohled víceméně odpovídá tvrzení již vzpomenutého historika Victora Kiernana, který souboje interpretoval jako prvek, jímž urození muži potvrzovali své nadřazené postavení, a proto by bylo pošetilé, kdyby si v otázce trestů za zabití v průběhu takového ozbrojeného střetu počínali až příliš represivně.¹⁵⁵

Zvyklosti jiných národů Morrison vyličil podobně barvitě. Podivuhodný postup při řešení vzájemných mezilidských připisuje německy hovořícímu obyvatelstvu: „*Němčiči jsou převelice svárliví a často též po svém mezi sebou bojují, to jest seknou mečem jednou nebo dvakrát, a zraní-li se přitom třeba na prstě, ihned si potřesou rukama a odeberou se do krčmy, aby to zapili. Bodnout či zapíchnout někoho, tomu se lidově říká šlamastyka, a je to učiněné padoušství, jež sudí drží za hrdelní zločin. Je věru směšné, když lehce poraněný si hned po první ráně podá ruce s protivníkem a oba se kvapem navracejí do města; zraněný platí i víno a při té pijatyce soupeři začínají či obnovují staré přátelství*“.¹⁵⁶ Morrison si povšiml, že zejména německy hovořící obyvatelstvo nemělo pro svou prudkou povahu daleko k hádkám, jež často vyústily v ozbrojený střet. Správně vyzdvihl, že zabití v souboji se rovnalo těžkému hrdelnímu zločinu, pro který bývali přeživší dlouze souzeni. Překvapivě, Morrison rovněž poukázal na smířlivost, která panovala mezi mnohými dříve znesvářenými jedinci. Namísto zatvrzelému

¹⁵⁴ Alois Bejblík (ed.), *Fynes Moryson – John Taylor Cesta do Čech*. Praha 1977, s. 94

¹⁵⁵ Srov. V. Kiernan, *The Duel*, s. 50-53.

¹⁵⁶ A. Bejblík (ed.) *Fynes Moryson – John Taylor*, s. 136.

odporu k druhému kvůli předchozím křivdám se místní obyvatelé uchýlovali k odpouštění a usmíření, které mělo v kavalírově textu až rituální podobu.

Morrisonův spis se od preskriptivních příruček odlišoval zejména tím, že podhaloval skutečnou soubojovou praxi, která se v mnoha ohledech nepodobala ideálnímu stavu, který byl popsán na stránkách naučných textů. Asi největší kontrast mezi soubojovou teorií a praxí Morrison spatřoval v jednání italských šermířů: „*V Taliánsku napadne klidně dvanáct i více ozbrojených lidí nepřitele, jenž má holé ruce a třeba i spí v posteli. [...] Taliáni [...] samou svou povahou se nepouštějí do nebezpečných a rovných soubojů, ať sebevíc slavných a čestných*“.¹⁵⁷ Morrison přikl obyvatelům Apeninského poloostrova nedostatek odvahy a cti, která je vedla k svádění nerovných soubojů, ať už v přesile, anebo za užití různých podlých a nečekaných útoků.

Stejně nedostatky Morrison vyzoroval rovněž u polských kavalírů, ale také u svých krajanů. Obyvatele Polsko-Litevské unie vykreslil jako obzvlášť citlivé v otázce dobrého jména, pro jehož obranu neváhali vystoupit se zbraní v ruce. Průběh násilného střetu mezi nimi se patrně neřídil žádnými pravidly, neboť polští šlechtici „*nedbají valně o to, zda pášou násilí za rovných nebo za nerovných podmínek*“.¹⁵⁸ Podobně jako v českých zemích se také polští urození muži v častých případech vyhýbali trestům za zabití protivníka, neboť mezi nimi panovala solidarita a úcta k odvěkým stavovským výsadám.¹⁵⁹

Počínání si anglických duelantů v průběhu ozbrojených střetů Morrison líčil s podobným odporem. Mezi největší prohřešky ostrovních šlechticů zařadil přílišnou horlivost, která urozence vedla do konfliktů bez hodné příčiny, kvůli skutečně zanedbatelným malichernostem, ale také nečestný průběh souboje. Onu nečestnost spatřoval právě v nerovných podmínkách, kdy si jeden z bojovníků v průběhu střetu přivolal na pomoc ozbrojenou skupinu pomocníků.¹⁶⁰ Konečně, je možné dodat, že Morrisonův text byl sepsán v podobném duchu jako Silverův, neboť také on se k souboji jakožto nástroji zachování dobrého jména stavěl spíše odmítavě. Souboj vykreslil jako prohřešek proti křesťanským zásadám, ale také platnému právnímu řádu. Anglický kavalír si posteskl nad absencí humánnějšího a méně nebezpečného způsobu „*jak nabytí reputace, než soubojem, který je proti zákonu božimu a hrdelním zločinem podle zákonů lidí*“.¹⁶¹

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 134.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 137.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 137-141.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 138-140.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 139.

Jak je z uvedených ukázek patrné, přínos Morrisonova deníku spočívá v poskytnutí uceleného obrazu, jakým způsobem k soubojům skutečně docházelo. Je nutné dodat, že Morrisonovo svědectví bylo pochopitelně subjektivně zbarveno, avšak i tak představuje důležitý doklad významu souboje v myšlenkovém světě raně novověkého člověka.

4. Souboje a šerm v českém a evropském kontextu

Předchozí kapitola se pokusila o vymezení souboje a jeho definujících rysů s ohledem na jeho úlohu v kultuře raného novověku. Na základě dříve uvedených informací spíše teoretického charakteru tato část kvalifikační práce představí další významné *fechtbücher*, způsoby výuky šermu, a především konkrétní souboje, které se ve sledovaném období na území Království českého odehrály. Kapitola tak poskytne širší kulturní kontext, do kterého budou v poslední kapitole zasazeny čtyři analytické souboje.

Jak bylo naznačeno výše, souboje představovaly povětšinou doménu šlechtického stavu, avšak z dochovaných pramenů vyplývá, že nebyly pro urozené muže naprosto exkluzivní. Do soubojů totiž začali vstupovat i měšťané, kteří si nutnost ovládnutí zbraní uvědomovali, a proto se přihlašovali do různorodých měšťanských šermířských škol. Největšímu věhlasu se dostalo pražskému spolku federfechtýřů, který představoval instituci sdružující zájemce o šermířské umění. Do posledních let 16. století toto sdružení fungovalo pod záštitou cechu nožířů. Roku 1606 císař Rudolf II. potvrdil federfechtýřům nová privilegia a udělil jim erb, čímž pozdvihl jejich prestiž. Nutno podotknout, že v dřívějších dobách bylo v českém prostředí na mistry šermu pohlíženo svrchu jako na vykonavatele potulného řemesla.¹⁶² Postup vladaře se jeví jako poněkud paradoxní, neboť sám vydal několik mandátů, které zapovídaly souboje pod hrozbou kapitálního trestu, na druhou stranu vědomě a úmyslně posvětil rozkvět výuky šermu v hlavním městě království, respektive celé habsburské monarchie. Škola federfechtýřů od tohoto okamžiku představovala jedno z center, v němž se sdružovali věhlasní mistři, kteří svým žákům předávali nezbytné dovednosti zacházení s meči, rapíry, dýkami, tesáky a dalšími zbraněmi. Jestliže si žák osvojil boj se všemi z uvedených zbraní, byl mu udělen mistrovský titul.¹⁶³

Federfechtýři však nebyli jediní, kdo v Království českém šerm vyučoval. Již dříve, patrně za vlády Ferdinanda I., se v českém prostředí uchytilo bratrstvo svatého Marka, které v sobě sdružovalo pouze německy hovořící šermíře. Tento spolek přinesl do země nové zahraniční trendy a ve své popularitě konkuroval svému českému protějšku. Příslušníci obou škol navštěvovali lekce svých protivníků a střetávali se s nimi ve snaze ukázat, kdo byl lepším bojovníkem. Navíc, porážka člena bratrstva poskytovala vítězi legitimitu cestovat a vyučovat šerm po celé říši.¹⁶⁴

¹⁶² Zikmund Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 567.

¹⁶³ V. Šindelář, *Šermíři*, s. 76-80. Ke spolku federfechtýřů blíže viz Jaroslav Tuček, *Pražští šermíři a mistři šermu*, Praha 1927.

¹⁶⁴ V. Šindelář, *Šermíři*, s. 53-55, 80-82; J. Tuček, *Pražští šermíři*, s. 30-49.

Šermířské školy se ale pochopitelně konaly i na panovnických dvorech a měly podobu jakýchsi sportovních událostí, během kterých zúčastnění demonstrovali své maskulinní kvality, jak ostatně naznačil Castiglione v jednom z výše citovaných úryvků. Takových utkání se účastnil například Adam mladší z Valdštejna, který svou účast na stránkách svého deníku několikrát potvrdil: „8. srpna 1604. Jedl u mne posel peruánský a mnoho jinejch, držel sem mu školu šermířskou“.¹⁶⁵ Výuku šermu příslušníkům urozeného stavu zprostředkovával učitel, který býval za svou službu placen. Svým svěřencům poskytoval individuální lekce, během nichž si mladí šlechtici osvojovali očekávané schopnosti.¹⁶⁶ Vedle šermu se dále věnovali náročnému studiu na městských školách, jezuitských učilištích a posléze univerzitách, ale rovněž si osvojovali zásady dvořanské výchovy, jejíž obrysy byly totožné s citovanými pasážemi z Castigliona *Dvořana* nebo Závětova spisu.¹⁶⁷

Vedle znatelného nárůstu šermířských škol, které byly určeny převážně pro měšťany, se do popředí dostávaly tisky *fechtbücher*, které poskytovaly svým čtenářům základní povědomí o šermířských technikách. Je však třeba dodat, že tyto soubojové příručky měly charakter nedostatkového a exkluzivního zboží. Nejstarší z nich byly sepsány v pozdním středověku, a to především v německém jazyce, výjimku pak představovaly latinské texty. Ondřej Vodička uvádí, že náplní těchto příruček bývaly nejen soupisy krátkých mnemotechnických pomůcek v prozaické či veršované podobě, ale také vyobrazení různých technik s komentářem.¹⁶⁸ Ačkoliv se šerm v podobě pohybových cvičení předával osobním kontaktem učitele a žáka, který byl charakteristický pro šlechtické prostředí, fenomén šermířských příruček je patrně spojen s rostoucí gramotností obyvatelstva.¹⁶⁹ Otázkou zůstává, zda výcvik šermu na základě přečteného textu představoval málo efektivní samostudium, nebo doprovázel lekce pod vedením mistra. Mnohé z příruček navíc nabízely především šermířské techniky, které byly uplatnitelné v souboji dvou osob, nikoliv v bitevní vřavě. Některé navíc své čtenáře nabádaly, aby nově nabyté válečnické umění užívali pouze v případě nutné sebeobranu, nikoliv „z bláznovství“.¹⁷⁰ Pokud *fechtbücher* obsahovaly dedikaci, jejich adresát povětšinou pocházel spíše z elitního dvorského prostředí, nicméně neurozené recipienty svým tónem nijak neodrazovaly. Svým slovníkem příslušné příručky také reflektovaly mocenské ambice

¹⁶⁵ Marie Koldinská – Petr Mařa (edd), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602-1633)*, Praha, 1997, s. 88. Dále též s. 91, 203.

¹⁶⁶ Martin Holý, *Zrození renesančního kavalíra*, Praha 2010, s. 327-340.

¹⁶⁷ K výchově šlechticů viz V. Bůžek – J. Hrdlička – P. Král – Z. Vybíral, *Věk*, s. 292-306.

¹⁶⁸ O. Vodička, *Výpovědi*, s. 96.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 99.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 103.

bohatnoucí měšťanské vrstvy, z níž pocházela většina šermířských mistrů od vrcholného středověku po počátek 17. století.¹⁷¹

Německy psané *fechtbücher* 16. století navazovaly na středověkou tradici slavných mistrů Lichtenauera a Talhofferera, kteří se věnovali šermu dlouhým mečem. I když sláva dlouhého meče v 16. století dávno pominula, ve spisech Joachima Meyera z přelomu šedesátých a sedmdesátých let zastával první místo jako jedna z nejmužnějších a nejušlechtilejších zbraní. Meyer ve svém krátkém životě procestoval celou říši, ale také zavítal na Apeninský poloostrov, kde byl ovlivněn italskými zvyklostmi. Meyer sepsal významné dílo s názvem *Gründliche Beschreibung der freyen Ritterlichen und Adelichen kunst des Fechtens*, v němž rozvinul učení svých předchůdců, ale také šerm s rapírem a dýkou či tesákem. Jeho význam spočíval v tom, že svým současníkům zprostředkoval moderní umění šermu, které propagoval Meyerův italský učitel Marozzo.¹⁷²

Achille Marozzo představoval jednoho z mnoha významných italských mistrů šermu, kteří udávali podobu boje s kordem a rapírem, novými a populárními zbraněmi, jimiž disponoval každý kavalír.¹⁷³ Jak bylo naznačeno výše, románský svět se díky rozvinuté renesanční kultuře stal kolébkou nové, vyspělejší podoby soubojů, a proto také zde zákonitě musely vzniknout učebnice věnované šermířskému umění. Těžkopádné údery mečem nahradil důraz na jemnější technický styl, který měl vycházet ze znalosti složení lidského těla. Románští mistři kladli také velký důraz na zachování vyrovnaného duševního stavu bojovníka, což ostatně vyzdvihoval mimo jiné také Baldassare Castiglione.¹⁷⁴

16. století značilo vrchol obliby apeninské a pyrenejské šermířské tradice, které reflektovaly regionální kulturní specifika, včetně místní hluboké katolické zbožnosti.¹⁷⁵ To se stalo osudným zejména španělské škole, jejíž mistři sice zdůrazňovali nutnost osvojit si

¹⁷¹ Tamtéž, s. 109-110.

¹⁷² J. Kovařík – L. Křížek, *Historie*, s. 90-92; V. Šindelář, *Šermíři*, s. 54-57; Olivier Dupius, *A New Manuscript of Joachim Meyer (1561)*, *Acta Periodica Duellatorum* 9, 2021, s. 1-14.

¹⁷³ Marozzo ve svém díle *Opera Nova* určil podobu souboje s rapírem. Ten měl bojovník držet v pravé ruce, zatímco v levé mohl mít dýku, štít anebo plášť. Jádrem boje s rapírem představovalo střídání rychlých výpadů. Podrobněji viz Ludiše Letošníková – Josef Herčík, *Zbraně, šerm a mečíři*, Praha 1983, s. 172

¹⁷⁴ V. Šindelář, *Šermíři*, s. 22-35. Dalšími autory šermířských učebnic byli kupříkladu Camillo Agrippa či Salvatore Fabris.

¹⁷⁵ Marozzo formou jakéhosi rituálu po svých žácích požadoval, aby po skončení výcviku přísahali na záštitu meče, která měla symbolizovat Boží kříž. Svou přísahou se zavazovali, že se nikdy nepostaví svému mistru a že nabyté znalosti nebudou šířit dále bez jeho souhlasu. Srov. J. Kovařík – L. Křížek, *Historie*, s. 97.

válečnické kvality pro boj s úhlavním nepřítelem všeho křesťanstva, ale zakládali si až příliš na překonaných dogmatech. Podoba souboje, jak ji španělští učitelé předávali svým žákům, již nereflektovala dobové kulturní realie, o nichž se vyjadřoval Morrison, ale spíše se podobala okázalému a vznešenému střetu, v němž si protivníci měli počínat čestně.¹⁷⁶ Byl to tedy právě italský šerm, který se prosadil na území celého kontinentu.¹⁷⁷ Jak bylo zmíněno výše, velký ohlas našel boj s rapírem rovněž na britských ostrovech, kde působil již jmenovaný mistr Vincentio Saviolo. V tudorovské říši se italské zvyklosti setkaly s opozicí, již zastupoval tradicionalista George Silver, který propagoval konzervativnější formy šermu. Zjevným specifickým anglického prostředí bývala patrná absence ochranného odění při výcviku, neboť mnoho učitelů přišlo v jeho průběhu o jedno či obě oči.¹⁷⁸ Zhruba v polovině 17. století začala italská soubojová tradice ustupovat do pozadí a byla nahrazena francouzskou.¹⁷⁹ Tento přechod urychlilo založení francouzské akademie šermu Ludvíkem XIV. roku 1656, jejíž učení kopírovalo myšlenky provensálského mistra Sainct-Didiera.¹⁸⁰

Z uvedeného výčtu je patrné, že ve sledovaném období docházelo k dramatické proměně způsobu boje mezi jednotlivci. Klasická podoba meče jakožto osobní dlouhé chladné zbraně již přestala být atraktivní, a proto její místo obsadily praktičtější bodné zbraně jako byly kord a rapír, které po svém uživateli vyžadovaly nové, jemnější zacházení. Tyto zbraně měly také svou estetickou funkci, díky které dokreslovaly celkový vzhled nositele.¹⁸¹ Meč zůstal například atributem popravčího, který pro výkon svého řemesla potřeboval jeho sečný účinek. Všechny uvedené zbraně ovšem v očích člověka raného novověku nefigurovaly pouze jako předměty hmotné kultury, nýbrž měly i své symbolické, případně ceremoniální funkce. Meč a jeho druhy bývaly v ikonografii spojovány s řadou protichůdných hodnot, počínaje neřestí či hněvem a konče zachycením nositelova dobrého jména či zastoupením vojevůdcovských a

¹⁷⁶ V. Šindelář, *Šermíři*, s. 18.

¹⁷⁷ Reálný obraz italské soubojové kultury výše poskytl Fynes Morrison. Je třeba dodat, že mnozí italští kavalíři nedbali rad preskriptivních příruček a souboje aktivně vyhledávali. Jako příklad lze uvést neznámého neapolského šlechtice, který se prostřednictvím soubojů snažil dokázat, že Dante byl lepším básníkem než Ariosto. Nesouhlas považoval za záminku ke střetu, přičemž takto měl porazit celkem čtrnáct jedinců. Uvedený příklad byl o to absurdnější, že daný urozenec měl na smrtelném loži přiznat, že nečetl díla ani jednoho z autorů. Blíže viz Lorenzo Sabine, *Notes on Duels and Duelling*, Boston 1859, s. 35.

¹⁷⁸ Martin Hilský, *Shakespearova Anglie. Portrét doby*, Praha 2020, s. 337.

¹⁷⁹ Jaroslav Vaculík, *Šerm kordem po francouzsku jako vznešené umění a zábava šlechty*, Kroměříž 2022, s. 10-22.

¹⁸⁰ J. Kovařík – L. Křížek, *Historie*, s. 109-110.

¹⁸¹ V. Dolínek, *Kniha*, s. 82-83.

rytířských kvalit. Především ale představoval symbol maskulinity reprezentující výše zmíněný ideál muže-válečníka, a společně se zbrojí a helmou odkazoval na příslušnost ke šlechtickému stavu.¹⁸² Pro účely diplomové práce lze konstatovat, že do popředí se ve sledovaném období dostaly ony dva zaměnitelné druhy bodných zbraní, s nimiž byly souboje nejčastěji sváděny.

Spolu s italskou renesanční kulturou se do českého prostředí dostaly také některé z uvedených soubojových zvyklostí, přinejmenším obliba rapíru. Následující řádky se pokusí o představení několik významných soubojů a jejich okolností, o kterých se v domácích pramenech dochovaly zmínky. Jak bylo zdůrazněno v úvodu kvalifikační práce, stranou pozornosti zůstanou ozbrojené střety, které se odehrály v průběhu kavalírských cest, neboť o jejich příčinách a průbězích je možné nalézt jen kusé zmínky.¹⁸³

Ještě jednou je třeba připomenout souboje, kterých se zúčastnil příslušník rytířského stavu Jindřich Michal Hýzrle z Chodů. Již výše bylo naznačeno, že tento šlechtic se otevřeně hlásil k maskulinnímu ideálu šlechtice-válečníka, který se pojil s oněmi krýksmanskými hodnotami, jež mimo jiné zahrnovaly důraz na čest a dobré jméno nejen sebe samého, ale také svých spolubojovníků. Myšlenkový svět tohoto schopného vojevůdce reflektoval zřejmě nejen jeho výchovu, ale především zkušenosti, které zažil na tureckém bojišti pod habsburským praporem či ve službách Leopolda Pasovského.¹⁸⁴ Hýzrleho střet s francouzským kavalírem La Granye představoval jasný příklad, kdy se krýksman přihlásil k očekávaným rytířským hodnotám: „*Mezi tím časem, než jsem z Prahy odjel, jsem se však utkal v souboji rapírem a tulichem al pari s jedním kavalírem francouzským jménem La Granye, který o jednom mém dobrém příteli v mé přítomnosti špatně mluvil. Boj mezi námi trval drahnou chvílí. Vypadli jsme proti sobě dvakrát, ale potřetí byl on velice těžce zraněn na pravé straně a paži, takže už nemohl udržet zbraň a musel se vzdát, s čímž jsem souhlasil*“.¹⁸⁵ Nejenže Hýzrle vystoupil na obranu dobrého jména svého druha, čímž demonstroval, jak moc mu na přátelství záleželo, ale také akceptoval protivníkovu kapitulaci, čímž projevil milosrdenství, další z žádoucích rytířských

¹⁸² T. Knoz, *Meč*, s. 244-245; Eduard Wagner, *Sečné a bodné zbraně*, České Budějovice 1993, s. 20-22. V případě ceremoniálního meče Jana z Rottalu, jemuž se Knozův příspěvek věnuje, se jednalo o insignii moravského zemského hejtmana a symbol jeho výkonné moci. K úloze meče v lidské společnosti srov. také Ondřej Chvojka – Monika Konrádová – Jan Török (edd.), *Meč a člověk*, České Budějovice 2024.

¹⁸³ Nutno připomenout, že během kavalírské cesty měli šlechtici možnost věnovat se šlechtickým cvičením, mezi které šerm spadal, a poté jej využít v praxi. Bližší Jiří Kubeš, *Náročně dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pelhřimov 2013, s. 235-236; V. Bůžek – J. Hrdlička – P. Král – Z. Vybíral, *Věk*, s. 302.

¹⁸⁴ V. Bůžek – F. Koreš – P. Mareš – M. Žitný, *Rytíři*, s. 293-297.

¹⁸⁵ V. Petráčková – V. Vogelanz (edd.), *Příběhy*, s. 254.

kvalit. Není proto divu, že se Francouzově žádosti o odvetu snažil později vyhovět, patrně aby si zachoval svou pověst.

Téměř analogicky proběhl i již citovaný souboj, který se odehrál roku 1614 za hranicemi Království českého. Také tehdy se Hýzrle chopil zbraně za účelem obrany cti svých spolubojovníků: „*Tam v Benfeldu jsem se dostal do sporu s jedním kavalírem jménem monsieur Rainach. Bylo to kvůli urážce německých soldátů, jejichž čest jsem hájil a na jejichž obranu jsem pak s ním na otevřeném poli souboj svedl*“.¹⁸⁶ V boji mohl být patrně i úspěšný, nebýt podlého útoku dalšího z německy mluvících šlechticů, jemuž musel Hýzrle rovněž vzdorovat a ustoupit. Souhrnně lze říci, že kryksman ve svém jednání neustále zohledňoval onen očekávaný model příkladného chování, na němž zakládal svou maskulinní identitu. Čest v jeho myšlenkovém světě tedy znázorňovala jednu z konstant, která řídila kryksmanovo jednání.

Své dobré jméno nezohledňovali pouze ošlehaní válečníci, ale i šlechtici působící v diplomatických službách. Kupříkladu roku 1617 syn španělského velvyslance hraběte Oñateho vyzval v Praze na souboj florentského vyslance, hraběte di Justi, jelikož se předtím pohádali o místo v kostele: „*Na hradě praž. v kostele novém za velkým palácem N., syn legáta hispánského zabil N. hrabí, dvořenina legáta florentského, o místo pohodše se v tom kostele; a šarvátko to byla mistrná*“.¹⁸⁷ Španělský šlechtic protivníka v souboji zabil a byl za to potrestán krátkým pobytem ve vězení, avšak jelikož byl potomkem nejvlivnějšího zahraničního diplomata, patrně unikl přísnému trestu.¹⁸⁸ V tomto sporu hrál nezanedbatelnou úlohu pocit vlastní váženosti spolu s vědomím příslušnosti k urozenému stavu. Oba urození muži si pro svůj původ mohli nárokovat sezení na čestnějším místě, což vedlo dvojici k tomu, aby zkřížila své zbraně. Výzva v tomto případě pravděpodobně směřovala na uvolnění místa, čímž by ustoupivší symbolicky prokázal druhému náležitou úctu, ale jelikož požadavku nebylo vyhověno, verbální spor eskaloval v násilný střet.

Kvůli výlučnému společenskému postavení došlo k celé řadě sporů, které byly zakončeny násilím. Výjimku představovala například událost, která proběhla roku 1569 v Lipnici nad Sázavou. Tehdy se Burian Trčka z Lípy dopustil násilí na osobě Adama Karla Šice, kterého považoval za pytláka. Trčka prý napadeného ohrožoval kordem a uštedřil mu několik úderů, ale jeho snaha domoci se spravedlnosti byla přerušena měšťany, kteří spuštěním městské brány tohoto významného zemského úředníka uvěznil ve městě. Není jasné, zda se

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 288.

¹⁸⁷ A. Rezek (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti I*, s. 242-243.

¹⁸⁸ J. Kovařík – L. Křížek, *Historie*, s. 32.

Šic násilí náležitě bránil se zbraní v ruce, v každém případě Trčka shledal jednání měšťanů nactiutrhačným gestem. Uražený se ale cítil také majitel panství František Thurn, který s nelibostí pozoroval Trčkovu násilnické počinání. Souboji v pravém slova smyslu tedy dav zřejmě zabránil, nicméně dvojice šlechticů byla zvláště citlivá v otázce své cti, a tak se rozhodla záležitost urovnat soudní cestou. Bohužel není známo, jakým způsobem soudní řízení probíhalo, ani kdo ze sporu vzešel jako vítěz.¹⁸⁹

Osobní rovina cti zastávala v soubojích nenahraditelnou roli. Nejinak tomu bylo také v případě ozbrojeného střetu, kterého se roku 1588 zúčastnil Jaroslav Jan Smiřický ze Smiřic, syn Jindřicha Smiřického ze Smiřic, který se v letech 1551-1552 zúčastnil velkolepé výpravy české šlechty do Itálie a doprovázel budoucího císaře Maxmiliána II. na cestě za jeho nevěstou.¹⁹⁰ Jaroslav Jan patrně nekráčel v otcových šlépějích, nýbrž disponoval pověstí miláčka mnoha žen, ale také vznětlivého muže, který neváhal možné pře řešit násilnou cestou. Jeho povahové rysy jej dostaly do situace, z níž již nevyšel živý. Onoho osudného roku se totiž dotkl cti manžela jedné z žen, které dříve svedl. Pochopitelně, podvedený muž nemohl zůstat nečinný, svou čest a autoritu, která byla tak důležitá pro zachování nepošpiněné maskulinní identity, se rozhodl obhájit v souboji. Štěstěna přála vyzyvateli a Smiřický v průběhu duelu zahynul.¹⁹¹

Touhou po okázalé demonstraci maskulinních kvalit byl patrně motivován souboj, který se odehrál v den sňatku rytíře Racka z Kádova s Evou Kryzeldou Harantovou z Polžic roku 1625. Radostný průběh svatebních oslav přerušil nevěstin bratranec, Přibík z Klenového a Janovic, který v podnapilém stavu vyzval na souboj svého příbuzného Jiřího Fridricha Haranta. Alkohol patrně zbavil prvního z mužů všech zábran, neboť mu bylo zřejmě lhostejné, že se nedržel společenských pravidel. Podstatné pro něj v ten okamžik bylo, že mu jeho protivník svým souhlasem poskytl příležitost ukázat své šermířské schopnosti v očích všech přítomných. Jelikož Jiří Fridrich Harant nevěstina bratrance porazil, zranil jej v oblasti ruky a posléze ho odzbrojil, Přibíkovy naděje se nenaplnily. Opilý šlechtic se s potupnou porážkou nehodlal smířit a v zoufalství ze zpochybnění své dobré pověsti a ryze mužské hodnoty se pokusil svého soka zastřelit. Následoval dramatický zápas s kordy, během něhož další ze svatebních hostů, Karel

¹⁸⁹ Václav Bůžek, „*Posměch nemalej se stal*“. Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Váškovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 419-429.

¹⁹⁰ Jaroslav Čechura – Veronika Stachurová Kucrová – Zuzana Vlasáková, *Smiřičtí: krátké dějiny úspěšného rodu*, Praha 2018, s. 122-125; Jaroslav Pánek, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 2003.

¹⁹¹ J. Svátek, *Dějiny*, s. 203-205.

Příchovský z Příchovic, smrtelně zranil útočníka ve snaze ochránit zdraví Jiřího Fridricha. Příbíkova snaha vyniknout a osvědčit se jako řádný muž tak způsobila jeho rodině trápení a jemu samotnému přinesla smrt.¹⁹²

Sklony k násilí v kombinaci s nadměrnou konzumací alkoholu mohly velice snadno přispět k rozpoutání konfliktu. Tyto faktory ovlivnily výsledek souboje z roku 1581 mezi Janem Šemberou Černoorským z Boskovic a Zikmundem Praksickým ze Zástřízl. Druhý z mužů se měl patrně v opilosti vydat k brněnskému domu dědice bohatého a prestižního rodu, a pod okny začal jeho majiteli spílat a urážet jej na cti. Když Praksický spatřil Šemberu, vyzýval ho k souboji a pokoušel se do domu dostat násilím. Šembera, který se zprvu pokoušel protivníkovu naléhání vzdorovat, na výzvu odpověděl kladně. Šemberovou motivací byla patrně snaha obhájit své dobré jméno, zatímco Praksický zbytečnou při rozdmýchal asi z čistě iracionálních důvodů. V průběhu souboje se oba muži navzájem poranili, přičemž Šembera měl brzy pána ze Zástřízl odzbrojit, a jen poté, co se vyzyvatel znovu chopil svého rapíru a dýky, mu boskovický pán zasadil poslední úder. Vyčerpaná a zraněná dvojice již nemohla v boji dále pokračovat, Šembera se vrátil do svého obydlí, zatímco Praksický se vydal do místní krčmy, kde na následky utrpěných zranění zemřel. Nebožtíkovi příbuzní v čele s jeho bratrem Jindřichem podali na Jana Šemberu žalobu. Ve své argumentaci při soudním řízení tvrdili, že pán na Boskovicích svého protivníka usmrtil nečestným způsobem, v okamžiku, kdy neměl svou zbraň po ruce, a nemohl se tak bránit. Zároveň před soud pohnali také svědky onoho napínavého střetu, jelikož se obávali, že nebudou svědčit proti Šemberovi kvůli jeho moci a vlivu. Jelikož však hlavní žalobce Jindřich Praksický předčasně zahynul, bylo soudní jednání ukončeno a Šembera byl zbaven všech obvinění.¹⁹³

Konflikt celoevropského rozměru, jakým byla třicetiletá válka, narušil soudržnost panujícího právního a společenského pořádku. Proto by bylo možné očekávat nárůst počtu soubojů, jelikož ve víru dramatických událostí mohla závažnost svévolných střetů v záležitosti obrany cti ustoupit do pozadí. Zejména vojenská ležení se jevila jako ideální prostor, kde mohly vznikat závažné spory. Vojáci, kteří se svým jednáním snažili přiblížit ideálnímu maskulinnímu vzoru muže-válečníka, pak mohli být stejně jako Hýzrle obzvláště citliví v oblasti osobní či profesní cti. Jako příklad lze uvést souboj mezi Zikmundem Myslíkem z Hyršova a neznámým francouzským kavalírem. Cizinec měl údajně urazit Myslíkovy krajany, a proto se český šlechtic rozhodl jejich čest bezprostředně hájit a vyzvat buřiče na souboj. Myslík se svým

¹⁹² V. Bůžek – J. Hrdlička – P. Král – Z. Vybíral, *Věk*, s. 329.

¹⁹³ D. Habermann, *Souboj*, s. 49-57.

skutkem přihlásil k rytířským hodnotám, které, jak se zdá, byly pro příslušníky šlechtického stavu stále aktuální. Znesvářená dvojice se střetla na koňských hřbetech, přičemž každý disponoval jezdeckými pistolemi a mečem. Bez většího zaváhání měl zvítězit obránce, jehož vítězství mělo v symbolické rovině přinést navrácení cti českým bojovníkům a potvrzovalo Myslíkovu hodnotu jakožto příkladného šlechtice-válečníka, a to nejen v očích přihlížejících, ale také v urozencově vnitřním světě.¹⁹⁴

Jak je z představených příkladů patrné, souborová kultura představovala dynamický organismus, v jehož jádru spočívaly dvě blízké konstanty, totiž maskulinita a čest. Urození a později také neurození muži se učili šermířskému umění nejen proto, že to po nich vyžadovaly společenské konvence, ale jejich ovládnutí jim nabízelo efektivní nástroj, jak dát na odiv svou mužnost a zároveň bránit svou dobrou pověst. Zejména ve vojenském prostředí se k těmto hodnotám navíc připojoval smysl pro zachování cti celé profesní skupiny. Uvedený exkurs pochopitelně nemohl představit veškeré ozbrojené střety, které ve sledovaném období proběhly. Přesto snad poskytl solidní obraz, jak průběh souboje vypadal v realitě a jak se lišil od teoretických popisů na stranách děl preskriptivního charakteru.

¹⁹⁴ V. Dolínek, *Knihy*, s. 76.

5. Souboje a právo

Kapitola, jež pojednává o vztahu soubojů a práva, se pokusí vymezit dvě oblasti, které úzce souvisí s tématem práce. V první řadě půjde o představení deliktů proti cti a násilným deliktům, které byly popsány v textu o klíčových právních pramenech Království českého, zejména zemských zřízeních a Koldínově zákoníku, který kodifikoval městské právo. Následně budou představeny a interpretovány represivní nařízení, jež se týkala zákazů nošení zbraní či celkově omezování soubojů. Tím bude naznačeno právní pozadí soubojů, které budou blíže zanalyzovány v poslední části této kvalifikační práce.

Jak již bylo vícekrát vzpomenu, člověk raného novověku vnímal ztrátu cti velmi bolestivě, neboť pro něj znamenala jakési ukotvení v počestné společnosti, ale také právní jistotu, která doprovázela jeho společenské postavení. Ztráta cti či její poškození pak představovala značné omezení právní způsobilosti jedince. V extrémních případech se podle slov Rudolfa Rauschera mohlo jednat i o ztrátu možnosti vykonávat plnohodnotné právní úkony, a dokonce pozbylí celkové právní ochrany.¹⁹⁵ Povědomí o těchto neblahých právních důsledcích mohlo vést některé z napadených osob k násilné obhajobě své cti, ačkoliv tato možnost neměla právní oporu. Spíše naopak, panovníci a jednotlivé vrchnosti se snažili tento násilný postup vymýtit, a tak jejich kanceláře opustila mnohá nařízení, která regulovala či přímo zakazovala jednak nošení zbraní v určitých prostorech, jednak pod hrozbou drakonických trestů zapovídala účast v soubojích. Tato kapitola si proto klade za cíl představit normativní diskurz, ať již optikou zemského a městského práva, nebo panovnických či lokálních norem, právě na přelomu 16. a 17. století ve vztahu k problematice cti a soubojů.

5.1. Delikty proti cti

V českém zemském i městském právu je možné nalézt vymezení deliktů proti cti, což potvrzuje, že cti byla přikládána vysoká hodnota. Na tomto místě je vhodné zmínit právě dva z těchto deliktů, totiž *nářek cti* a *hanlivá slova*, jelikož jejich definice a trestní sazby vypovídají o závažnosti tohoto provinění. Zároveň, a to je možná nejdůležitější poznatek, tyto definice poukazují na způsoby, jimiž bylo možné čest druhého snížit.

Koldínův městský zákoník z roku 1579, česká zemská zřízení vydaná v 16. století i Obnovené zřízení zemské z roku 1627 obsahovaly právní definice obou těchto deliktů, avšak v jednotlivých zněních je možné nalézt drobné rozdíly.¹⁹⁶ Mezi *nářkem cti* a *zhaněním* na jedné

¹⁹⁵R. Rauscher, *Urážka*, s. 41; Petr Kreuz, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000, s. 241.

¹⁹⁶ Blíže viz T. Pintner, *Spory*, s. 32-41.

straně a užitím *hanlivých slov* na druhé straně byly dva zásadní rozdíly. V první řadě šlo o procesní záležitosti, tedy o to, u jakého soudu by mělo být vybrané provinění projednáváno. *Nářek cti* proto spadal do kompetence zemského soudu, zatímco *zhanění* mohlo být projednáváno jak u zemského, tak u komorního soudu.¹⁹⁷ V případě urážky cti šlechtice tak nezáleželo na jeho původu jako spíše na druhu deliktu, který byl vůči jeho osobě spáchán, a v případě *zhanění* mu bylo umožněno vybrat si, na jaký soud se obrátí. Druhým a podstatnějším rozdílem byla závažnost těchto deliktů. *Nářek cti* byl vnímán jako závažnější provinění, přičemž jeho definice obsahovala výčet těch nejtvrděších urážek, zatímco jako *zhanění* bývaly klasifikovány verbální útoky proti jedincově cti, které v předchozím výčtu vyjmenovány nebyly.¹⁹⁸

Konkrétní verbální útoky namířené proti cti, jež byly obsažené v definici *nářku cti*, byly tyto (vyjmenované v totožném pořadí jako v Koldínově zákoníku): obvinění ze „zrady“, „bezectnosti“, z „úkladného či podvodného jednání“, z „nevyvedeného psanectví“, dále urážky „zkurvysyn“, „falešník“, „pankhart“, „kurva“, a poté označení člověka za „zjevného zloděje“ bez předložení důkazů k tomuto tvrzení.¹⁹⁹ Podle dobových právních norem bylo také možné se dopustit *nářku cti* na zesnulé osobě. Obrany její cti se v takovém případě ujmulí pozůstalí nebo dědici jejího majetku, neboť ztráta nebožtíkovy cti by vrhla stín na celou rodinu.²⁰⁰ V případě soudního řešení musel poškozený poněkud nedůstojně doložit, že urážka byla po významové stránce vůči jeho osobě nepravdivá, zatímco pohnaný pro tento zločin musel dokazovat, že pravdivá byla, anebo že útok na čest poškozeného byl oprávněný. Pokud pohnaný neuspěl, čest poškozeného byla očištěna, provinilec se musel druhému veřejně omluvit a pobýt dva týdny ve vězení. Výjimku tvořily případy, kdy byl takto napaden významný zemský úředník či panovník, neboť tehdy se zpravidla ukládal nejvyšší trest.²⁰¹ Oproti tomu byla trestní sazba

¹⁹⁷ Petr Kreuz, *Urážka na cti v praxi komorního soudu Království českého a městského soudu Starého Města pražského v první polovině 16. století*, in: T. Borovský – D. Janiš – M. Malaniková a kol. (edd.), *Spory* s. 127-150, zde. s. 127-134. Je však nutné zmínit, že navzdory tomuto předpisu se nemalé množství *nářků cti* dostalo i ke komornímu soudu, avšak členové této instituce se údajně necítili být dostatečně kompetentní k jejich rozsouzení.

¹⁹⁸ R. Rauscher, *Urážka*, s. 43.

¹⁹⁹ Karel Malý a kol. (edd.), *Práva městská Království Českého. Edice s komentářem*, Praha 2013, s. 581. Je možné srovnání s Obnoveným zřízením zemským, viz Hermenegild Jireček (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888, s. 554-562.

²⁰⁰ R. Rauscher, *Urážka*, s. 46-47; K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 586.

²⁰¹ R. Rauscher, *Urážka*, s. 49-52; K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 581.

za *zhanění* znatelně mírnější, totiž proviněný musel uhradit pouze pokutu ve výši dvaceti kop grošů.²⁰²

Totožně se k daným deliktům stavěla také zemská zřízení pro Království české z let 1530, 1549 a 1564. Všechny z uvedených norem obsahovaly též seznam urážek, která byla zahrnuta v Koldínově definici *nárku cti*. Poslední dva zákoníky vyměřily náležitý trest za toto provinění, totiž nutnost odprošení uraženého, pobyt ve vězení v délce až čtrnácti dnů, případně zaplacení výloh za soudní řízení. *Zhanění* zde bylo rovněž popsáno velmi podobně jako v Koldínově zákoníku, a rovněž podle těchto normativních pramenů byl odsouzený povinen finančně kompenzovat napadeného.²⁰³ Koldínova definice odpovídala zemským normám, ze kterých vycházela. Obnovené zřízení zemské pro Království české se k deliktu stavělo dosti podobně, což znamenalo, že trestalo *nářek cti* nuceným odprošením napadeného, čtrnáctidenním pobytem za mřížemi a uhrazením způsobených škod. V případě *zhanění* musel proviněný oproti předchozímu právnímu stavu uhradit vedle odškodnění zhaněnému ještě navíc částku 50 kop grošů jako pokutu. Obnovené zřízení zemské obsahovalo asi nejpropracovanější úpravy příslušných dvou deliktů, neboť blíže specifikovalo, za jakých podmínek bylo možné delikty vykonat.²⁰⁴

5.2. Násilné delikty

Na tomto místě je vhodné představit některé násilné delikty, které byly obsaženy v Koldínově zákoníku i zemských zřízeních, a to proto, že souboje končivaly smrtí jednoho ze zúčastněných, přičemž přeživší musel následně čelit nepříjemnému soudnímu řízení, v němž byl z nějakého z níže zmíněných deliktů obviněn.

Koldínův zákoník včlenil souboje pod jeden obecnější delikt zvaný *moc*. Společně se zhárstvím a držením zajatců byly souboje považovány za prohřešky proti veřejné moci, za něž odsouzení ztráceli hrdlo, čest a majetek. Příslušný paragraf reflektoval mimo jiné výzvu k souboji a umožňoval vyzvanému, aby se za pomoci dvou svědků ujistil o tom, zda byl vyzývatel skutečně přesvědčen o svém rozhodnutí střetnout se s vyzvaným. Tím vyzývatel získal ještě poslední možnost si svůj čin rozmyslet a svou výzvu vzít na poslední chvíli zpět. V opačném případě, tedy v situaci, kdy by k onomu souboji navzdory přechozímu ujištění

²⁰² P. Kreuz, *Postavení*, s. 245.

²⁰³ Josef Jireček – Hermenegild Jireček (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha 1882, s. 20, 209, 590.

²⁰⁴ Hermenegild Jireček (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888, s. 554-562.

došlo, vyzyvatel porušil právní normu a mělo s ním být nakládáno, jak bylo uvedeno.²⁰⁵ Ačkoliv vyzyvatel protivníka v souboji nezabil či nezranil, stále bylo možné ho za tento úmysl trestně stíhat.²⁰⁶

Obnovené zřízení zemské pro Království české z roku 1627 uvádělo podobnou definici deliktu *moc*, ačkoliv souboj byl kategorizován jako méně závažný zločin. Také vyměření trestu nebylo oproti Koldínově zákoníku tolik přísné, respektive bylo zde možné nalézt prostor pro jeho zmírnění, jelikož odsouzencům hrozilo propadnutí jedné třetiny hmotných statků, a ztráta hrdla měla být zvažována velmi individuálně.²⁰⁷

V praxi však také bývali vítězští duelanti obviňováni z odlišných násilných deliktů. V případě vleklého soudního řízení po souboji Mikuláše Dačického z Heslova se Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat, v němž zahynul druhý z mužů, byl Dačický vdovou po zesnulém obviněn z *mordu*. Bylo by tedy vhodné rozlišit mezi *mordem* a „prostým“ zabitím, vraždou, ale také pochopit, jak tehdejší právo chápalo pojem „útok“.

Koldínův zákoník uváděl v části o násilných deliktech *kvaltu*, *vejboji* a *outoku* následující formulaci: „*Práva pokládají, že všelikteraká moc, násilí a bezprávi úhlavní nepřítel jest spravedlivosti. A protož kdož by koli na dům aneb jiné obydlí druhého zbrojně s ručnicí, s kuší, s mečem aneb s jakoužkoli jinou braní (k ourazu lidskému se vztahující) útok z všetečnosti a z nějaké své drzosti učinil, dveře na někoho mocí vyrazil a v tom takovém svém nepořádném předsevzetí vůli nad hospodářem téhož domu aneb čeládkou jeho provedl, na něho zavřeného mocí se dobýval; aneb vskoče nenadále s braní do domu, hospodáře a čeládku jeho rval, bil, políčkoval, sekal, mordoval a svou vůli jak pak koli provozoval, a to by naň prokázáno bylo, ten a takový (by pak od takového jeho bití aneb zranění žádný neumřel) pokutou hrdla stracení i s pomocníky svými (kteříž by mu takové nešlechtnosti nápomocni byli) ztrestán bud“.²⁰⁸ Je možné si povšimnout odsouzení násilností jakožto hlavního protipólu spravedlnosti, jíž si patrně člověk v počestné společnosti cenil. Avšak mnohem důležitější je skutečnost, že takového skutku se mohl dopustit ozbrojený člověk, přičemž Koldínův text reflektoval chladné i palné zbraně. Za zmínku stojí také skutečnost, že jedinec se dopouštěl vyjmenovaných deliktů v takovém případě, kdy útok vedl proti člověku, který se v daný okamžik nacházel ve svém*

²⁰⁵ K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 559,656.

²⁰⁶ Definice *moci* v Koldínově zákoníku a v zemských zřízeních pro Království české z let 1549 a 1564 byly velmi podobné, pro srovnání viz J. Jireček – H. Jireček (edd.), *Zřízení*, s. 388, 605.

²⁰⁷ Hermenegild Jireček (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888, s. 528.

²⁰⁸ K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 281–282.

domově, případně proti člověku, který byl v čelední službě, jež mu v tomto ohledu poskytovala jakousi právní ochranu. Útočník se nedopouštěl odsouzeníhodného chování tedy nejen tím, že spáchal násilí, ale rovněž tím, že narušil domovní svobodu napadeného. Závažnost těchto násilných deliktů byla umocněna přísným trestem v podobě ztráty hrdla proviněného a jeho spoluviníků.

Koldínův zákoník pamatoval i na různé okolnosti těchto násilných střetů. Je nutné poznamenat, že napadenému náleželo právo hájit svůj život. Pokud by člověk útočníka v souboji usmrtil, neměl být stíhán: „*A protož utočník bude-li ve svém nenáležitém předsevzetí (od toho, nad nimž svou vůli sobě provesti chtěl) zabit, právo před pokutou vraždy takového osvobodí*“.²⁰⁹ Obrana vlastního života se tak stala velmi častým argumentem, který někteří zvítězivší účastníci soubojů užívali během své obhajoby před soudem.

Další paragrafy blíže rozlišovaly zmíněné delikty. Jako *vejtržnost* byly mimo jiné klasifikovány takové situace, kdy ozbrojený člověk (s pomocníky) napadl druhého bez relevantního důvodu, nebo kdyby jej „*zranil aneb zsekal aneb za nim se s dobytou zbraní sháněl bez příčiny hodné*“.²¹⁰ Jelikož tento delikt nekalkuloval s usmrcením, trestem bylo uhrazení pokuty nebo dvoutýdenní pobyt ve vězení.²¹¹ Podstatou tohoto deliktu, jak se zdá, byla absence „*hodné příčiny*“, za jejímž cílem byl spáchán. To znamená, že typický souboj by za *vejtržnost* patrně označen nebyl, neboť řádný souboj vznikal důvodně, nebo tomu alespoň jeho účastníci věřili. Ve srovnání s Koldínovým zákoníkem se právní normy celozemské platnosti stavěly k deliktu *vejtržnosti* odlišně. Zemské zřízení pro Království české z roku 1549 chápalo *vejtržnost* jako úmyslné napadení člověka, bez ohledu na to, zda byl útočník ozbrojen či nikoliv, pořezání druhého, pronásledování napadeného se zbraní v ruce, sražení člověka z koně a v neposlední řadě zmlácení posla, čehož se mohl útočník dopustit sám anebo s komplicí.²¹² Obnovené zřízení zemské pak rozšířilo definici uvedenou výše o zbití jakéhokoliv soupeře, ale také o akt tasení zbraně s úmyslem druhého zranit.²¹³

Mnohem závažnější byly *vraždy* a *mordy*. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma delikty z Koldínovy perspektivy spočíval v tom, že „*vražda nic jiného není, než když člověk člověka v pútcě aneb v svádě zabí*“, zatímco jako *mord* byly chápány, zjednodušeně řečeno, spíše

²⁰⁹ Tamtéž, s. 283.

²¹⁰ Tamtéž, s. 283-284.

²¹¹ Tamtéž, s. 284.

²¹² J. Jireček – H. Jireček, *Zřízení*, s. 323-324.

²¹³ H. Jireček (ed.), *Obnovené právo*, s. 564.

úkladné vraždy či vraždy doprovázené loupeží.²¹⁴ Snad je tento rozdíl možné chápat tak, že v případě *vraždy* měl dle definice napadený alespoň teoreticky možnost se bránit, zatímco v druhém případě mu byla odepřena. Nicméně i člověk, který vědomě postřelil druhého z ručnice, byl rovněž vnímán jako *morděř*, stejně tak jako člověk, který pouze vydal příkaz k úkladnému zabití, které mohlo být provedeno zbraní, trávením či kouzly.²¹⁵ Trestem za usmrcení měla být pochopitelně ztráta hrdla, avšak i v této záležitosti se činily rozdíly mezi příslušníky jednotlivých stavů. Příslušníci panského nebo rytířského stavu měli být souzeni podle zemských zřízení. Měšťan, jenž usmrtil sedláka, zase musel uhradit jeho pánovi pokutu tři set kop grošů.²¹⁶ Zřízení zemská z let 1549 a 1564 obsahovala pouze pasáž o *mordu*, přičemž v příslušných člancích byl uveden pouze trestněprávní postup a vyměření pokuty, nikoliv definice tohoto deliktu. Zdá se, že mezi *mordem* a *vraždou*, tak jak byly vyměřeny v Koldínově zákoníku, nebyl z pohledu norem celozemské působnosti činěn rozdíl.²¹⁷

Obnovené zřízení zemské mezi *mordem* a *vraždou* také nerozlišovalo, *mord* byl vnímán jako jakákoliv situace, „*když jeden druhého života zbaví*“.²¹⁸ Proto se v záležitosti *mordu* postupovalo velmi důmyslným a důsledným způsobem, neboť zřízení obsahovalo řadu úprav, které pamatovaly na všechny možné situace, v nichž mohlo k zabití člověka dojít. V potaz byly brány věci jako postavení *morděře* a *zamordovaného*, ochota *morděře* se ke svému činu přiznat a vypovídat před soudem, a další polehčující okolnosti. Pamatovalo se i na nutnou sebeobranu: „*A žádný sobě sám popravu vysazovati a ji užiti nemá, lečbychom My nebo dědicové Naši budoucí králové Čeští toho pořádně propůjčiti ráčili. Prokázal-liby pak morděř nevinu svou, však by mordu zapíratí nemohl, ale i to provedl, že jest násilí a nepříteli svému brániti se musel: má toho užiti*“.²¹⁹ Člověk, který zahubil protivníka v souboji, se tedy mohl vyhnout trestu smrti pouze doznáním a prokázáním, že tak učinil v sebeobraně a byl proto z pohledu práva nevinný. V opačném případě, kdyby daný *morděř* utekl, mohl jej kdokoliv beztrestně pronásledovat, dopustit se na jeho osobě násilí a vykonat nad ním popravu. Ve vybraných situacích, kdy *morděř* „*dostatečně neprokázal*“ svou nevinu, totiž že tak sice neučinil se zlým úmyslem, a tak si zcela

²¹⁴ K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 285.

²¹⁵ Tamtéž, s. 285-287.

²¹⁶ Tamtéž, s. 288-289.

²¹⁷ J. Jireček – H. Jireček, *Zřízení*, s. 346-353, 594-596.

²¹⁸ H. Jireček (ed.), *Obnovené právo*, s. 530.

²¹⁹ Tamtéž, s. 546.

nezasloužil standardní trest za tento delikt, býval provinilec nucen uhradit pokutu pozůstalým ve výši několika stovek kop grošů.²²⁰

Z právního hlediska bylo v případě soubojů velmi důležité určit, kdo byl jeho původcem, neboť od této skutečnosti se odvíjel další soudní postup, jak stanovil daný zákoník: „Kdož počátkem svády skutkem bývá, již ten ne za chránícího se, ale za urážejícího u práva se pokládá. Nebo ten svádu začíná, kdož příčinu k svádě dává. [...] Nebo ten toliko při právě za ochránci zdraví svého a bránícího se svému násilí počten bude, kterýž by svády a zlé vůle počátkem nebyl a příčiny hodné k svádě nedal. A tak ten toliko bývá chránitelem života svého, kdož jinak, nemoha prázden býti násilníka svého, jej by zranil nebo zabil A na takového zdraví svého i sebe samého chránícího se pokuta zranění aneb vraždy se nevztáhne“.²²¹ Z tohoto textu je možné vyčíst, jakým způsobem právo zohledňovalo, kdo konflikt vyvolal. Na člověka, který se přičinil o vznik ozbrojeného střetu, se pohlíželo jako na protiprávně jednající osobu. Na rozdíl od toho, jednání člověka, který se střetu zúčastnil, ale svému protivníkovi nedal důvod k útoku, bylo považováno za nutnou sebeobranu, a i kdyby útočníka zranil či zahubil, neměl být za to trestně stíhán. Možný problém spočíval v tom, jaké jednání, jaký konkrétní akt v daném případě soudci vyhodnotili jako počátek sporu, tedy zda se jednalo až o násilný čin či předcházející verbální urážku. Tato skutečnost byla důležitá i v dříve zmíněném souboji Mikuláše Dačického z Heslova a Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat, neboť jádro následného soudního sporu tvořily pře o tom, který z mužů byl původcem střetu, jak bude rozvedeno v dalších kapitolách.

Poslední, neméně důležité paragrafy vztahující se k vraždám, které budou na stránkách této práce zmíněny, pojednávaly o prostorech, kde mohlo k takovému usmrcení dojít. Text Koldínova zákoníku explicitně jmenoval místa, kde docházelo k setkávání lidí, jako byla náměstí, ulice nebo brány, a nabádal, aby jedinec, který by zde usmrtil jiného střelbou z ručnice nebo vrhem zbraně, byl trestán jako vrah. Zatímco v méně frekventovaných lokalitách a zejména v přírodě býval tento skutek posuzován spíše jako nehoda (hovořilo se zde o střelbě na ptactvo), za níž měl provinilec uhradit jen peněžitou pokutu. Výjimkou bylo neuposlechnutí výzvy, aby se ozbrojenec střelby zdržel a nezasáhl tak kolemjdoucího. Pak mohla být tato situace klasifikována jako vražda.²²² Z popisu lze vyčíst, že z bezpečnostních důvodů panovala

²²⁰ Tamtéž, s. 542-544. Další polehčující okolnosti a úpravy budou v této práci rozvedeny v souvislosti s konkrétními souboji.

²²¹ K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 291.

²²² Tamtéž, s. 290.

snaha omezit nezpůsobitou manipulaci s palnými zbraněmi v prostorách města a pod hrozbou přísných trestů předejít možným nehodám i vyhroceným konfliktům.

Mnohem přísněji byla střelba z ručnice trestána podle Obnoveného zřízení zemského. Jakýkoliv výstřel na uroence, kněze či příslušníka městského stavu byl bez výjimky shledán jako úmyslný, a to bez ohledu na rozsah zranění zasaženého. Střelec byl nekompromisně označen za *mordéře*.²²³

5.3. Zákazy nošení zbraní a zákazy soubojů

Zatímco definice násilných deliktů byly převzaty z právních pramenů, které nabývaly platnosti v městské, respektive celozemské rovině, níže uvedené normy mívaly spíše regionální platnost, neboť se vztahovaly k jednotlivým panstvím. Výběr takových písemností je spíše náhodný, avšak i přesto lze z příslušných pramenů vyčíst důvody k regulaci či zákazu nošení zbraní a soubojů. Výjimkou byly panovnické mandáty, které měly opět celozemskou platnost a jimiž je proto vhodné otevřít tuto kapitolu.

Mnozí evropští panovníci toužili po vymýcení soubojů mezi jejich poddanými, a proto vydávali četné mandáty a jiné písemnosti, jimiž se snažili tuto praxi vykořenit. V Království českém zahájil toto tažení proti duelantům Ferdinand I., který ve svých válečných artikulech z roku 1527 zapovídal ozbrojené střety mezi svými vlastními vojáky. V případě mezilidského sporu byli vojáci vyzváni, aby se obrátili na příslušná místa, aby byli rozsouzeni podle platného práva. Ti odvážlivci, kteří by toto nařízení stejně nedodrželi a sáhli by k násilí, měli být zřejmě z odstrašujících důvodů potrestáni ztrátou hrdla.²²⁴

Rovněž český král a římský císař Rudolf II. měl ambici souboje omezit. Tento panovník vydal přinejmenším dva patenty v letech 1607 a 1609, ale zřejmě se minuly s účinkem, neboť jak Pražané, tak cizinci, povětšinou impulzivní Italové a Španělé, stále sváděli souboje v okolí Pražského hradu.²²⁵

Roku 1615 jeho mladší bratr, císař Matyáš, vydal speciální zákaz, který platil pro Loketský kraj a kladl si za cíl zakázat souboje v Karlových Varech mezi návštěvníky, kteří se do tohoto lázeňského města vypravili ze zdravotních důvodů. Kosmopolitní ráz lázeňské metropole totiž nabízel mnoho příležitostí pro neřízené zábavy a kratochvíle, jež mohly velmi snadno vyústit v ozbrojený střet. Dobový pozorovatel a významný lékař Johann Stephan Stollberger ve své knize *Politiae Thermo-Carolinae Podromus* z roku 1622 s nelibostí

²²³ H. Jireček (ed.), *Obnovené právo*, s. 540.

²²⁴ Josef Svátek, *Dějiny poprav a katů v Čechách*, Praha 2004, s. 202.

²²⁵ Tamtéž, s. 208.

poznámenal, že se mnozí lázeňští hosté oddávali nestřídmému stravování a přílišné konzumaci alkoholu, což se dle jeho slov projevovalo tím, že někteří návštěvníci využívali služeb lázní zejména k tomu, aby se zde vyspali z kocoviny. Zmíněný text měl i preskriptivní rozměr, jelikož nabádal hosty, aby projevovali Karlovarským patřičný vděk a uvědomili si, kolik povinností se pojí s ubytováním a obsluhou návštěvníků, zatímco místním doporučoval, aby se k přichozím chovali tak, jak by si přáli, aby se hosté chovali k nim.²²⁶ Ze skutečnosti, že Stollberger dával svým čtenářům tyto rady, lze usoudit, že v jeho době panovaly v lázeňském městě mezi návštěvníky a místními napjaté vztahy. Nezanedbatelnou roli mohla patrně hrát právě zmíněná nadměrná konzumace alkoholu, jež zbavovala hosty zábrán a mohla je činit svolnější k násilí, které na přelomu 16. a 17. století ve městě zřejmě narůstalo.

Matyášovo nařízení se mělo vztahovat jak na urozené i neurozené osoby, přičemž z textu lze usoudit, že původci konfliktů byli nejčastěji šlechtici z ciziny, kteří se ve dne i v noci dopouštěli střelby, napadání místních obyvatel, úmyslných či neúmyslných zabití a dalších různých výtržností. Probíhající násilí, jež zřejmě zůstalo dlouho opomíjeno, prý odrazovalo zájemce o návštěvu lázní od zvažovaného pobytu, a proto se císař rozhodl vydat uvedené nařízení. Od okamžiku vydání platil v Karlových Varech zákaz všeho násilí a klení namířeného proti domácím i cizincům. Obě tyto skupiny měly být za porušení Matyášova nařízení bezodkladně stíhány a přísně trestány podle závažnosti jejich provinění. Osobám hrozil pobyt ve vězení, pokuta nebo také nejvyšší trest, který se ukládal zejména za usmrcení. *Mordéře* bylo možné pronásledovat i mimo Loketský kraj a dovést je před příslušný soud.²²⁷

Další vládnoucí Habsburk, Ferdinand II., pokračoval ve snaze souboje zakázat. Roku 1625 vydal svůj vlastní patent, v němž s nelibostí deklaroval, že v Království českém se za jeho vlády uskutečnilo více soubojů a došlo k nárůstu násilného vymáhání plateb a zasilání odpovědných listů než v ostatních habsburských zemích, a to jak na venkově, tak ve městech. Císař v patentu argumentoval potřebou zachování obecného pořádku, lásky k bližnímu a nutností obnovit přirozenou úctu ke královské autoritě, a jasně odmítl uvedené násilnosti dále tolerovat. Souboje měly být pod hrozbou ztráty hrdla zapovězené všem skupinám obyvatelstva bez ohledu na jejich stav či původ. Jedinou výjimku představovala nutná sebeobrana. I kdyby byla napadena čest jedince nebo daný člověk byl jakkoliv poškozen na majetku, neměl se dle císařových slov uchýlovat k násilí, nýbrž se měl obrátit na příslušnou soudní instanci, u níž se měl domoci spravedlnosti. Císař sám si vyhrazoval právo svolit s konáním souboje ve

²²⁶ Stanislav Burachovič, *Karlovy Vary a jejich vlastivědné písemnictví*, Karlovy Vary 2000, s. 39-40.

²²⁷ NA, Stará manipulace, Patenty, č. 206 ze 31. července 1615.

výjimečných případech, jinak nabádal k dodržování svého nařízení, které mělo být nekompromisně vymáháno všemi podřízenými úřady.²²⁸

Na Ferdinandův patent navazoval i pozdější patent Leopolda I. z roku 1682. Stejně jako v případě Ferdinandovy normy text odporoval tehdejšímu chápání konceptu cti a jejího významu pro člověka žijícího v období raného novověku. Jakýkoliv útok na čest a její zpochybnění totiž dle textu patentu nemělo být vnímáno jako akt, který zpravidla ohrožoval jedincovo postavení ve společnosti, a proto zdržení se násilné odvety nemělo být nikomu vytýkáno. Jedinec se měl v takovém sporu opět obracet k příslušnému soudu. Nedodržením vladařova zákazu se člověk vystavoval ztrátě hrdla, cti a majetku; dvořané mohli být zbaveni svého úřadu, čímž by přišli o zdroj svého výlučného prestižního postavení. Konečně, totožně jako ve Ferdinandově patentu bylo možné nalézt prostor pro výjimky – opět šlo o nutnou sebeobranu.²²⁹

Ve srovnání s panovnickými nařízeními se jednotlivé regionální normy upravující nošení zbraní po obsahové stránce velmi lišily. Jako první příklad je možné uvést *Návod a artikule k soudům výročním na Moravě*, který upravoval průběh soudního jednání. Jednalo se o písemnost, jež mohla zřejmě sloužit jako předloha pro normativní prameny, jež mohly vrchnosti vydávat pro svá vlastní panství. K jejímu sepsání došlo okolo roku 1607 patrně kvůli potřebě stanovit pevný řád k vedení oněch výročních soudů. Podmínkou pro podání svědeckví před soudem bylo odevzdání zbraní. S největší pravděpodobností lze tento předpis vnímat jako preventivní krok, jak zabránit potenciální šarvátce mezi ukřivděnými účastníky právního sporu.²³⁰ Zároveň je nutné připomenout, že osoby, které by napadly významné úředníky, v tomto případě soudce, by obdržely mnohem přísnější trest než standardně.

Pokud pozemkové vrchnosti zakazovaly či omezovaly nošení zbraní, zřejmě tak v řadě případů činily pro zajištění bezpečnosti na svých panstvích. Když Jan z Pernštejna vydal roku 1538 vlastní zřízení pro moravské městečko Nedvědice, nařídil, aby osoby nově příchozí do městečka odevzdaly své zbraně hospodáři, který je až do jejich odchodu střežil, zatímco místní patrně chodili beze zbraní neustále. Nedodržením tohoto pokynu se člověk vystavoval riziku odebrání své zbraně a pokutě ve výši deseti kop grošů.²³¹ Táž normativní písemnost zároveň zapovídala souboje, respektive v příslušném artikulu si vydavatel zřízení vyhrazoval právo

²²⁸ Tamtéž, Patenty, č. 291 z 5. července 1625.

²²⁹ Tamtéž, Patenty, č. 625 z 23. září 1682. Srov. T. Pintner, *Spory*, s. 41-42.

²³⁰ Josef Kalousek (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Praha 1905 (Archiv český 22), s. 509

²³¹ Tamtéž, s. 93.

potrestat ozbrojence, kteří se chopili zbraní, kordu, tesáku, meče či šavle, a zahájili boj. Pokud v souboji použili kord, byli provinilci povinni uhradit jednu třetinu kopy grošů do městské pokladny a kopy grošů přímo Pernštejnovi.²³²

Pernštejnovo zřízení nebylo jediné, které zakazovalo pohyb ozbrojených osob v městském prostoru. Podobnou regulaci obsahoval Griespekovův řád pro Nelahozeves z roku 1588. Stejně jako v případě Pernštejnovy normy platila povinnost odevzdat zbraně po příchodu na panství. Nicméně tentokrát se zbraně odevzdávaly krčmáři. Pokud by host neodevzdal zbraně, nemohl být obsloužen, jelikož krčmáři hrozila pokuta.²³³ Zcela totožnou směrnici lze nalézt i v *Zřízení panství Letovského* z roku 1561. Tato instrukce opět obsahovala článek o tom, že šenkýři měli přísně zakázáno obsloužit hosty přichozí do krčmy, dokud jim neodevzdali zbraně. Vedle toho příslušné zřízení zapovídalo Letovickým nejen nošení zbraní včetně ručnic, ale i zbroje.²³⁴

Mírně odlišná nařízení vztahující se k zákazu zbraní v krčmách a hostincích platila na Chomutovsku, kde však chybělo vyměření trestu. Stejně jako v předchozích případech člověk, který chtěl v prostorách krčmy konzumovat alkohol, se musel vzdát zbraní a předat je pověřenému šenkýři. Bohužel, chomutovské zřízení z konce 16. století nijak nespecifikovalo, jakým způsobem by mělo být porušení dané normy penalizováno. Obsahovalo totiž jen nic neříkající formulaci „*kdo neuposlechne, vystavuje se velkému trestu*“.²³⁵

V Přerově a přilehlém okolí bylo z rozhodnutí Karla staršího ze Žerotína z přelomu 16. a 17. století zakázáno pohybovat se se zbraní po městě a konzumovat alkohol, avšak k postihu ozbrojencova hostitele došlo jen tehdy, když host, kterého hostitel dříve vědomě neodzbrojil, někoho zranil.²³⁶ Opět lze tuto nutnost zakázat manipulaci se zbraněmi v prostorách hostinců interpretovat jako prevenci, neboť právě zde docházelo k hromadnému setkávání obyvatelstva, a bylo zde i větší riziko, že v těchto prostorách dojde k nějakému násilnému mezilidskému konfliktu.²³⁷

²³² Tamtéž. Blíže viz T. Pintner, *Spory*, s. 33-36.

²³³ Tamtéž, s. 324.

²³⁴ Josef Kraus, *Zřízení panské panství Letovského z roku 1561*, *Časopis Moravského muzea zemského* 5, 1905, s. 70-101, zde s. 94.

²³⁵ Gerhard Stübiger, *Život v Chomutově na sklonku XVI. století*, *Památky-příroda-život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska* 1, 1969, s. 62-66, 81-84, zde s. 63

²³⁶ Jan Nepomuk Jelínek-Bojkovský, *Obecní řád a některé artikule obecní dané Karlem z Žerotína*, *Selský archiv* 9, 1914, č. 1, s. 34-39, zde s. 38.

²³⁷ Aleš Stejskal, *Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551-1611)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku*

Jiné regionální normy naopak počítaly s vlastnictvím zbraní a zbroje pro případ válečného konfliktu nebo pro nutnou sebeobranu. Například *Řád předepsaný Jindřichem Kunatou Dobřenským z Dobřenic na statku Valském* z roku 1589 předpokládal, že Dobřenského poddaní budou toto vybavení využívat jen v případě potřeby jejich pána a nebudou ve zbroji vstupovat do krčem.²³⁸ Pro srovnání, zřízení vydané Janem Šemberou Černoorským z Boskovic a určené městu Litovli z roku 1593 povolovalo nošení zbroje a zbraní mimo městské prostory, zřejmě právě ze sebeobraných důvodů. Nicméně po příchodu do města bylo povinností každého ozbrojence své vybavení odložit pod pohružkou pokuty a nuceného odebrání tohoto majetku. Tím se patrně mělo eliminovat riziko, že ve městě dojde k ozbrojené roztržce.²³⁹

Podobnou úpravu v otázce vlastnictví ručnice, tedy palné zbraně, lze nalézt v městském zřízení pro Litomyšl vydaném roku 1608 Polyxenou Lobkovickou z Pernštejna. Tato norma zcela zakazovala dlouhé ručnice, zatímco jejich krátkou verzi umožňovala nosit lidem, jež se za prací vydávali mimo město („*přes pole*“), a to opět kvůli sebeobraně.²⁴⁰ Zemské zřízení pro Království české z roku 1564 také stanovovalo podmínky pro manipulaci s ručnicemi. Ty byly zakázány většině obyvatelstva s výjimkou šlechticů a myslivců. První skupina mohla tuto zbraň svobodně nosit pro sebeobrané účely, v odůvodněných případech mohl ručnici nést namísto pána jeho sluha. Druhá skupina byla vyjmuta ze zákazu kvůli úspěšnému výkonu své profese.²⁴¹

(16.-18. století), Prostějov 1997, s. 376-408, zde s. 385-388, 392-395; hospodskému prostředí se blíže věnuje Týž, *Hospody posledních Rožmberků*, Dějiny a současnost 18, 1996, č. 4, s. 9-13.

²³⁸ J. Kalousek (ed.), *Řády*, s. 334.

²³⁹ Jan Škoda (ed.), *Zřízení a artykulové Jana Šembery Černoorského z Boskovic měšťanům a vši obci města Litovle z roku 1593*, in: *Okresní archiv v Olomouci 1989*, Olomouc 1990, s. 175-191, zde s.184. Srov. též T. Pintner, *Spory*, s. 34-36.

²⁴⁰ Antonín Tomíček, *Zřízení městské v Litomyšli*, Památky archeologické a místopisné 10, 1898-1899, s. 77-84, zde s. 84.

²⁴¹ J. Jireček – H. Jireček (edd.), *Zřízení*, s. 323-324.

6. Souboj Mikuláše Dačického z Heslova se Šťastným Felixem Novohradským z Kolovrat z roku 1582

Nejstarší z analyzovaných soubojů se odehrál v Kutné Hoře roku 1582, přičemž okolnosti střetu jsou známy nejen díky *Pamětem* kutnohorského kronikáře, ale také zásluhou souboru protichůdných svědectví, která vznikala ve formě podkladů k příslušnému soudnímu řízení.²⁴² K soudní při došlo z toho důvodu, že Dačický svého protivníka v boji připravil o život. Tento aktér tvrdil, že protivníka zabil v sebeobraně, zatímco protistrana zastoupená osobou Apoleny Kolovratské, rozené Bitovské z Lichtenburka, označovala Dačického čin jako nešlechtný, úkladný *mord*. Jelikož soudní řízení trvalo přes třicet let, protistrany volily různé strategie a měnily svou argumentaci, aby dosáhly svého cíle. Díky tomu je možné porovnat myšlenkové světy zúčastněných aktérů a odhalit nejen to, jak bylo na proběhlý souboj a jeho příčiny nahlíženo, ale také jak důležité bylo zápasit o dobré jméno a rodinnou čest. Je nutné dodat, že v konfliktu mezi muži se promítly předchozí životní osudy aktérů, jejich stavovská příslušnost a z ní pramenící maskulinní identita.

Mikuláš Dačický z Heslova byl třináctým dítětem vlivného kutnohorského měšťana Ondřeje Dačického přezdívaného Křivoláček, který díky výhodnému sňatku s Mikulášovou matkou Dorotou Prácheňskou zbohatl a pronikl do vyšších společenských kruhů. Svě nově nabyté jmění prozíravě zužitkoval a investoval jej do své podnikatelské činnosti spojené s těžbou drahých kovů, což mu přineslo ještě více peněz. Vzestup Ondřeje Dačického byl symbolicky završen získáním erbu společně s predikátem „z Heslova“. Bohužel, této výsady nepožíval dlouho, neboť krátce poté, roku 1571, zemřel. Dědictví, které Ondřej Dačický své rodině zanechal, zajistilo všechny potomky, umožnilo jim získat dobré vzdělání a velmi pomohlo Mikulášovi v jeho dlouhotrvajícím soudním sporu.²⁴³ Mikuláš Dačický z Heslova získal vzdělání v klášterní škole, a to zejména v oblasti latiny a práva, což mu později pomohlo v jeho soudním sporu. Ke konci sedmdesátých let 16. století natrvalo zapustil kořeny v Kutné Hoře, neboť si za otcovy peníze pořídil dům. Mikuláš Dačický údajně disponoval svárliovou a požitkářskou povahou, kvůli níž si rychle vybudoval reputaci násilníka. V mládí se zúčastnil řady pijáckých zábav, které nezřídka vyústily v násilné střety se svými sousedy. Dačického lze považovat za člověka své doby. Jakožto erbovní měšťan-intelektuál se hlásil k hodnotám, které

²⁴² Tomuto souboji se detailně věnovala bakalářská práce viz T. Pintner, *Spory*, s. 50-61.

²⁴³ Marie Bisingerová, *Mikuláš Dačický z Heslova*, Numismatické listy 52, 1997, s. 22-26, zde s. 24.

byly jeho stavu blízké, přičemž v duchu dozrívající renesance kladl důraz dobré prožití svého života.²⁴⁴

Dačického protivník, Šťastný Felix Novohradský z Kolovrat, byl příslušníkem významného panského rodu, a svého soka svým původem tedy zřetelně převyšoval. Tento šlechtic si vzal za manželku dámu ze starobylé moravské rodiny, Apolenu Bítovskou z Lichtenburka, s níž měl mít velmi důvěrný a láskyplný vztah. Pár měl společně jedinou dceru Kateřinu, která byla v době otcovy smrti malým dítětem. Rodina urozeného muže patřila mezi jedny z nejvlivnějších v zemi, jelikož Felixův bratr Volf Novohradský z Kolovrat byl roku 1599 dosazen na pozici dvorského sudího a od roku 1603 po dobu pěti let vykonával úřad nejvyššího sudího zemského. Pan Volf představoval postavu velmi ambiciózního politika, kterého v pozdějších letech lákala vidina snadného zisku rožmberského majetku. Z toho důvodu usiloval o uzavření sňatku mezi jeho dcerou Marií Magdalenou a synem Evy z Rožmberka, Janem Zrinským ze Serynu, což se mu podařilo. Pro průběh soudního sporu mezi pozůstalými a osobou Dačického je nutné zmínit ještě osobu Volfova syna a Felixova synovce Jáchyma Novohradského z Kolovrat, který od konce sedmdesátých let 16. století do roku 1599 požíval prestiže, která byla spojena s výkonem úřadu karlíštejnského purkrabí. V dalších desetiletích stanul díky svým organizačním schopnostem v čele české komory, což značilo vrchol jeho politické kariéry.²⁴⁵ Jak je z uvedených informací zřejmé, moc Novohradských z Kolovrat sahala daleko. Své moci, vlivu a kontaktů rodina využila, když se snažila zjednat spravedlnost v případě násilné smrti jejich příbuzného z rukou kutnohorského měšťana. Šťastný Felix Novohradský z Kolovrat si byl svého výsadního postavení vědom, přičemž svou vážnost, jež ze šlechtické identity pramenila, dával patřičně najevo.

Asi není divu, že setkání těchto dvou mužů, nesmiřitelného erbovního měšťana a šlechtice, který očekával, že mu bude jeho okolí projevovat náležitou úctu, vyústilo ve verbální a posléze násilnou potyčku. K souboji rovněž napomohlo prostředí, v němž se odehrál. Dvojice mužů se totiž setkala v hospodě, kde každý popíjel u svého stolu, avšak ani jednoho z nich nsvazovala povinnost odevzdat zbraň šenkýři, jak stanovovaly některé z dříve citovaných místních a regionálních norem. Samotný příchod do hospody se zbraní lze interpretovat vícero způsoby. Zaprvé, jelikož zbraň představovala viditelný znak moci, aktéři mohli takto symbolicky komunikovat své osobní postoje. Zadruhé, oba muži si nemuseli být jisti svým

²⁴⁴ Josef Janáček, *Mikuláš Dačický z Heslova. Očítý svědek české renesance*, Dějiny a současnost 14, 1992, č. 6, s. 24-29, zde s. 28-29.

²⁴⁵ Václav Bůžek, *Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století*, Jihočeský sborník historický 65, 1996, s. 10-25, zde 10-11.

bezpečím, a proto své rapíry neodkládali, aby se mohli v případě napadení bez váhání bránit. Jak bude z následujících svědectví patrné, pan Novohradský z Kolovrat byl v době střetu již v podnapilém stavu, což umocnilo jeho citlivost na nactiutrhačné podněty a zbavilo jej zbývajících zábran. Ozbrojený střet lze chápat jako souboj v pravém slova smyslu, neboť k němu došlo za účelem obnovení napadené cti a předcházela mu výzva v podobě požadavku učinit uctivé gesto. Souboj měl v Kolovratově případě vést k očištění jeho cti, ale také se jeho prostřednictvím urozenec přihlašoval ke šlechtickým hodnotám v podobě okázalého demonstrování své vážnosti a exkluzivního postavení. Pro oba muže se souboj stal jakýmsi kolbištěm, které sloužilo k rituálnímu prokázání oněch zmiňovaných maskulinních kvalit, zejména odvahy.

K souboji došlo 10. května 1582 v kutnohorské krčmě U Svobodů. Dačický odkazoval na tento osudný zápas ve svých *Pamětech*, avšak vzhledem k závažnosti soudního řízení poskytl pouze stručný popis, který se dochoval ve dvou odlišných rukopisech. V první verzi uvedl především informace o datu, místu konání a neblahých důsledcích v podobě vleklého soudu s pozůstalými. Již tehdy označil za původce souboje Kolovrata, který zaútočil jako první: „*Pan Šťastný Novohradský z Kolovrat, příjev do města Hor. Kut., dav zaumyslnau přičinu a sekaje na mne, mne zranil; jemu, když jsem se bránil, jest mimo chťic a naději mau zabít*“.²⁴⁶ Kutnohorský kronikář vysvětloval své jednání jako nutnou sebeobranu, v jejímž důsledku urozený muž nešťastně zahynul, což Dačický zdůrazňoval několikrát u soudu.

Druhá verze písemnosti obsahovala cenné a konkrétní informace o původu souboje. Dačický zmínil, že v čase souboje nebyl jeho protivník střízlivý, což Kolovrata vykreslovalo ve špatném světle. Urozený muž, který jistě byl kvůli své výchově už tak velmi citlivý v otázce svého dobrého jména, se cítil uražen, protože Dačický před ním nesmekl klobouk. Tímto skutkem mu kutnohorský měšťan neprojevil patřičný respekt a symbolicky neuznal jeho šlechtické, případně maskulinní kvality. Kolovrat toto gesto ve svém vnitřním světě interpretoval jako urážku namířenou proti své cti, a vyzval měšťana, aby okamžitě zjednal nápravu. Závažnost jmenovaného nactiutrhačného gesta navíc mohla být zesílena nápadným kontrastem mezi společenským postavením obou aktérů, tedy že vzešlo ze strany měšťana a bylo namířeno proti členovi elitní špičky šlechtické společnosti. Nicméně reakce na urážku ze strany níže postaveného nebyla většinou kladně přijímaná.²⁴⁷ Protože ale Dačický Kolovratově pobídce nevyhověl, zprvu verbální roztržka se proměnila v násilný souboj: „*Tu*

²⁴⁶ A. Rezek (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti II*, s. 8.

²⁴⁷ R. van Dülmen, *Kultura*, s. 191-192.

*tež p. Šťastný, vzavše sobě za příčinu, že jsem před ním klobauku nesňal, na mne zbraně své dobyl a sekal a i zranil, tak že jsem se jemu dále brániti musil; i zabit jest mimo mau vůli. Skrze tu nenadálou příhodu jsem velikých dlauhotrvajících saudův, těžkostí, vězení, autrat pokusiti a vytrpěti a na větším díle o svůj statek přijíti musil, nebo mi se do vysokého rodu dostalo“.*²⁴⁸ Jak je z textu patrné, Dačický své další těžkosti a ztrátu majetku vysvětloval tím, že zabitý protivník pocházel z vlivné rodiny, která by jen těžko mohla dopustit, aby viník zůstal nepotrestaný. Nabízí se úvaha, jestli by kronikář zažíval stejný osud, kdyby zabil člověka pocházejícího z neurozeného stavu.

Po smrti Šťastného Felixe Novohradského z Kolovrat nabraly události rychlý spád. Dačický byl předveden před kutnohorského rychtáře, který si vyžádal poskytnutí bližších informací k případu. Velmi brzy byl Dačického skutek pozůstalou vdovou Apolenou Kolovratskou z Lichtenburka označen za *mord*, tedy za úkladné a plánované zabití, kterého se měl Dačický dopustit, když byla dvojice od sebe odtržena a Kolovrat stál k němu zády.²⁴⁹ Vdova se řídila normou, podle níž se jedinci měli obracet na příslušný soud podle své stavovské příslušnosti, a proto žalobu vznesla nejprve u zemského soudu. Dačický, který byl částečně obeznámen s fungováním právního řádu v zemi, projevil ochotu zodpovídat se za smrt Kolovrata, nicméně usiloval o to, aby se soudní řízení odehrávalo u kutnohorského městského soudu, ke kterému díky svému postavení náležel.²⁵⁰ Z Dačického strany šlo o vypočítavý krok, jelikož v městské radě, jež byla personálně totožná s městským soudem, měl několik vlivných kontaktů v čele s jeho bratrem Janem, který mohl rozhodnout v Mikulášův prospěch. Proti Dačického žádosti se ostře vymezoval další z pozůstalých, již zmíněný Jáchym Novohradský z Kolovrat.

Pět dní po strýcově smrti Jáchym Novohradský z Kolovrat oslovil Ladislava staršího z Lobkovic, svého švagra a zároveň nejvyššího hofmistra Království českého, kterému vylíčil akutní hrozbu ovlivnění svědků a soudců. Urozený muž věděl o tom, že Jan Dačický zastával úřad kutnohorského primátora a mohl se tak jednoduše zasloužit o bratrovo osvobození. Proto požadoval, aby se Ladislav starší z Lobkovic postaral o Dačického neodkladné převezení do Prahy, kde měl jeho provinění posoudit nezávislý a nestranný soud: „*Kdyby v Hoře Kutné dlouho seděti měl, poněvadž bratr primasú jest a s jinejmi radními blízce spřízněn jest, že by se z vězení vyšermovati jmohl, a taky nešlechetnejm zlejm lidem k zlejm oučinkům zlej příklad*

²⁴⁸ A. Rezek (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*. II, s. 8.

²⁴⁹ J. Matyášová, *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 78.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 70-77.

učiněn bejtí“.²⁵¹ V opačném případě by mohly být pokusy o zjednání spravedlnosti zmařeny a Dačický mohl být propuštěn na svobodu, což by znamenalo nebezpečný precedens. Je nutné dodat, že rodina Novohradských z Kolovrat v záležitosti smrti jejího člena postupovala koordinovaně, což dokládají totožné argumenty. Podle Jáchyma Novohradského z Kolovrat a Apoleny Kolovratské z Lichtenburka mělo k proradnému zabítí jejich milovaného strýce a manžela dojít „*bez vsí nejmenší příčiny zrádně, nešlechtně, hanebně, oukladně pozadu*“.²⁵² Otázkou zůstává, zda tato slova refleктоvala promyšlenou strategii za účelem přesvědčení soudu o nešlechtnosti Dačického jednání a vynesení příznivého rozsudku v podobě morděřovy popravky, anebo zda spíše odpovídala jejich skutečnému duševnímu rozpoložení. V každém případě ale dvojice pozůstalých vykreslovala zabitého jako nevinného muže, pro nějž by bylo nepředstavitelné, aby dal druhému záminku k souboji.

Požadavky Jáchyma Novohradského z Kolovrat nebyly nic platné, neboť zemský soud vyhověl Dačického požadavku o projednání celé nešťastné záležitosti v Kutné Hoře. V zastoupení osiřelé Kolovratovy dcery Kateřiny do sporu zasáhla postava Albrechta Zruckého z Chřenovic, kterého tímto úkolem pověřila právě zmíněná vdova. Dačický se na radu svého bratra zprvu snažil oddalovat proces a na obžalobu nijak nereagoval, nicméně po bratrově náhlé smrti v důsledku nákazy morem musel změnit svou strategii. Následujícího roku byl vynesen první z mnoha rozsudků, který sice konstatoval, že k úkladnému probodnutí Kolovrata nedošlo, nicméně strana žalobců uspěla ve svém záměru. Dačického nactiutřačné gesto totiž mělo stát na počátku celého sporu, a proto jej soud označil za *morděře*.²⁵³

Dačického prvotní úmysl naklonit si kutnohorské soudce ve snaze očistit své jméno selhal. Aby si zachoval život, jeho další krok směřoval k odvolání u apelačnímu soudu. Na příznivější rozsudek čekal ve vězeňské cele po dobu jednoho roku. Roku 1584 byl nález kutnohorského městského soudu zrušen a postup Mikuláše Dačického byl shledán zcela legitimním, jelikož protivníka zabil v sebeobraně, když utřžil zranění v oblasti hlavy. Apelační soud nespatořoval počátek souboje v onom nactiutřačném symbolickém gestu, nýbrž v samotném fyzickém výpadu proti kutnohorskému erbovnímu měšťanovi. Šťastný Felix Novohradský z Kolovrat byl tedy za svůj požadavek o projevení náležité úcty a následný útok označen za viníka vzniklé situace: „*Řečí i skutkem učinivše příčinu svévoli dal a dobyvše*

²⁵¹ NA, Stará manipulace, inv. č. 1590, sign K11/5, kart. 1104, list Jáchyma Novohradského z Kolovrat adresovaný Ladislavu staršímu z Lobkovic z 15. května 1582.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ J. Matyášová, *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 70-80.

nejprve zbraně své, na něho Mikuláše jest sekal i v hlavu jej zranil“.²⁵⁴ Jelikož ale erbovní měšťan zabil příslušníka mnohem významnějšího postavení, musel mu být vyměřen nějaký trest. Tím mělo být desetileté vyhnanství za hranicemi Království českého.

I když apelační soud rozhodl v Dačického prospěch, po dobu několika měsíců zůstával stále uvězněn. V suplice z listopadu téhož roku, kterou Dačický adresoval císaři, si ztěžoval na podlomené zdraví a na nemožnost spravovat své statky, a žádal jej, aby nařídil jeho bezodkladné propuštění, buď na rukojemství, anebo na svou čest a víru. Možná proto, aby si císaře naklonil, rovněž zmínil potřebu zaopatřit sirotky po svých sourozencích. Volbou svých slov se Dačický patrně snažil působit dojmem zodpovědného a ctnostného muže, který navíc usmrcení protivníka v souboji litoval, což v písemnosti několikrát zopakoval. Svou nevinu zdůraznil slovy, že na něj Kolovrat zaútočil, aniž by se Dačický vůči němu jakkoliv provinil, přičemž výsledný souboj nazval „*nešťastnou příhodou*“.²⁵⁵ Jak se zdá, Dačický měl být pravděpodobně propuštěn již dříve, avšak jeho kutnohorští vězňatelé se s rozsudkem nehodlali smířit, popřípadě Dačický nemusel disponovat dostatečným množstvím prostředků, které by na své propuštění složil.²⁵⁶

Když se Apolena Kolovratská dozvěděla o rozhodnutí apelačního soudu, byla jím zarmoucená, jelikož ji téměř tříletá soudní pře po finanční stránce velmi vyčerpala. Na jaře roku 1585 se s vypjetím zbývajících sil pokusila zvrátit císařovu vůli. Ve své písemné prosbě o revizi zdůraznila svou tíživou životní situaci, která byla zapříčiněna vleklým soudním řízením: „*Svých vlastních peněz nemajíc, s tím sirotkem žádné pomoci ani statků jí náležitého, téměř kde jsem co měla, to jsem na týž soud vynaložila*“.²⁵⁷ Jak je z celého textu ponížené žádosti patrné, Apolena Kolovratská měla se svým manželem láskyplný vztah, a právě proto vytrvávala v beznadějně se jevícím zápase o zjednání spravedlnosti a odčinění nebožtíkovy smrti. Neutuchající manželská láska tak představovala ženinu hlavní motivaci v soudním sporu pokračovat. Urozená dáma ve svém spise nezmiňovala pouze pociťovaný smutek, ale také trápení nezletilé dcery Kateřiny, kterou mohly zbývající rodinné prostředky jen těžko zajistit. Od této argumentační strategie si vdova slíbvala naklonění císaře, který by se snad mohl ujmout své symbolické úlohy ochránce vdov a osiřelých dětí. I když se Apolena Kolovratská se svou dcerou nacházela v hmotné nouzi, v obnoveném procesu neočekávala finanční kompenzaci, nýbrž satisfakci v podobě nejvyššího trestu pro Dačického. Urozená dáma totiž

²⁵⁴ NA, Stará manipulace, inv. č. 752, sign. D 42/2, kart 642, list Rudolfa II. ze 4. října 1584.

²⁵⁵ Tamtéž, suplika Mikuláše Dačického z Heslova adresovaná Rudolfovi II. z 27. listopadu 1584.

²⁵⁶ Srov. Tamtéž, list Rudolfa II. adresovaný Kutnohorským z 5. března 1584.

²⁵⁷ Tamtéž, suplika Apoleny Kolovratské adresovaná Rudolfovi II. z 9. května 1585.

věřila v dosažení spravedlnosti a stála pevně za svým přesvědčením, že její nevinný manžel byl kutnohorským měšťanem ostudně zamordován.²⁵⁸

Císař Apoleně Kolovratské přislíbil, že se apelační soud bude její žádostí zabývat, ale mezitím ještě jednou vyhověl Dačického požadavku o propuštění z roku 1588. Tehdy se zřejmě kutnohorskému kronikáři podařilo nashromáždit objemnou sumu peněz ve výši pěti tisíc kop míšeňských grošů, a mohl tak být propuštěn na rukojemství, přičemž Dačickému bylo důrazně doporučeno, aby se vyvaroval násilných střetů a choval se jako příkladný měšťan.²⁵⁹ Strana pozůstalých čekala na panovnickovo příznivé stanovisko dlouhých 17 let, tedy do roku 1602. Rudolf II. tehdy svým rozhodnutím vrátil soudní při zpět na začátek, jelikož zneplatnil rozhodnutí apelačního soudu a potvrdil správnost postupu kutnohorských soudců, podle nichž Mikuláš Dačický urozeného pána Novohradského z Kolovrat „*rapírem probodl a nenáležitě zamordoval*“.²⁶⁰

Tentokrát stranu pozůstalých reprezentoval zmíněný Albrecht Zrucký z Chřenovic, kterému byla dána plná moc jednat ve jménu dcery zesnulého. O působení Apoleny Kolovratské se nedochovaly žádné další záznamy, což může značit její rezignaci, definitivní finanční vyčerpání anebo předčasné úmrtí. Velmož hájil zájmy své svěřenky s velkým zápalem. Na základě císařova rozhodnutí usiloval o opětovné uvěznění obžalovaného, přičemž chtěl předejít dalším odkladům ve výkonu trestu. Proto horlivě nabádal císaře, aby stanovil závazné datum Dačického popravu.²⁶¹

Na počátku 17. století rodina Kolovratů upevnila své mocenské pozice, čehož hodlala využít v soudním sporu. Další ze synovců zabitého, Jan Bezdrůžický z Kolovrat, zastávající úřad císařského rady, se pokusil využít své kontakty k urychlenému a definitivnímu zjednání spravedlnosti. Také tento urozený muž si přisvojil roli opatrovníka nezletilé Kateřiny, která stejně jako její matka nepožadovala nic menšího, než Dačického smrt. Dačický v této době navrhl protistraně poněkud štedré smluvní vyrovnání, což Jan Bezdrůžický odmítl s odkazem na dívčinu vůli: „*Ta krev nevinná otce jejího, která vylita jest, o pomstu ku Pánu Bohu volá*“.²⁶² Finanční hledisko pro šlechtickou rodinu tedy představovalo marginální záležitost. Pro pozůstalé bylo mnohem důležitější zajistit, aby smrt člena rodu nezůstala nepotrestaná. Právě

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž, list Rudolfa II. ze 13. ledna 1588.

²⁶⁰ Tamtéž, císařova revize z 11. února 1602.

²⁶¹ Tamtéž, suplika Albrechta Zruckého ze Chřenovic z 20. července 1602.

²⁶² Tamtéž, suplika Jana Bezdrůžického z Kolovrat adresovaná Kašparovi Melicharovi ze Žerotína z 27. července 1602.

z toho důvodu nebyla žalující strana ochotna činit kompromisy, přičemž jejich odhodlání mohlo být posíleno císařovým rozhodnutím z roku 1602.

Patrně v též čas se Mikuláš Dačický z Heslova s obavami o svůj život obrátil na panovníka v naději, že mu poskytne ochranu, přičemž změnou rozsudku byl zaskočen. Není však jasné, jak se situace dále vyvíjela. Celá dekáda mezi lety 1602-1612 se pravděpodobně nesla v duchu maření výkonu trestu, respektive v jeho neustálém odkládání, jelikož Dačický nakonec popraven nebyl. Mezitím došlo ke dvěma důležitým změnám. Dcera zabitého dospěla, vdala se a spolu se svým manželem pokračovala ve snaze pomstít svého otce, zatímco Mikuláš Dačický prozíravě pozměnil svou právní argumentaci. Kateřina Javornická z Kolovrat měla v této době sepsat jakousi písemnost, v níž s největší pravděpodobností požadovala Dačického uvěznění, a zaslat ji do městečka Skuteč na Pardubicku. Obsah této písemnosti bohužel není znám, avšak z textů několika Dačického psaní z roku 1612 lze usoudit, že je sepsal v cele.

Mikuláš Dačický označil zmíněné jednání protistrany za neopodstatněné, protože její postup podle něho neměl oporu v zákoně. Nejenže projednání písemné žádosti Kateřiny Javornické z Kolovrat nebylo kvůli své povaze v kompetenci daného úřadu, ale především její požadavek porušoval zemské i městské právo, respektive naplňoval skutkovou podstatu trestných činů uvedených ve člancích D10 a Q10 příslušných zákoníků. Dačický zdůraznil, že celá záležitost byla *de iure* promlčena, a naznačil, že se protistrana dopustila zlehčování práva, deliktu známého jako *zmatek*. Tento prohřešek spočíval v opakovaném podání žaloby v již pravomocně rozsouzené soudní při. Pokud se jedinec proti původnímu rozsudku neodvolal a s několikaletým odstupem žaloval protistranu ve stejné věci, měl být potrestán čtrnáctidenním vězením, pokutou ve výši deseti kop grošů a zaplacením nákladů příslušného soudního řízení.²⁶³ Nutno dodat, že Dačický v této písemnosti naposledy zopakoval, že k zabití protivníka v souboji byl donucen ze sebeobránných důvodů, neboť na něj „*pan Šťastný bez vsí příčiny vejtržně sekl*“.²⁶⁴

Stejně jako dříve, i tentokrát kutnohorský kronikář usiloval, aby mu bylo umožněno opustit prostory vězení na rukojemství, přičemž argumentoval svým podlomeným zdravím. Způsob, jakým bylo proti němu postupováno, aktér shledával jako neoprávněný a

²⁶³ K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 310-311; J. Jireček – H. Jireček (edd.), *Zřízení*, s. 534-535. Rozdíl mezi městským a zemským právem činila pouze promlčecí lhůta, která v případě městského zákoníku činila jeden rok, zatímco zemské zřízení stanovovalo tři roky.

²⁶⁴ NA, Stará manipulace, inv. č. 752, sign. D 42/2, kart 642, suplika Mikuláše Dačického z Heslova adresovaná císaři a místodržícím z 22. listopadu 1612.

nespravedlivý. Právě v tom spočívala proměna měšťanovy argumentace.²⁶⁵ Dačický si byl navíc vědom vlivu rodu Kolovratů. Obavy z nekalých praktik příslušníků této šlechtické rodiny vyličil v dopise Adamovi mladšímu z Valdštejna, se kterým dříve udržoval přátelský vztah. Dačický totiž zjistil, že revizi procesu z roku 1602 měl na svědomí bratr zabitého, právě nejvyšší sudí zemský Volf Novohradský z Kolovrat. I když tento šlechtic soudní spor znovu rozdmýchal s úmyslem domoci se spravedlnosti pro svého zahynulého sourozence a svou neteř, uznal, že čas strávený ve vězení se neblaze podepsal na Dačického zdraví i majetku, což Kolovratovi přineslo alespoň nějaké uspokojení. Z dochovaného popisu lze usoudit, že zmíněný soudce vykonával svůj úřad zodpovědně, nebo alespoň budil takové zdání.²⁶⁶ Není známo, jestli Volf Novohradský z Kolovrat do sporu dále zasahoval. Pokud ano, musel si zřejmě počínat velmi opatrně, aby nebyl nařčen, že zneužívá svou soudní moc k vyřizování čistě osobních konfliktů. Nicméně ani tento šlechtic se výsledku soudních jednání nedočkal, protože skonal roku 1609.²⁶⁷

Navzdory tomu, že kutnohorský městský soud postupoval zdrženlivě, neochotně a neoprávněnému naléhání Kateřiny Javornické z Kolovrat nevyhověl, vytrvalá šlechtična se na něj roku 1613 znovu obrátila, tentokrát snad naposledy. Urozená dáma se odkazovala na onu revizi z roku 1602, díky níž původní rozsudek nabýval opětovné platnosti. Z tónu jejích slov je patrné, že ji došla trpělivost s těžkopádným byrokratickým aparátem. Ještě jednou proto vznesla požadavek, aby byl Dačický potrestán podle původního nálezu, leč neúspěšně.²⁶⁸

Konec vleklého sporu lze spatřovat v roce 1615, kdy oběma stranám došly téměř všechny finanční prostředky. Argumenty o promlčení nesly své ovoce, neboť přiměly příslušné authority, aby daly Dačickému těžce vybojovanou svobodu. Mikuláš Dačický z Heslova učinil vstřícné gesto a protistraně nabídl vyrovnání v hodnotě 125 kop grošů, které představovaly velkou část jeho zbývajících peněz. Tím snad kutnohorský kronikář symbolicky přijal zodpovědnost za onen nešťastný skutek. Kateřina Javornická z Kolovrat krok erbovního

²⁶⁵ Tamtéž, suplika Mikuláše Dačického z Heslova adresovaná pražskému purkrabí, zemským soudcům, radům a místodržícím z 22. listopadu 1612.

²⁶⁶ NA, Stará manipulace, inv. č. 752, sign. D 42/2, kart 642, list Mikuláše Dačického z Heslova adresovaná Adamovi mladšímu z Valdštejna, bez datace. I v této písemnosti zůstával Dačický ve své argumentaci konzistentní, hovořil o neoprávněnosti žaloby Kateřiny Javornické z Kolovrat s odkazem na příslušné články zemského zřízení a Koldínova zákoníku.

²⁶⁷ V. Bůžek, *Aliance*, s. 10-12.

²⁶⁸ NA, Stará manipulace, inv. č. 752, sign. D 42/2, kart 642, list Kateřiny Javornické z Kolovrat adresovaný kutnohorské městské radě ze 7. května 1613.

měšťana uvítala, nicméně se ztrátou svého otce se mohla vyrovnat jen těžko. Možná právě proto chtěla, aby se Dačický nikdy nepřiblížil k příslušníkům její urozené rodiny.²⁶⁹

Na počátku sporu Mikuláše Dačického z Heslova a Šťastného Felixe Novohradského z Kolovrat stálo nactiutrhací gesto. Urozený muž interpretoval neochotu měšťana smeknout klobouk jako symbolický výpad proti své cti. Proto požadoval, aby mu Dačický projevila náležitou úctu a uznal jeho výlučné postavení pramenící z příslušnosti ke šlechtickému stavu. Když hrdý a zatvrzelý Dačický odmítl, Kolovrat se chopil rapíru a zaútočil, patrně s úmyslem svou poškozenou čest bránit. Útok byl ale také motivován nevědomou snahou dokázat, že uražený disponoval mužskými kvalitami, jmenovitě že mu bylo přednější jeho dobré jméno nežli život. Dačický výpadům vzdoroval a sám protivníkovi zasadil ránu, která se ukázala jako smrtící. Cílem následného soudního řízení pak bylo odhalit okamžik počátku souboje, tedy odpovědět na otázku, zda byl viníkem souboje Dačický jakožto původce onoho urážlivého gesta, anebo Kolovrat, který jako první sáhl po zbrani.

²⁶⁹ J. Matyášová, *Mikuláš Dačický s Heslova*, s. 104-108.

7. Souboj Jana Zikmunda Paugara z Reitzenschlagu s Kryštofem Kryšpínem roku 1598

Druhý z analyzovaných soubojů vyniká především místem, kde se odehrál, ale také tím, že oba jeho účastníci přežili a usmířili se, přičemž byli včas zastaveni na rozkaz staroměstského rychtáře. Příslušník rytířského stavu Jan Zikmund Paugar z Reitzenschlagu byl pražskými měšťany následně uvězněn a v cele strávil půldruhého měsíce. O průběhu souboje a okolnostech Paugarova uvěznění vznikla protichůdná svědectví, jedno subjektivně zabarvené z pera aktéra, druhé a třetí pak bylo dílem pražského purkmistra a komisařů, kteří z pozice svých úřadů podali spíše věrohodnější popisy události.

Rytíř Jan Zikmund Paugar z Reitzenschlagu pocházel s největší pravděpodobností z Dolních Rakous, neboť právě tam se rozkládalo rodové panství. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 16. století tento muž zakoupil první statky v okolí Prahy, nejprve ves Lhotku u Kunratic a později ves Šeberov. Kvůli druhému z majetků se dostal do sporu s jakousi Anežkou Skopcovou, podle níž ji Paugar neoprávněně zabavil krčmu a další hospodářské objekty. Císař měl roku 1588 rozhodnout v prospěch žalobkyně a nařídil Paugarovi, aby ji její majetek vrátil, což urozený muž zřejmě nerespektoval a byl proto poprvé uvězněn. Jakmile byl propuštěn, Šeberov prodal a pořídil si dům na Starém Městě pražském. Se svými sousedy příliš nevycházel, povyšoval se nad osoby stavu měšťanského a vyvolával na první pohled zbytečné konflikty. Kvůli svému urozenému původu se necítil být odpovědný vůči městským úřadům, což bylo patrné i v textech jeho písemností po proběhlém souboji.²⁷⁰ Na rozdíl od Paugara není osud jeho protivníka Kryštofa Kryšpína znám, podle dochovaných písemností se lze jen domnívat, že pravděpodobně šlo o pražského měšťana.

Souboj urozeného muže a měšťana se měl odehrát 28. července 1598 na Staroměstském náměstí mezi pátou a šestou hodinou odpolední. Staroměstské náměstí představovalo slovy Víta Vlnase nejdůležitější veřejný prostor raně novověké Prahy, mimořádné a prestižní místo setkávání sloužící k symbolické komunikaci, což z něj v podstatě činilo jeviště významných událostí, počínaje velkolepými vojenskými přehlídkami a konče teatrálními popravami.²⁷¹ Dále se zde pořádaly rytířské turnaje, zastavovala se zde korunovační a pohřební procesí, a prostor náměstí rovněž sloužil ke konání alegorických renesančních zábav, které později nahradily

²⁷⁰ Marek Starý, *Dva reverzy k zemi ve fondu Úřad desk zemských*, *Právněhistorické studie* 46, 2016, č. 1, s. 45-59, zde s. 50-51.

²⁷¹ Vít Vlnas, *Staroměstské náměstí jako místo paměti, symbolické komunikace a konfrontace*, in: Ondřej Jakubec – Pavel Suchánek (edd.), *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*, Praha 2020, s. 12-37, zde s. 12-13.

barokní náboženské poutě.²⁷² Právě v době, kdy k souboji došlo, prostor náměstí svou symbolickou funkci plnil, neboť se zde sešly tisíce lidí, které s údivem sledovaly shromážděné vojsko. Tato armáda se měla brzy vydat vstříc tureckému nepříteli, s nímž habsburské soustátí svádělo dlouhou patnáctiletou válku od roku 1593.²⁷³ Podobu prostředí, v němž ozbrojený střet proběhl, ve své písemnosti reflektoval staroměstský purkmistr, který souboj vnímal jako hrozbu pro davy přihlížejících, jimiž bylo náměstí zaplněno. Kdyby jeden z bojovníků zavravoral nebo se útoku protivníka obratně vyhnul, kdokoliv v okruhu této dvojice mohl přijít k úrazu. Atmosféru na Staroměstském náměstí vylíčil svědek následovně: „*Při příjezdu sem do měst pražských velikého počtu rejtarů lidu válečného, do Uher proti nepříteli všeho křesťanství ouhlavnímu Turku táhnoucího, kdež na divadlo některý z lidu všelijakého, po rynku před rathausem a po ulicích se byl shromáždil*“.²⁷⁴ Podle citovaného svědectví si byli městští úředníci vědomi možných rizik, a proto nařídili ponocným a „jiným z obce zbrojní“, aby na pokojný průběh celé události dohlíželi a zamezili případným nepokojům.²⁷⁵

Tuto majestátní podívanou si nenechali ujít ani aktéři analyzovaného souboje. Při čekání na příjezd rejtarů mělo dojít mezi Paugarem, který se údajně nacházel v podnapilém stavu, a Kryštofem Kryšpínem k jakési slovní potyčce, z níž se brzy stal plnohodnotný souboj s chladnými zbraněmi. Dvojice si nehleděla svého okolí, všudypřítomného hluku, ale neuvědomovala si ani rizika, co by se stalo, kdyby do jejich souboje vstoupil zmíněný „lid vojenský“. Paugar a Kryšpín, „*dobývše zbrani svých a několik ran [...] na sebe udělivše, spolu se sekali a bili*“, čímž porušili císařův přísný zákaz soubojů.²⁷⁶ Bezhlavé porušení patentu interpretoval purkmistr s konšely jako zločinný a potupný čin, který bylo třeba rychle ukončit. Přihlížející rychtář a jeho pochopové se tedy museli prodrat skrze zástupy měšťanů, aby dvojici od sebe odtrhli. Oba muže následně odvedli do radničního vězení, přičemž urozený z mužů se snažil svým věznilům vzdorovat a hrubě je urážel: „*Se tu zvláště Paugar i právu protivil a hrozná zlořečení jak proti Pánu Bohu, tak proti nám všeckněm a právu, obyčej takový zhovadilý*

²⁷² Václav Ledvinka, *Staroměstské náměstí, esej o významu místa*, Zprávy památkové péče 75, 2015, č.3, s. 195-200, zde s. 198

²⁷³ Z pramenů není jasné, o jaký druh vojska se jednalo, patrně však nešlo o zemskou hotovost svolanou za účelem obrany Království českého před bezprostředním nebezpečím, neboť k takovému účelu byla svolána pouze v letech 1605, 1608 a 1611. K podobě vojenských přehlídek viz V. Bůžek – F. Koreš – P. Mareš – M. Žitný, *Rytíři*, s. 56-59.

²⁷⁴ NA, Stará manipulace, inv. č. 2637, sign. P 64/1, kart. 1640, zpráva o Janovi Zikmundovi Paugarovi sepsaná staroměstským purkmistrem, nedatováno.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž.

při něm se nachází, z úst vypouštěl.²⁷⁷ Vzдорující Paugar ale také zdůrazňoval svou příslušnost k rytířskému stavu a související výsadní postavení, jímž se „*honosil a chlubil, ale podle něho se nechoval*“, neboť nepamatoval na své povinnosti a porušil platné normy, čímž ohrozil lidi ve svém okolí.²⁷⁸ Za porušení císařských patentů, dopuštění se deliktu *vejtržnosti* a snad také verbálního napadení rychtářových druhů měl být Paugar potrestán vězením.²⁷⁹

Paugar se proti postupu staroměstských úředníků pochopitelně odvolával v celé řadě suplik, v nichž opakovaně žádal o brzké vyřízení jeho propuštění, ale také o přihlídnutí k jeho vlastnímu pohledu. Urozený muž odmítal obvinění, že byl zodpovědný za vyvolání souboje. Svůj postup se snažil odůvodnit dobovými kulturními zvyklostmi, tedy tvrzením, že k ozbrojeným potyčkám docházelo mezi mnoha muži, a proto by neměl být nijak přísně trestán: „*Ono se toho žádosti práv podobného stalo a stává mezi muži a rytíři, hrdla udatnosti, když se najednou jeden druhu ač milující poctivost zná a povinen státi a brániti se časem jedni na place zůstávati druhý posekání bývali*“.²⁸⁰ V této ponížené žádosti Paugar nicméně nezmínil konkrétní příčinu, proč k souboji došlo, ale z uvedeného úryvku je možné usoudit, že patrně dbal na dodržování nepsaných zvyklostí, totiž nutnosti vystoupit na obranu svého dobrého jména. Spíše než vysvětlení svého jednání si Paugar stěžoval na počínání pražského rychtáře, který se měl dle aktérových slov snažit předejít „*oukladnému mordu*“, avšak nepostupoval podle platných právních norem. Tím, že rychtář nechal šlechtice uvěznit, měl údajně mařit výkon spravedlnosti, jelikož Paugarovo provinění kvůli jeho urozenému a starobylému původu náleželo k projednání u zemského soudu. Urozený muž měšťany patrně opovrhoval a cítil se jim být nadřazen, jak dokládají některá z jeho citovaných slov. Právě vědomí příslušnosti k rytířskému stavu lze vnímat jako jeden z faktorů, proč se rozhodl sáhnout k násilí a potvrdit tak svou maskulinní a šlechtickou identitu.

Rytíř neoprávněnost postupu Pražanů popsal následujícími slovy: „*Že mě jímati poručili užiti nemohl, držeti na to s právem stavu svým rytířským honosným že jsem zhovadilý, [...] beze čestné příčiny neoznámené zoškliven*“.²⁸¹ Uvěznění se mělo velmi rychle podepsat na nejen na šlechticově dobrém jméně, ale také pověsti jeho rodiny, což si v textu písemnosti dobře uvědomoval. Bezprostřední uvěznění měšťany, které mu znemožnilo bránit se u zemského soudu, šlechtic pocíťoval jako něco, co jemu, jeho manželce a dětem přinášelo potupu a

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž, první suplika Jana Zikmunda Paugara adresovaná Rudolfovi II., nedatováno.

²⁸¹ Tamtéž.

posměch. Navíc Paugar odmítal veškerá obvinění, že by rychtáře s pochopy jakkoli urážel, nýbrž tvrdil, že „náležitou poctivost prosazoval, a tak jakž o tu stavě rytířský příslušný k nim se pokorně chovati hleděl“.²⁸² Z uvedených důvodů prosil císaře, aby nad ním držel ochranou ruku a umožnil mu své jméno očistit podle „pořadu práva“.

V další ze suplik Paugar blíže poodhalil příčiny a okolnosti souboje s Kryštofem Kryšpínem, ale také zmínil události, které se odehrály krátce po něm: „Setkal a pohodl jsem se s Kryštofem Kryšpínem, jsme se pobidli, v tom zbraní dobyvše po dvou ranách, však beze škody, na sobě učinili a tu jsme se smířili, v tom rychtář s pochopy, prosím Vaší Milost Císařskou milostivě odpustiti, jimají, a Jiří přišel, mně se chopil a zbraň ode mne vzal, abych do vězení šel“.²⁸³ Jak je z citované pasáže patrné, souboji šlechtice a měšťana měla předcházet jakási verbální potyčka. Oba aktéři se mohli cítit slovy druhého ukřivdění, a proto sáhli ke zbraním a vyzvali se k souboji. Z Paugarova svědectví není jasné, z čí strany výzva přišla, ani jaká byla obsahová náplň urážky. Ozbrojený střet trval jen krátce a naštěstí ani jeden z mužů nebyl zraněn. Je možné, že si rychle uvědomili nebezpečí, kterému vystavovali okolní davy, ale také možnosti zásahu přihlížejících vojáků. Co se týká urážky, pravděpodobně nemusela být příliš závažná, neboť oba muži se ještě před příchodem rychtáře stihli usmířit.

Urozený muž se dále v suplice pokoušel zdůraznit již zmíněnou skutečnost, že uvěznění v městské šatlavě nesvědčilo jeho cti, respektive jeho ctnostnému obrazu v očích svých sousedů: „Tak jsou mě k velikého potupu a na vyprázdnění k mému v dobré pověsti do tohoto vězení jich dáti poručili“.²⁸⁴ Jan Zikmund Paugar se odmítal smířit s prožívaným zlehčením a znevážením svého jména. Opakovaně se odkazoval na své rytířské předky, ale také na očekávané ctnosti, kterými se měl vězeň dle svých slov řídit. Císaře znovu poníženě žádal, aby měl být pokutován nikoliv od městského soudu, což bylo pro urozence potupné, nýbrž u zemského soudu, od kterého pravděpodobně očekával, že se mu od něj dostane důstojného zacházení. Od zemských soudců si ale rovněž mohl slibovat větší míru shovívavosti a případně brzké omilostnění.²⁸⁵

Patrně poslední ze svých suplik Paugar odeslal 1. září 1598. Po obsahové stránce se jednalo víceméně o kompilaci předchozích argumentů. Téměř analogicky vysvětlil okolnosti souboje a svůj postup odůvodnil zvyklostmi, ke kterým se příslušníci rytířského stavu uchýlovali. Souboj měl být z jeho pohledu zcela legitimním řešením sporů mezi urozenými

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Tamtéž, druhá suplika Jana Zikmunda Paugara adresovaná Rudolfovi II., nedatováno.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž.

muži a projevem přihlášení se ke šlechtickým, ale také maskulinním hodnotám. O to větší kontrast lze spatřovat v Paugarově reflexi prožitého zatčení. Když byl totiž uvržen do vězení, od ostatních vězňů se mu dostalo nemalého posměchu: „*Proti mně pouhého zášti neveliké zošklivení osoby mé oumyslně a nedůvodně dávají*“.²⁸⁶ Ještě naposledy urozený muž zdůraznil, že on souboj neinicioval, a také zlehčoval závažnost proběhlého ozbrojeného střetu: „*Že jsem v tak velikém mnoho tisíce lidu obecního hluku takovou šarvátku učinil, nejmilostivější císaři a pane, pane není a nebylo, nebo to se mezi 17. a 18. hodinou velmi tiše zběhlo na krátce tutěch nižádného velikého počtu, [...] já neranivši a neokrvavivši odporníka mého, aniž se tu toho času nic nepokojného [...] nezběhlo*“.²⁸⁷ Paugar tedy částečně pozměnil svou argumentaci, závažnost svého jednání spíše bagatelizoval a kladl důraz na skutečnost, že nikoho ve svém okolí nezranil. Lze jen spekulovat, proč o počtu lidí na náměstí lhal. Snad očekával, že na jeho přečin bude nahlíženo v lepším světle.

Paugarových opakovaných odvolání si byl pražský purkmistr a konšelé vědomi, a proto panovníkovi poslali zprávu, jejímž smyslem bylo objasnění rychtářova postupu a prosba o zásah, neboť šlechtic se odmítal podřídit autoritě městských institucí. Z jejich pohledu bylo rytířovo počínání neobhajitelné, neboť v době začínající vojenské přehlídky porušil panovníkův patent. Jako další přitěžující okolnost purkmistr uvedl fakt, že Paugar rychtářovým biřicům hrubě a bezbožně nadával: „*Proti právu Boha a přikázání jeho svatým, huře nežli pohan a Turek z úst svých nečistých vypouštiv, anobř také jaká hanlivá a vysoce nařklivá slova jak proti úřadu nebo proti jistým osobám nenáležitě a opovržlivě mluvit jest směl*“.²⁸⁸ Jak je z textu očividné, městští úředníci usilovali o Paugarovo potrestání nejen proto, že se dopustil *vejtržnosti*, ale také nactiutrhačného deliktu, přičemž jeho trest měl mít odstrašující účinek. Z textu lze usoudit, že panovník měl asi uvažovat nad tím, že Paugarovi udělí milost, nicméně purkmistr s konšely žádali, aby se dostalo spravedlnosti i verbálně napadeným osobám. Podle nich by se mohl tento „*člověk všetečný a neváživý*“ snadno dopustit mnohem závažnějších přečinů, a jeho omilostnění proto chápali jako nerozumný akt.²⁸⁹

Protože se Paugar vymezoval proti postupu autorit, ale z pohledu purkmistra a konšelů představoval hrozbu pro pokojné soužití, císař nařídil svolat komisi, která by se šlechticovu sporu věnovala a důkladně jej prošetřila. Do jejího čela byl jmenován Jakub Menšík z Krenštejna, královský místodržící, spolu s Václavem ze Šumpachu, který byl „*obojích práv*

²⁸⁶ Tamtéž, třetí suplika Jana Zikmunda Paugara adresovaná Rudolfovi II. z 1. září 1598.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Tamtéž, zpráva pražského rychtáře a konšelů adresovaná Rudolfovi II. ze 7. září 1598.

²⁸⁹ Tamtéž.

doktor“. Císař je pověřil, aby posoudili pravdivost svědectví Pražanů a samotného Paugara.²⁹⁰ Komisaři si v průběhu souboje všimli důležitého momentu, totiž že Paugar zpětně tvrdil, že byl ke střetu patrně vyzván nebo donucen, a proto se mu uvěznění zdálo jako nespravedlivý trest: „*Taky že mu nenáleželo jinak nežli jsouce od odporníka svého pobídnut, jemu se brániti*“.²⁹¹ Z těchto slov lze usoudit, že původcem sporu nebyl rytíř, nýbrž Kryštof Kryšpín, který se mohl dopustit jakési nevybíravé urážky, ale také prvotního fyzického útoku. V každém případě ale dvojice porušila panovníkův zákaz, svým „*vejtržným*“ jednáním ohrozila své okolí, za což jim hrozil přísný trest. Podle dalších svědků z okruhu Paugarových čtyř spoluvězňů byl však viníkem vzniklé situace právě tento urozený muž: „*V jeho Paugara nezpůsobech a těžkých věcích jsa příčina té vejtržnosti*“.²⁹² Není jasné, z jakého důvodu byla čtveřice mužů uvězněna, ani jak se dozvěděla o Paugarově činu, nicméně jakýsi Matěj Vladař dosvědčil, že se šlechtic choval nevhodně. Svědek totiž komisařům oznámil, „*že slyšel, když po purkmistru a rychtáři městským lál*“, což bylo zpětně vyhodnoceno jako *nářek cti* a současně *zhanění* dotčených osob.²⁹³

Komisaři spor týkající se Paugarova uvěznění vyhodnotili v jeho prospěch. Ačkoliv se dopustil „*porušení dobrého řádu*“, měl být propuštěn na svou čest a víru, nicméně musel se zavázat k několika věcem. Zaprvé, Paugarovi bylo nařízeno dostavit se do panovníkovy kanceláře, kde měl podat osobní vysvětlení svého jednání. Zadruhé, urozený muž se měl usmířit se svými vězňiteli a spoluvězni, kteří svědčili proti němu. I když pociťoval křivdu, „*byl povinen k nim Pražanům i k těm vězňům, kteříž zprávu tu dali a toho ovzvláštěně žádají, všelikterak řeči i skutkem zachovati*“.²⁹⁴ Paugarovým propuštěním končil přibližně dvouměsíční spor mezi ním a pražskými měšťany, kteří se s touto skutečností mohli hůře vyrovnávat. O dalších Paugarových osudech je známo jen to, že se v dalších letech angažoval v různých majetkových přích.²⁹⁵

Souboj Jana Zikmunda Paugara z Reitzenschlagu s Kryštofem Kryšpínem v mnoha ohledech odpovídá dobovému diskurzu, v jiných se mu však vymyká. Také v případě tohoto souboje stála na počátku urážka, kvůli níž oba muži sáhli k násilí. Nicméně ani jeden

²⁹⁰ Tamtéž, zpráva Rudolfa II. adresovaná Jakubovi Menšíkovi z Krenštejna a Václavovi ze Šumpachu ze 7. září 1598.

²⁹¹ Tamtéž, relace pánů komisařů mezi Janem Zikmundem Paugarem a pány Pražany staroměstskými ze 31. září 1598.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ M. Starý, *Dva reverzy*, s. 52-53.

z účastníků nebyl zraněn, přičemž po krátké výměně několika úderů se dvojice usmířila. Není jasné, kdo urazil koho, ani to, kdo zaútočil jako první, jelikož v této záležitosti se jednotlivá dochovaná svědectví lišila. Souboj však vyčnívá místem konání, neboť se odehrál v kulisách Staroměstského náměstí v době vojenské přehlídky. Jen těžko lze vysvětlit, proč se tito dva muži střetli právě na lidmi zaplněném náměstí. Zvolený postup se jevil jako nerozumný již jejich současníkům, kteří si uvědomovali, že výpady obou mužů mohou ohrozit ostatní diváky čekající na velkolepou podívanou. Navíc staroměstský rychtář pověřil své muže, aby dohlíželi na pokojný průběh přehlídky a veškerým násilným potyčkám zamezili, takže snahám o násilnou obranu napadeného dobrého jména mohla být učiněna přítrž velmi rychle. Následný spor, který se týkal legálnosti Paugarova uvěznění, má pak nemalou výpovědní hodnotu o očekávaném postupu autorit v záležitosti duelů, ale také o samotném výkonu spravedlnosti, který se od psaných zásad v praxi výrazně lišil.

8. Smrt Jindřicha Šlechtína ze Sezemic v souboji roku 1635

Z analyzovaných násilných střetů se okolnosti smrti Jindřicha Šlechtína ze Sezemic jeví jako nejvíce problematické, a to zejména kvůli nízké výpovědní hodnotě pramenů. Spíše než popis průběhu souboje příslušné prameny obsahují informace o Šlechtínově pozůstalosti, jeho dluzích a o zřejmě nevyužité možnosti žádat odplatu za Šlechtínovo zabití u soudu.²⁹⁶ O osudném souboji a jeho okolnostech se dochovala pouze zpráva z pera Viléma Balbína z Vorličné a na Petrovicích, kterou tento urozený muž sepsal na popud místodržících a kutnohorského královského rychtáře.²⁹⁷

Z kraje roku 1635 se do Kutné Hory sjela urozená společnost, aby se zde zúčastnila masopustních zábav. Veselí se konalo rovněž v domě šlechtice Jaroslava Hrabáně, kde se u jídelního stolu sešel hlavní svědek Vilém Balbín, ale také klíčový aktér Jindřich Šlechtín, jenž „*pod raušem nad jeho obyčej vesel byl, pro muziku posílať*“.²⁹⁸ K večeru do domu přišly další osoby, skupina horníků, Jan z Vlkanova a konečně šenkýř ve službách rytmistra Jakuba Filipa Engelmeira. Nově příchozí měli dle svědkových slov opakovaně vycházet a vracet se do světnice, předhánět se v tom, kdo byl lepší, a později se z neznámých důvodů pohádali. Šenkýř vyšel na ulici a pán domu za ním uzamkl dveře, pravděpodobně aby předešel eskalaci konfliktu. Krátce poté zbývající muži uslyšeli z ulice křik. Proto Jindřich Šlechtín, který třímal kord, se svolením hospodáře opustil bezpečí obydlí: „*Pan Jindřich s dobytým kordem vyšel, stoje pak tu některý páni z soldátů od regimentu nejvyššího p.p. Pižyngara, s tím auffwarterem, jak týž pan Šlechtín ven vyšel ze dveří, hned se mu nad čelem v hrubého dostal, kdo je jemu to učinil sám ani na ránu věděti nemohl, a já také jsem se doptati nemohl, uslyševši jsouce ve světnici, že by raněný byl*“.²⁹⁹ Jelikož Balbín nebyl přítomen u střetu, z jeho popisu není jasné, s kým se Šlechtín utkal. Je třeba zdůraznit, že událost se odehrála na pozadí probíhající třicetileté války, a proto se ve městě nacházel vojenský oddíl, patrně dislokovaný od hlavního císařského vojska, jehož příslušníci se v daný večer pohybovali v okolí Hrabánova domu. Již od předchozího roku přítom Čáslavský kraj sužovaly časté výpady různorodých vojenských tlup, které napadaly starousedlíky, loupily a přepadávaly vesnice a zámky, přičemž ani ve městech nebylo bezpečno, neboť vojáci hrozili místním obyvatelům, že vypálí Kutnou Horu a Čáslav.³⁰⁰

²⁹⁶ Šlechtínové ze Sezemic byli původně vladycký rod, jehož dějiny se datovaly do 15. století. Své majetky měli na území Čáslavského kraje. Blíže Heslo *Šlechtín ze Sezemic*, in: Ottův Slovník Naučný XXIV, Praha 1906, s. 667-668.

²⁹⁷ NA, Stará manipulace, inv. č. 3656, sign. S 676/3, kart. 2353.

²⁹⁸ Tamtéž, zpráva Viléma Balbína z Vorličné z 20. června 1635.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Helena Štroblová – Blanka Altanová a kol. (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 150.

Šlechtín, který celé odpoledne strávil konzumací alkoholických nápojů, se střetl s některou z venku stojících osob. Není jasné, kdo dal ozbrojenému střetu příčinu, kdo jako první zaútočil, ani bližší okolnosti boje, například zda byl motivován okázalou demonstrací maskulinních kvalit. Nelze proto říci, zda se jednalo o souboj v pravém slova smyslu, který měl sloužit k obraně cti. Jisté je jen to, že Šlechtín utržil ránu v oblasti boků, jak doložil Balbín: „*Bodnutí rány v pravý pas dostal, však kdo jemu to učinil nic sem zvědět nemohl*“.³⁰¹ Dokonce ani sám Šlechtín netušil, kdo mu zranění způsobil: „*Ptavše se téhož pana Šlechtina, kdo by mu to učinil, [...] má-li jakou vědomost, nic nepamatoval a upamatovati se nemohl*“.³⁰² Tuto skutečnost lze snad vysvětlit dvěma způsoby. Šlechtín svého protivníka nedokázal identifikovat buď kvůli panující tmě, anebo v důsledku omámení alkoholem. V každém případě další události nabraly dramatický spád. V tuto pozdní večerní hodinu nechal Vilém Balbín poslat pro „*barvíře*“, který měl posoudit vážnost Šlechtínova zranění, přičemž ze svědkova popisu je patrné, že tato osoba disponovala znalostí medicíny. Příběhnuvší „*barvíř*“ vyhodnotil ránu jako nepatrnou škodu na šlechticově zdraví, kterou by mělo být možné do čtrnácti dní vyléčit. Protože však Šlechtín svému zranění nevěnoval dostatečnou péči, jeho zdravotní stav se rychle zhoršil: „*Jedl, pil, nic na tu ránu nedbal, to pak víc dáti nemohu, nebyvši již u Hory, jak jest jeho barvíř opatřil, že mu hlava podešla, že mu okolo té rány maso odhnilo, až život dokonal, zdali z toho či od čeho jiného umřel, samému Pánu Bohu vědomé jest*“.³⁰³ Touto informací Balbínovo svědectví končí.

Po podání Balbínovy zprávy se vynořilo několik nových informací. Kutnohorský královský rychtář si byl vědom tragické události a ve své zprávě uvedl, že Balbín dlouho odmítal podat výše citované svědectví.³⁰⁴ Účel úředníkovy písemnosti však nesouvisel se Šlechtínovým osudem jako spíše se zájmy správce a snad také dědice Šlechtínových majetků, rytíře Jana Purkarta Kordule ze Sloupna, který zastával úřad hejtmana Čáslavského kraje. Uvedená písemnost přibližovala osudy Šlechtínových panství: „*Co se pak statku aneb dvoru Šlechtín řečeného a často jmenovanému nebožtíkovi Jindřichovi Šlechtínovi náležejícího dotýče, ten jsem na stavení velice spuštěný a téměř prázdný našel. Neb jak sem spraven že ihned po smrti nebožtíka pana Jindřicha Šlechtina nějaký Pavel Uherčický, služebník Jeho*

³⁰¹ NA, Stará manipulace, inv. č. 3656, sign. S 676/3, kart. 2353, zpráva Viléma Balbína z Vorličné z 20. června 1635.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ K úřadu královských a císařských rychtářů blíže viz Marek Ďurčanský, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2014, s. 81-103.

*Milosti pána, pána Petra Voka Švihovského z Rýzmburku a Švihova [...] takového dvoru a statku se ujal, ním, jak se jemu líbilo, šacoval a v něm hospodařil*³⁰⁵ Právě proti neoprávněnosti postupu Pavla Uherčického se měl rytíř vymezovat, jelikož se mu nelíbilo nekontrolovatelné obohacování zmíněného muže.

Pozůstalost po Jindřichovi Šlechtínovi lákala nejednoho urozeného muže. V dubnu 1635 uvedený Petr Vok Švihovský z Rýzmburka, zemský soudce, nařídil hejtmanovi Čáslavského kraje, aby byl vyhotoven inventář nebožtíkova majetku.³⁰⁶ Nároky Jana Purkarta Kordule ze Sloupna se zabývali rovněž nejvyšší zemští úředníci, kteří v příslušné písemnosti zdůraznili provinění zesnulého: „*Že by proti přísné Jeho Milosti Císařské záповědi a publikovaným patentům v duellu aneb šarvátce zahynouti měl*“.³⁰⁷ Smrt Jindřicha Šlechtína tak byla oficiálně uznána jako výsledek proběhlého souboje, který ale panovníkův výše analyzovaný patent z roku 1625 přísně zakazoval. Čáslavský hejtman si stěžoval především na skutečnost, že vyhotovený inventář neodpovídal skutečnosti, z čehož vinil pana Uherčického, ale netušil, že Uherčického skutky posvětil svým souhlasem právě onen zemský soudce. Při sepsání nového inventáře se zjistilo, že řadu předmětů si odneslo procházející vojsko. Navíc, Jindřich Šlechtín po sobě zanechal dluhy ve výši desítek kop míšeňských grošů: „*Takový dluhy nemají se odkud zaplatiti a spokojili, leč by se něco žita omlátilo a tím se týmž lidem zaplatilo*“.³⁰⁸ O dalším vývoji napínavého zápasu o Šlechtínův majetek prameny bohužel mlčí, a je tedy nemožné se dozvědět, zda se Janovi Purkartovi Kordule ze Sloupna dostalo alespoň nějaké satisfakce.

O souboji Jindřicha Šlechtína není známo mnoho informací, včetně jména jeho protivníka a příčině sporu. Lze jen spekulovat, zda tohoto urozeného muže vedla k násilí snaha o prokázání své maskulinní hodnoty, potřeba chránit své dobré jméno, anebo se stal pouhou obětí bezohlednosti procházejících vojáků. K jeho smrti ale pravděpodobně napomohl zkonsumovaný alkohol, jenž mohl zesílit jeho citlivost k urážlivým podnětům. S jistotou lze říci, že protivníci v souboji užili chladné zbraně, v případě Šlechtína byl explicitně zmíněn kord. Střet urozeného muže s neznámým protivníkem byl klasifikován jako souboj rovněž v právní rovině, jelikož jeho účastníci svým jednáním porušili platný císařský patent. Prameny

³⁰⁵ NA, Stará manipulace, inv. č. 3656, sign. S 676/3, kart. 2353, zpráva kutnohorského rychtáře ze dne 28. června 1635.

³⁰⁶ Tamtéž, dopis Petra Voka Švihovského z Rýzmburka adresovaný Janovi Purkartovi Kordule ze Sloupna ze 14. dubna 1635.

³⁰⁷ Tamtéž, zpráva české královské kanceláře adresovaná kutnohorskému královskému rychtáři ze 16. května 1635.

³⁰⁸ Tamtéž, Pozůstalostní inventář Jindřicha Šlechtína, který byl vyhotoven 3. července 1635.

ale nejvíce vypovídají o následném sporu o šlechticovu pozůstalost, který ilustroval právní a majetkové nejistoty pramenící z probíhající třicetileté války.

9. Souboj Zikmunda Alexandra Karla ze Svárova s Karlem Adamem z Říčan roku 1651

Když Zikmund Alexander Karel ze Svárova jednoho lednového dne roku 1651 přijal pozvání Jiřího Felixe Víty, hejtmana Menšího Města pražského, na hostinu pořádanou v domě nejvyššího císařského kuchmistra Jana Millera, netušil, že se domů živý již nevrátí. Hostina, která se měla konat na počest dříve proběhlé korunovace Ferdinanda IV., zprvu probíhala v bujarém duchu a její účastníci se bavili pijáckými zábavami a hrou karet. Vylíčené veselí se však velmi rychle proměnilo v tragédii, když se Zikmund Alexander Karel ze Svárova pohádal s dalším urozeným pánem, Karlem Adamem z Říčan.³⁰⁹ Kvůli zpochybnění cti jednoho z mužů došlo k násilnému střetu, který stál prvního z nich život. Stejně jako v ostatních analyzovaných soubojích, i v tomto případě se brzy rozhořel soudní spor pozůstalé vdovy Johanny Eusebie Karlové ze Svárova, rozené ze Šebířova, s přeživším šlechticem. Ze dvou odlišných svědectví je možné částečně zrekonstruovat celý průběh sporu, který neodvratně předcházel souboji, jenž vedl ke smrti Karla ze Svárova. Příslušné právní argumentace podhalují myšlenkový svět aktérky, která smrt svého manžela vnímala jako nečestné zabití, ale také nestranný pohled soudců a významných úředníků. Bohužel, kvůli absenci obhajoby Karla Adama z Říčan není možné vykreslit všechny aspekty ozbrojeného střetu a následného právního jednání.

Johanna Eusebie Karlová ze Svárova nesla smrt svého manžela s těžkostí. Dne 31. května 1651 se písemně obrátila na panovníka a požadovala zjednání nápravy. V dopise vylíčila okolnosti smrti svého životního partnera. Jelikož se její manžel pohyboval ve vysokých kruzích, zúčastnil se zmíněné hostiny při příležitosti oslav korunovace Ferdinanda IV. Na hostině byl zmíněný šlechtic poškozen na svém zdraví v důsledku rozvinutého verbálního sporu ze strany obžalovaného, což mělo právní dohru: „*Nyní od Karla Adama z Říčan v městech pražských, nevázně zraněn jsa, na slavný soud zemský jeho obvinil*“.³¹⁰ Jak ale později manželský pár zjistil, ono zranění bylo mnohem závažnější, než se Zikmund Alexander Karel ze Svárova zprvu domníval. Ještě před svou nečekanou smrtí pohnal útočníka k zemskému soudu pro útok, který byl označen jako *vejtržnost*, tedy napadení bez zjevné příčiny.³¹¹ Úlohy žalobkyně se zhostila Johanna Eusebie Karlová, která svou těžkou životní situaci popsala následovně: „*Ale však dříve té rozepře, život svůj od těch ran dokonal, a mne zarmoucenou ženu svou s malými dítkami v*

³⁰⁹ Karlové ze Svárova představovali starobylou českou rytířskou rodinu se statky na Unhošťsku. Heslo *Karel ze Svárova*, in: Ottův Slovník Naučný XIII, Praha 1898, s. 1058-1059.

³¹⁰ NA, Stará manipulace, inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194, dopis Johanny Eusebie císaři Ferdinandovi III. ze dne 31. května 1651.

³¹¹ K popisu deliktu *vejtržnosti* viz výše, popř. K. Malý a kol. (edd.), *Práva*, s. 283–284.

*sírobě zanechal*³¹². Pozůstalá tak zvolila podobnou strategii jako vdova v jednom z předchozích případů, totiž apelovala na vladaře, aby jakožto ochránce bezbranných žen a dětí rozhodl v její prospěch.

Patrně ještě za života Zikmunda Karla ze Svárova měl zemský soud dojít k usnesení. Za útočníka Karla Adama z Říčán se měl přimluvit a zaručit jeho tchán, jímž byl vlivný Oldřich Skuhrovský ze Skuhrova. Soud shledal oba muže vinnými z uvedeného deliktu *vejtržnosti*, ale navíc také z porušení císařského patentu. Měl je tedy čekat příslušný trest, mimo jiné v podobě vypovězení z hlavního města Království českého: „*Aby oba deliquenti z vejtržnosti, od Vaší Císařské Milosti fiscála vedle patentův obvinění, též aby žádný z nich z měst pražských nevstupoval, opatření byli, resoluivováno jest*“.³¹³ Jelikož však napadený předčasně zahynul, Johanna Eusebie Karlová ze Svárova se snažila bránit manželovo dobré jméno tím, že se pokusila vynesení rozsudek zvrátit. Jejím cílem bylo učinit z nebožtíka nevinného, který se stal obětí nenáležitého *mordu*. Dle jejích slov by zahynulý manžel sám před soudem dokázal hanebnost Říčanova zločinu, („*poněvadž však tehdaž ještě manžel můj živý byl, nyní pak smrtí svou mord nad sebou provedený patrně dokázal, a obzvláštní circumstantiae*“). Protože ale mezitím zemřel, okolnosti souboje se rozhodla vyjevit právě ona.³¹⁴

Dvojice mužů společně s již vzpomenutým Janem Millerem a dalšími svědky hrála karty. Říčán, který očividnými pohyby svého těla napovídal císařskému kuchmistrovi, se dopustil podvodu, na který Karel ze Svárova upozornil: „*Když manžel můj to spatřil, že z Říčán Janovi Millerovi hru, oka mrknutím aneb (jakž on se sám přiznal) ramen potahováním prozrazuje, o to se ozval, a i soud poctivosti se dotýkající mentitou nenáležitě potkán jsa, příčiny dosti k většímu, nežli učinil pohnutí, sobě tudy podáno měř*“.³¹⁵ Zikmund Alexander Karel ze Svárova svého protivníka vyzval, aby se zdržel zmíněného nešlechetného jednání, neboť ho uráželo. Říčán ale druhova slova patrně interpretoval jako výpad proti své cti. Svou pobídku o zjednání okamžité nápravy Karel ze Svárova myslel naprosto vážně, neboť tasil zbraň. Karel Adam z Říčán si útoky proti své osobě nemínil nechat líbit, a tak na vyzyvatele zaútočil. Podle subjektivně zabarvené výpovědi Johanny Eusebie Karlové byl průběh střetu vyličen ve prospěch jejího manžela. Vdova tvrdila, že krátce po obnažení zbraně si Karel ze Svárova velmi rychle uvědomil pošetilost svého jednání, hrot své zbraně namířil k zemi, aby protivníka již

³¹² NA, Stará manipulace, inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194, dopis Johanny Eusebie císaři Ferdinandovi III. ze dne 31. května 1651.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Tamtéž.

neohrožoval, a následně ji měl odevzdat Janu Millerovi, jak ukládala příslušná právní norma: „*Nebo na ty slova k zbrani své sice šáhl, jí také obnažil, avšak na z Řičana nejmenší útok neučinil, nýbrž na svém místě státi zůstal kord špicí k zemi obrátil, a když patenty Vaší Císařské a Královské Milosti nově vydané, jemu k slušnému pohnutí tak příšlému, ku paměti přivedeny byly, z povinného respectu týchž patentů zbraň svou hospodáři domu toho Janovi Millerovi z rukou svých dobrovolně odvedl, s tímto svým přede všemi tu přistojícími, že víc a dále nic před sebe bráti, a žádné zlé vůle zažívati nechce a nemíní, prohlášením*“.³¹⁶

Podle svědectví Johanny Eusebie měl Karel Adam z Řičan zaútočit v okamžiku, kdy se její manžel dobrovolně vzdával svého kordu. Útočník tak neměl hledět na soubojové konvence, které svým nečestným počínáním porušil, neboť k ozbrojenému střetu došlo za nerovných podmínek. Této skutečnosti ale vdova obratně využila a označila Řičana za *mordéře*. Podle ní si Řičan v potyčce počínal brutálně, neboť jejího manžela také rdousil a kopal do něj: „*Načež teprva týž z Řičan, vida disarmirovaného, se do něho dal, jej škrtil, a což nadevšechno jest, i také to samé, za mord počtěno býti může, zrádným a mordýrským v tejně místo kopnutím jeho omámil, jakž to lékařům a barvířům jeho hojícím, kderyž zčernalý život jeho viděli, a to vysvědčiti moci budou, povědomo jest, potom také bolesti tak zemdleného, též že zranil, a dokonce zamordoval*“.³¹⁷ Jak je z jejich slov patrné, protivníci se dostali do blízké kontaktní vzdálenosti, v níž nebylo použití chladných zbraní nadále možné, a proto došlo k zápasu. Za zabití protivníka byl Řičan zatčen a uvězněn.

Z vyjmenovaných důvodů žádala vdova satisfakci v podobě kapitálního trestu pro Řičana. Trest měl odpovídat výše citovanému císařskému patentu, neboť zločin naplňoval uvedenými okolnostmi požadovaná kritéria. Johanna Eusebie Karlová své argumenty podložila rovněž silným emočním tónem, jak dokládá následující úryvek: „*Pročež že Vaše Císařská Milost nad nimi, ochrannou ruku držeti, jich znění, vylité krve manžela mého na pomstu volající, v tomto patrném skutku proti z Řičanovi nejmilostivěji užiti dáti, a vedle nich tuto z téhož zranění pocházející smrt, smrti dobře zaslouženou zase pomstíti ráčí, v té dokonalé víře a naději zůstávám, a za to slzavými očima nejponiženěji žádám. [...] A při kom Vaší Císařské Milosti s mými zarmoucenými sirotky k nohám padaje, vždy slzavě prositi nepřestávám*“.³¹⁸ Bolest ze ztráty milovaného manžela se tedy vinula napříč vdovským textem, přičemž lze usuzovat, že zvolený tón měl na vladaře zapůsobit a přimět jej, aby jí vyhověl. Řičanovo potrestání mělo mít

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž.

vedle uspokojení pisatelky také odstrašující efekt. Na závěr svého dopisu ještě jednou zdůraznila příkladný postup zahynuvšího manžela, který se Říčanovým jednáním oprávněně cítil popuzen, ale svůj hněv překonal a jednal na základě platných právních norem: „*Kderýž jest manžel můj, v svém slušném k hněvu popuzený, zbraně své od sebe daným, kterýmž patentům poslušně nesl, a proto samé tak indefensus o život svůj přijíti musí*“.³¹⁹

Požadavkem Johanny Eusebie Karlové ze Svárova se měl zabývat kancléř Jiří Adam Bořita z Martinic, kterého tímto úkolem pověřil samotný Ferdinand III. Volba císařových slov patrně reflektovala jeho snahu o nestrannost: „*Příležitostě vám spis Johanny z Svárova, v kterémž smrt manžela svého, též příhodu která se mezi nebožtíkem a urozeným Karlem Adamem z Řičan, naší radou věrným milým, zběhla, vypisuje, a nás za to, aby vedle duell patentu v smrt smrti pomstěna, dotčený pak Karel z Řičan jestliže věc na pořad práva přijde, až do rozeznání vězením opatřen byl*“.³²⁰ Protože Karel ze Svárova zahynul v důsledku souboje, podle příslušného patentu měl být jeho protivník potrestán ztrátou hrdla. Johanna Eusebie si byla vědoma, že Říčan by musel být nejprve odsouzen, a proto požadovala, aby do konečného vyřešení sporu setrval ve vězení, což panovník mohl ocenit. Ferdinand III. nicméně připustil, že k Říčanovi choval úctu, neboť zastával pozici jeho blízkého rádce. Císař po Martinicovi požadoval, aby případ důkladně prošetřil a informoval jej o okolnostech dřívějšího propuštění Říčana na rukojemství: „*Z strany vyručený z arestu téhož Karla z Řičan, na čem, kde, a jak takové zaručení vykonáno jest správu toho neprodleně učinili*“.³²¹

V příslušném soudním jednání, které se mělo konat u českého zemského soudu, hrála významnou úlohu původní nestranná svědeckví, ale také žaloba, jejímž původcem byl nebožtík Karel ze Svárova. Tato svědeckví se odlišovala od pohledu, který poskytla vdova po usmrceném, ale také vnesla do sporu nové informace. Zikmund Alexander Karel ze Svárova měl být onoho dne, tedy 27. ledna 1651, dříve jmenovaným Jiřím Felixem Víťou dožádán, aby se dostavil do paláce Pražského hradu. Odtud se dvojice vydala do domu kuchmistra Jana Millera. V domnění, že se na hostině zdrží, se muži rozhodli poslat své koně domů, avšak Karel ze Svárova si svůj úmysl ihned rozmyslel. Karel Adam z Řičan příliš neholdoval nestřídmé konzumaci alkoholu, protože byl „*ještě od nemoci zemdlený, pítí se vzdaloval a ušetřoval*“.³²² Poté, co se přítomní

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ NA, Stará manipulace, inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194, dopis Ferdinanda III. adresovaný Jiřímu Adamu Bořitovi z Martinic, nedatováno. Pisemnost však musela být sepsána v červnu 1651, neboť prvního červencového dne mělo být v záležitosti rozhodnuto.

³²¹ Tamtéž.

³²² NA, Stará manipulace, inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194, obeslání Zikmunda Alexandera Karla ze Svárova na Karla Adama z Řičan ze 16. června 1651.

dosyta najedli, vášnivě se oddali hazardním hrám. Podnět k tomu měl dát právě Řičan, který naléhal na Jana Millera: „*Potom pak po jídle on Karel Adam z Řičan, původa a jeho nejvyššího Millera ke hře pobídl, původ do hry se dáti spečoval, ani peněz s sebou neměl, nicméně by vši k tomu persudirovan, do dvou dukátů a nic dále hráti s nimi se podvolil, a takový dva dukáty k manželce své poslal*“.³²³ Hra měla brzy skončit tím, že její účastník nedisponoval vysokými finančními prostředky, které by mohl vsadit, avšak překvapivě se protáhla.

Štěstí Řičanovi nepřálo a velmi rychle začal prohrávat. Muž se velmi hněval, od herního stolu vstával plný vzteku se slovy, že ve hře pokračovat nebude, a v afektovaném stavu se procházel po místnosti: „*Když potom týž Karel Adam z Řičan s jedním i druhým se nesnadnil, Jiří Felix Víta doslejchujice těch nesnázi ve hře, žádnému nasvědčovati nechtěl nýbrž raději pryč odešel, po odchodu jeho Karel Adam z Řičan nejvíce nevolí začínal, a že prohrával, na mne se hněval, od hněvu, od hry vystával, a hráti přestal, a po světnici se procházel*“.³²⁴ Jak svědectví dokládá, jeho emoce nebyly umocněny alkoholem. V Řičanově dosavadním jednání bylo již možné spatřit náznaky, že se ještě týž večer uchýlí k násilí. Řičan si však svůj úmysl nehrát rozmyslel, znovu usedl ke stolu v naději, že se mu přeci jen bude dařit.

V okamžiku, kdy se vrtkavé kolo štěstěny začalo obracet v Řičanův prospěch, svou dobrou kartu ukázal Janu Millerovi a neverbálními gesty mu naznačil, aby své karty přestal držet, patrně s úmyslem porazit třetího z mužů: „*To jemu původ svou kartu ukázal, nejvyšší Miller se rozmejšleje, držeti chtěl ale majice sobě mrknutím očí, návštěji od z Řičana dáno, držeti přestal a také pašoval, na to původ k z Řičanovi řekl, hled Karle, když jsem já tobě svou kartu ukázal, ty jsi na něj okem mrkl, on na to že nejni pravda odpověděl, nežli že jen ramenem potáhl, původ ta slova opakoval, že pravda jest neb jsem to viděl, když jsi na něj okem mrkal*“.³²⁵ Zikmund Karel ze Svárova svého spoluhráče obvinil z nekalého a nečestného jednání, které chápal jako urážku. Svými slovy chtěl zřejmě dosáhnout omluvy, uznání provinění, ale především toho, aby se díky vyřčené výzvě Řičan takového jednání nadále vyvaroval. Karel Adam z Řičan svá obvinění odmítal a sám se cítil poškozen na svém dobrém jménu. Na obranu své cti tedy vystoupil nejprve verbálně: „*Ty mne sakramente Svárova lhářem neuděláš, původ toliko na svém stál a že pravda jest, to jistil, tu se z Řičan ihned na něj s hněvem obořil, a řekl salvo honore, ty v hrdlo lžeš, původ to těžce nesl, a vyvstal*“.³²⁶

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Tamtéž.

Zikmund Alexander z protivníkových pohybů a výroků usoudil, že se schyluje k boji, a proto se chopil svého kordu, aby demonstroval vůli bránit svou pravdu a své zdraví. Svou zbraní však nikoho neohrožoval a krátce nato se rozhodl kord odevzdat pánovi domu Janovi Millerovi, aby se zabránilo krveprolití, což ostatně dosvědčila i Johanna Eusebie. Zikmund Alexander své jednání opodstatňoval následovně: „*In eventum aby uspišen nebyl pro defensione, služebniku svému kord vytrhl, a jej špicí k zemi obrácený držel, s ním na žádného nenapřahal, ni nesáhl, ani komu co uškodil, nýbrž když nejvyšší Miller patenty Jeho Milosti Císařské k paměti přivedl, ihned řekl, nota bene, tu máš můj kord, já nežádám žádný zlý vůle zažiti, týž kord nejvyššímu Millerovi od sebe dal, nic zlého se nedomejšlel*“.³²⁷ Z úryvku je patrné, že Jan Miller si rozhodně nepřál, aby k souboji došlo uvnitř jeho domu, a proto se snažil předejít další eskalaci konfliktu připomenutím císařských patentů.

Smířlivé symbolické gesto Zikmunda Alexandra však Karel Adam z Říčan nepřijal a spíše jej vnímal jako projev zbabělství. Svého vyzyvatele napadl nejprve verbálně, jak dosvědčuje citace: „*Tu teprva z Říčan mimo vši naději, té různice začátek učinil, k původu takovou řeči přistoupil; sakramente tvůj vlastní bratr mluvíval, že tě není než jen huba; načez odpověděl, ty víš, co jsem já*“.³²⁸ Říčan se tak vysmíval snahám o slovní urovnání sporu, přičemž frází „*ty víš, co jsem já*“ lze snad chápat jako zdůraznění Říčanovy osobní vážnosti a přihlášení se ke své maskulinní identitě, pro níž se smířlivý postup jevil jako nedostačující. Proto Karel Adam z Říčan, jehož smysly byly dle slov napadeného otupěny prodělanou nemocí a vztekem, svého protivníka fyzicky napadl v momentě, kdy odevzdával kord. První útok byl patrně veden beze zbraně. Říčan zprvu Karla ze Svárova škrtil a až v průběhu jejich zápasu sám vytasil kord, jímž napadeného poranil na ruce a v obličeji: „*Přiskočil potom k kordu se chopil, a vytahši jej, držíce původu za krk pozadu, tak náhy mezi oči, k hubě, okolo nosu strkal, až z nosu krváceti začal, a v ruku ho pořezal pravice, hled sakramente, kdy bych chtěl že bych tě uškrtil*“.³²⁹

Střetu přihlížel Jan Miller, který nebyl schopen okamžité reakce. Jen poté, co byl Zikmund Alexander zraněn, přiměl dvojici mužů, aby svůj boj přerušila a zjistila vážnost svých zranění. Namísto definitivního ukončení souboje poskytla Millerova pobídka bojovníkům krátký prostor pro oddech, neboť Říčan zůstal neústupný ve svém odhodlání protivníka porazit. Když Zikmund Alexander spatřil svého rozzuřeného protivníka na protější straně

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž.

světnice, vzal si od svého sluhy další kord. Podle příslušného svědectví kuchmistr nezabránil pokračování souboje, nýbrž jej bez protestu umožnil. Průběh ozbrojeného střetu líčilo svědectví vskutku barvitě: „*Původ pak vystoupivší ode dveří, v kderýchž se zastavil, pro obhájení života svého, teprva se zbraně své chopil, a mocí jeho jak mohl odpiral, v kderejšto pūtce Karel Adam z Řičan původu jednu rámu v prsy, druhý dvě, když ho levou rukou za rameno pochytil, pod pupkem do břicha až do kosti prohnal, až se kord jemu na kosti zastavil, a tak smrtečně ho ranił, že jest zkríkl, již mám dost, kněze žádal, tu pak z Řičan bez klobouku po schodech ven z domu pospíchal a původa tak těžce a smrtečně zraněného v témž domě zanechal*“.³³⁰ Jak je z uvedené citace patrné, zraněný Zikmund Alexander Karel ze Svárova neprojevoval v souboji příliš velkou iniciativu a spíše odrážel protivníkovy útoky, avšak neúspěšně. Urozený muž utrpěl tři fatální zásahy v oblasti hrudníku a břicha a žádal o ukončení souboje. Jelikož si uvědomoval závažnost svých zranění, vyžadoval služby kněze, který by mu dopřál poslední pomazání. Jak ale dokládají ostatní písemnosti, úrazům nepodlehł okamžitě, neboť ještě po krátký čas žil. Karel Adam z Řičan, který si asi uvědomil hrůznost svého činu, z Millerova domu prehl.

Jak bylo naznačeno výše, Karel Adam z Řičan měl být potrestán za porušení císařského patentu a za dopuštění se *vejtržnosti*. Rozsudek měl vynést zemský soud, ale z nejasného důvodu byla provinilci vyměřena sazba podle městského práva: „*Pročež původ žádá, aby obesaný do slavného soudu zemského věšiši obeslán jsouce, stal z takových výtečností práv byl, a poněvadž od téhož smrtečného zranění, pod touto rozepři život svůj dokonati musel, aby pokutu právem městským S.13 vyměřenou podniknouti povinen byl*“.³³¹ Článek S 13 zohledňoval situaci, kdy napadený podlehl zraněním, které mu způsobil protivník, jehož chování bylo způsobeno nemocí, nestřídmostí anebo jinými příčinami. Co je však důležité, článek umožňoval pozůstalým žalovat útočníka z *vraždy* nebo *mordu*, čehož vdova Johanna Eusebie Karlová využila.³³² K důležitému soudnímu řízení měli být předvoláni další svědci jako například rytíř Jan Ondřej Kotvic z Kotvic, lékař Jan Byrka, anebo čtveřice pražských měšťanů z barvířského cechu.³³³

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ Tamtéž.

³³² Josef Jireček (ed.), *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876, s. 384-385.

³³³ NA, Stará manipulace, inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194, obeslání Zikmunda Alexandera Karla ze Svárova na Karla Adama z Řičan ze 16. června 1651.

O průběhu soudního řízení se bohužel nedochovalo mnoho informací. Karel Adam z Říčan byl patrně uvězněn v Bílé věži od 7. června následujícího roku, přičemž krátce poté měl být nad jeho hlavou vynesena rozsudek podle zemského práva: *„Er hette sich guttermaßen zuebescheiden, was gestalt erweg daß mit dem Sigmund von Swarowa seelig vorgangenenraufshandels in drey Monathlich Arrest des weißen Thurns den 7 jungst erschienen Monats Juni bey dem Königl größern Landt Recht condemniret worden“*.³³⁴ Ferdinand III. prý po doporučení svých úředníků nařídil podrobné přezkoumání rozsudku a přijetí patřičných opatření. Vladařovo rozhodnutí zvrátilo dřívější soudní nález a patrně zachránilo Říčanův život. Urozený muž byl zbaven všech obvinění a dostalo se mu císařovy milosti.³³⁵ Jak na panovníkovu vůli reagovali oba aktéři, tedy přeživší šlechtic a pozůstalá Johanna Eusebie Karlová, není známo.

Souboj Zikmunda Alexandera Karla ze Svárova s Karlem Adamem z Říčan představoval poněkud atypický ozbrojený střet, na jehož počátku stálo zpochybnění cti útočníka. K útoku na Říčanovu čest však nedošlo bezdůvodně, neboť první z mužů vyhodnotil spoluhráčovo počínání jako nešlechtné a urážlivé, a požadoval okamžitou nápravu. Pobídka z úst Zikmunda Alexandera Karla vedla k rychlé eskalaci konfliktu. Zbraně se nejprve chopil právě on, neboť se cítil ohrožen protivníkovými gesty, avšak po doporučení přihlížejícího Jana Millera se své zbraně vzdal. Údajně tehdy došlo k fyzickému napadení ze strany Říčana, který zaútočil nejprve beze zbraně a až poté vytasil kord, jímž soupeře pořezal ve tváři a na ruce. Činem chtěl patrně demonstrovat své vlastní maskulinní kvality, jako byla odvaha, a vyhnout se nařčení ze bázlivosti. Říčanovou primární motivací byla ovšem potřeba obhájit svou čest. Ačkoliv byl střet nakrátko přerušen, oba muži se rychle vzpamatovali, chopili se kordů a svedli souboj s těmito zbraněmi za téměř rovných podmínek, pokud je tedy možné věřit druhému z dochovaných svědectví. Zikmund Karel měl zahynout čestnou smrtí v důsledku zranění utrpěných v souboji, zatímco v podání pozůstalé mělo k dojit k jeho usmrcení v moment, když byl odzbrojen.

³³⁴ Tamtéž, dopis místodržících adresovaný Karlovi Adamovi z Říčan z 1. července 1652.

³³⁵ Tamtéž.

10. Komparace analyzovaných soubojů

Jak je z předchozího výkladu patrné, představené čtyři souboje spojuje několik prvků. Přesto ale každý z případů představuje unikátní střet, což dále dokládá tezi, že v 16. a ještě v 17. století se pevná forma souboje ještě etablovala, respektive pomalu zapouštěla kořeny. Analyzované souboje navíc odrážely dobovou kulturu, pro níž bylo po celé sledované období důležité, aby si urození muži hleděli své cti a dobrého jména. Asi nejzřetelnější byla tato skutečnost v ozbrojeném střetu kutnohorského kronikáře Mikuláše Dačického z Heslova s příslušníkem starobylého panského rodu Novohradských z Kolovrat, ale také v případě boje Zikmunda Alexandera Karla ze Svárova s Karlem Adamem z Říčan. Tyto dva souboje, společně s duelem, jehož se zúčastnil Jindřich Šlechtín, spojovala další podstatná skutečnost. Všechny tři potyčky se totiž odehrály v kontextu pijáckých zábav, hostin a společenského veselí. Právě uvolněná, neformální atmosféra spojená s konzumací alkoholu mohla napomoci k tomu, aby si některý z aktérů vyložil slova a gesta protivníka zle, respektive mohla aktéry činit citlivější v otázce osobní a rodové cti. Díky tomu se aktéři stávali svolnější k tomu, aby požadovali provinilce o nápravu pod pohrůžkou násilí.

S jistotou lze říci, že alkohol figuroval v analyzovaných soubojích z let 1582 i 1635, a pokud je možné věřit svědectví pražského purkmistra týkající se střetu Jana Zikmunda Paugara z Reitzenschlagu, tak také ve střetu z roku 1598. Překvapivě, alkohol nestál za soubojem roku 1651, neboť Karel Adam z Říčan kvůli prodělané nemoci zůstal střízlivý a jeho protivník se nezmínil o tom, že by sám konzumoval alkoholické nápoje.

S přihlédnutím k prostorům, v nichž se souboje odehrály, lze konstatovat, že duelanti se příliš neřídili nepsanými a preferovanými způsoby, jak násilně obhájit čest. Všechny čtyři souboje se totiž neodehrály někde v ústraní v přítomnosti sekundantů, nýbrž bezprostředně na místě, kde k urážce došlo, aniž by se aktéři zajímali, že se stanou objektem pozorování dalších přítomných osob. To je snad možné vysvětlit podnapilým stavem bojovníků, kteří se zatemnělým úsudkem odmítli zvolit konvenční postup. Zároveň v nich zůstávaly pevně zakořeněny dobové představy o důležitosti osobní a rodové cti, ale také ideálního modelu maskulinity, který opovrhoval zbabělostí či pasivitou a vyzdvihoval udatnost a odhodlání bránit své dobré jméno. V případě urozených mužů představovala čest klíčovou podmínku jejich výsadního postavení, což byl další z důvodů, proč na její obranu vystoupit. Jak ostatně tvrdili autoři preskriptivních příruček, násilí bylo v takové situaci přípustné a legitimní.

Kombinace výše uvedených faktorů spolu s povahovými rysy aktérů přispěla ke vzniku soubojů, ale také určila jejich konečnou podobu, která nemusela přesně odpovídat očekávanému modelu duelu. V případě souboje kutnohorského erbovního měšťana a

příslušníka panského stavu stálo na jeho počátku urážlivé gesto v podobě odmítnutí smeknout klobouk a projevit výše postavenému muži náležitou úctu. Nevyslyšení výzvy k jeho uznání Kolovrata pak přimělo, aby bez otálení protivníka napadl. V souboji Jana Zikmunda Paugara z Reitzenschlagu s Kryštofem Kryšpínem na Staroměstském náměstí šlo pravděpodobně rovněž o nápravu poškozené cti a odčinění verbální urážky, případně o jasnou demonstraci rytířových maskulinních kvalit. O duelu Jindřicha Šlechtína se dochovalo nejméně informací, ale lze usoudit, že jej k násilí pravděpodobně dovedl předchozí slovní spor buď s podnapilým šenkýřem či spíše s procházejícími vojáky, kteří se k civilnímu obyvatelstvu chovali neuctivě a bezohledně. Poslední souboj z roku 1651 vznikl kvůli zpochybnění cti Karla Adama z Říččan během karetní hry a jeho nařčení z podvádění. Říččan protivníkovu slova a požadavek o zjednání nápravy, který byl symbolicky posílen tasením zbraně, nesl nelibě. Postup Říččana asi nejvíc vybočoval z očekávaných soubojových zvyklostí raného novověku, neboť na Zikmunda Alexandera Karla ze Svárova údajně zaútočil v okamžiku, kdy se druhý z mužů vzdával své zbraně. Skutečný souboj s relativně rovnocennými podmínkami se mezi muži odehrál až o několik okamžiků později, teprve poté, když byli od sebe odtrženi, aby mohli zkontrolovat svá zranění. Říččanovo jednání nebylo možné omluvit nadměrným pitím alkoholu, ale pravděpodobně odpovídalo jeho potřebě přítomným svědkům symbolicky sdělit, že rozhodně nebyl nečestným a zbabělým mužem. O to paradoxněji se jevil jeho útěk, když si uvědomil, že svému protivníkovi zasadil vážnou ránu.

I když se souboj z hlediska nepsaných společenských norem jevil jako správné řešení sporu týkajícího se cti, z pohledu práva nenalezl tento postup pochopení. Proto měly analyzované střety vždy soudní dohru. Díky písemnostem vzniklých během následné soudní pře bylo ale možné poznat alespoň některé okolnosti soubojů, a především myšlenkové světy jednotlivých aktérů. Pochopitelně, situace byla mnohem příznivější pro vítěze souboje, který protivníka nezabil. To se týkalo Jana Zikmunda Paugara, který se po výměně několika úderů s Kryštofem Kryšpínem usmířil, ale protože svým jednáním porušil císařův výnos o zákazu soubojů a z pohledu městských orgánů se dopustil deliktu *vejtržnosti*, byl pouze uvězněn. Na základě Paugarových suplik lze říci, že urozený muž tento trest snášel těžko, neboť mu přinesl posměch. Přesto mu ale závažnější potrestání nehrozilo, neboť nikoho nezranil, a tak mohl díky svému neodbytnému naléhání přesvědčit panovníka, aby nařídil jeho propuštění.

Pokud ale v průběhu souboje došlo k usmrcení jednoho z účastníků, ve dvou ze tří zbývajících případů se rozhořel soudní spor o potrestání viníka. Výjimku představovalo zabití Jindřicha Šlechtína, kdy z neznámých důvodů strana pozůstalých neusilovala o vyšetření jeho smrti a potrestání viníků. Lze nabídnout pouze domněnku, že v době právních a existenčních

nejistot způsobených probíhající třicetiletou válkou mohla Šlechtínova rodina rezignovat na snahu domoci se příznivého rozsudku. Na rozdíl od případu z roku 1635, soudní pře mezi Mikulášem Dačickým z Heslova a rodem Novohradských z Kolovrat, respektive žaloba Johanny Eusebie Karlové ze Svárova proti Karlovi Adamovi z Říčán představovaly dramatické zápasy o zjednání spravedlnosti.

Obě zmíněné soudní pře spojovalo více, než by bylo na první pohled zřejmé. Do čela strany poškozených se postavila vdova po zabitém duelantovi, Johanna Eusebie Karlová ze Svárova a Apolena Kolovratská z Lichtenburka, kterou později nahradila její dcera Kateřina. Obě ženy smrt svých manželů nevnímaly jako zabití v boji, nýbrž jako úkladný a nečestný *mord*, z něhož obvinily přeživší duelanty. Jejich strategie mohly reflektovat strastiplné pocity, které prožívaly, stejně jako jejich dobré mínění o svých partnerech, ale také očekávání, že v případě příznivého rozsudku manžela symbolicky pomstí, neboť *mord* byl trestán ztrátou hrdla. Zatímco popis událostí, který poskytla Johanna Eusebie, víceméně odpovídal skutečnosti, Apolena Kolovratská mylně nebo možná záměrně vykreslila Dačického jako podlého a lstivého vraha. Příslušná soudní instance se v obou případech snažila identifikovat moment počátku celé mužské pře, což bylo klíčové pro rozhodnutí, který z mužů byl jejím původcem a který byl nucen se bránit. V neprospěch Říčana hrály i tehdejší platné normy a panovníkův patent, kvůli kterému mohl být jeho čin skutečně vyhodnocen jako *mord*. Nebýt zásahu Ferdinanda III. a kancléře Martinice, s nimiž Říčán zřejmě udržoval dobré vztahy, velmi pravděpodobně by byl tento urozený muž potrestán. Ve starším ze soubojů byla situace komplikovanější. Nejenže soudní řízení trvalo několik desetiletí, ale v jeho průběhu došlo k vnesení protichůdných rozsudků, z nichž první za původce souboje označil Dačického, zatímco druhý Kolovrata. Obě protistrany se snažily využít svých kontaktů s vlivnými osobami, aby dosáhly svého cíle, nicméně se zdá, že takový postup pouze prodloužil celý spor. Kvůli dlouhému trvání pře navíc mohl Dačický pozměnit svou argumentaci a zdůrazňovat, že další odvolání Novohradských z Kolovrat již nemělo opodstatnění v zákoně a případ byl *de iure* promlčen, což mu nakonec zajistilo svobodu.

Skutečnost, že se všichni provinilci vyhnuli hrdelnímu, případně přísnému peněžitému trestu, nemálo vypovídá o dobové soubojové kultuře. S výjimkou Dačického a Kryšpína se jednalo o urozené muže, pro něž byla nepřípustná ztráta dobré pověsti. Protože nejvyšší zemští a dvorští úředníci, a zejména soudci pocházeli rovněž ze šlechtického stavu, mohli na provinění proti panovníkovým patentům nahlížet shovívavěji, protože sami rozuměli potřebě hájit svou osobní a rodovou čest, ač se formálně museli řídit dobovým právním řádem. Když se na císařský protisoubojový patent odkazovali pražský purkmistr a konšelé roku 1598, patrně se

tehdy rezignovalo na jeho důsledné vymáhání. Zdá se, že od té doby došlo k posunu, neboť v polovině 17. století se společně s konsolidováním panovnické moci utužil také právní řád, což je patrné z písemností vzniklých v důsledku souboje z roku 1651. Aktéři souboje si dobře uvědomovali přísné sankce obsažené v textu příslušného patentu, a právě proto se Zikmund Alexander Karel ze Svárova rozhodl svou zbraň odevzdat pánovi domu. Porušení vladařova zákazu pak představovalo důležitý moment v argumentaci šlechticovy manželky, který jí umožnil podniknout důležité právní kroky. Kdyby neměl Řičan blízko k panovníkovi, trestu by téměř s jistotou neunikl.

V analyzovaných soubojích lze nalézt ještě jeden důležitý prvek. Jak bylo naznačeno výše, alespoň tři ze čtyř soubojů byly s jistotou motivovány nutností obrany cti a předvedení maskulinních kvalit minimálně jednoho z mužů. Ačkoliv násilnou reakcí dosáhli svého záměru a potvrdili svou mužnost, brzy poté utrpěli další škodu na svém dobrém jménu kvůli svému uvěznění. Jedinou výjimku představoval Jindřich Šlechtín, jehož násilnému počínání nevěnovaly úřady dostatečnou pozornost kvůli probíhající válce. Dačický a Paugar si ve svých suplikách opakovaně stěžovali na pošpinění své pověsti kvůli pobytu za mřížemi, přičemž rytíř zdůrazňoval, že takový stav uvrhal hanbu i na jeho manželku a potomky. Jak se ke svému uvěznění stavěl Řičan, není známo, ale kvůli svému vznešenému původu mohl pociťovat totéž. Souhrnně lze říct, že násilný postup představených mužů reflektoval dobovou mentalitu, která nepřipouštěla pasivní přijímání urážek, ale vyžadovala okamžitou reakci za všech okolností, patrně i pod hrozbou právních konsekvencí. Duelanti se tak svým konáním přihlašovali k modelu maskulinních kvalit, který stavěl zachování cti a dobré pověsti nad jednotlivcův život.

11. Závěr

Předchozí strany předkládané diplomové práce si kladly za cíl analyzovat a porovnat čtyři souboje z let 1582-1651 skrze optiku historické antropologie. Jednání aktérů bylo ve všech případech s největší pravděpodobností zapříčiněno kulturně zažitou potřebou bránit svou čest, případně současně dokázat protivníkovi a dalším možným pozorovatelům, že napadený muž disponoval souborem očekávaných maskulinních kvalit. Mezi ně patřila odvah a odhodlání vystoupit na obranu dobrého jména, a to i s vědomím, že jedinec mohl v souboji zahynout. Jak analýza společně s komparací ukázala, ne všechna pravidla naznačená teoretiky duelů bývala striktně dodržována. Pro vznik souboje byla podstatná urážka, jež mohla mít podobu verbálních invektiv či neverbálního gesta, a dále výzva, která spíše než formální domluvy ohledně místa a času střetu měla podobu požadavku k neodkladnému zjednání nápravy.

První z kapitol se pokusila popsat úlohu cti v životě předmoderního člověka. Vedle kompilace informací z odborné literatury už na tomto místě došlo k pokusům o interpretaci několika dobových textů preskriptivního charakteru, a to s ohledem na propojenost cti i šlechtické a maskulinní identity. Jak je z kapitoly patrné, pro urozené muže bylo důležité dávat svou čest a maskulinní kvality na odív a následovat tak očekávaný vzor mužského chování. Ztráta cti znamenala poškození prestiže a ztrátu exkluzivního společenského postavení, a proto se šlechtici často usilovali k legitimním způsobům její obnovy, mezi něž spadaly právě souboje.

Druhá kapitola si kladla za cíl představit souboj jako důležitý kulturní fenomén předmoderní společnosti. Řádný souboj se od ostatních forem násilí odlišoval svou ritualizovanou podobou a funkcí jakéhosi nástroje sloužícímu k očištění jedince dobrého jména. Takovému ozbrojenému střetu mělo předcházet zpochybnění cti jednoho z duelantů, přičemž tato osoba vystupovala s výzvou k brzkému zjednání nápravy. V 16. a na počátku 17. století vznikala další pravidla, která například stanovovala, za jakých podmínek bylo přípustné souboj svést, nicméně v praxi nebyla vždy zohledňována. Kontrast a rozdíl mezi teorií, kterou představovala díla Baldassara Castigliona, Lukazse Górnického, Vincentia Saviola či George Silvera, a praxí, na kterou vzpomínal cestovatel Fynes Morrison, byl propastný.

Třetí kapitola se pokusila poskytnout ucelený obraz šermířských zvyklostí, které se v Evropě prosadily. V 16. století vedle sebe paralelně existovalo několik šermířských škol, jež mezi sebou soupeřily a navzájem se inspirovaly. Na podobě raně novověkého souboje se neodmyslitelně podepsaly vlivy pramenící na Apeninském poloostrově, konkrétně obliba rapíru, odpor ke zbroji a ochrannému oděvu a podobně. Vedle toho byly představeny známé souboje z českého prostředí, které se ve sledovaném období odehrály, a to v kontextu šlechtické cti a maskulinní identity.

Čtvrtá kapitola zkoumala čest a násilí v kontextu normativních pramenů. Analýze byly podrobeny texty panovnických protisoubojových patentů, zemských zřízení a Koldínova zákoníku. Ukázalo se, že mnohé delikty byly napříč jednotlivými písemnostmi definovány podobně, přičemž rozdíly mezi nimi spočívaly v odlišné trestní sazbě. Pro rozbor soubojů v závěrečné části práce se ukázaly jako důležité především dva delikty, totiž *mord* a *vejtržnost*. Co se týká panovnických norem, patrně reflektovaly snahy jejich autorů udržet si monopol na výkon násilí, ale také mohly stát na počátku proměn představ o legitimitě souboje jakožto prostředku k obhajobě poškozené cti. Kapitola se rovněž věnovala regionálním a místním normám, které různorodým způsoby upravovaly podmínky nošení zbraní, případně je zcela zapovídaly.

Konečně, poslední část diplomové práce poskytla čtyři analytické pohledy na odlišné souboje z let 1582-1651. Ve všech případech se kapitola pokusila skrze historicko-antropologickou optiku nahlédnout do myšlenkového světa aktérů ve snaze porozumět jejich hodnotovému systému. Právě pochopení, proč se čtyři dvojice mužů k ozbrojeným střetům odhodlaly, může zčásti vysvětlit funkci souboje v předmoderní společnosti. V kontextu těchto konkrétních potyček šlo téměř vždy o zpochybnění dobrého jména. Napadení jedinci, kteří byli v mnoha případech v podnapilém stavu, pak protivníkovu urážku těžce nesli a namísto formální výzvy požadovali spíše okamžitou nápravu v podobě omluvy anebo projevení uctivého gesta. Kvůli neústupnosti obou stran byla však eskalace konfliktu nevyhnutelná, a tak zprvu verbální pře přerostla v násilnost. Rozhořelý spor ukončil buď zásah přihlížejících, brzké usmíření, anebo smrt jednoho z duelantů. Podle závažnosti jejich prohřešku proti bojovníkům zpravidla právní cestou postupovaly příslušné orgány. Ani v jednom z případů nebyl vynesena rozsudek, který by provinilce zbavoval hrdla, což mohlo být dáno shovívavostí soudců a panovníka, ale také potenciálními kontakty na vlivné úředníky. Z komparace soubojů je patrné, že duel sice byl legitimním prostředkem k nápravě poškozené cti, nicméně jeho volbou se napadení vystavovali riziku soudního řízení, respektive závažnému trestu.

Práce se pokusila o interpretaci důležitého kulturního úkazu raně novověké společnosti, jakým byl souboj za účelem obnovy cti. Pochopitelně se stále jedná o omezený pohled, neboť problematika soubojů představují široké téma, které souvisí s hmotnou kulturou (ve vztahu k chladným zbraním), s dobovou preskriptivní literaturou (a to nejen v souvislosti s naučnými spisy pro šlechtice, ale také fenoménem *fechtbücher*), a rovněž s trestněprávní agendou. Aby bylo možné důležitost souboje v očích dobových pozorovatelů pochopit, jako schůdný se jeví postup naznačený touto kvalifikační prací. Analýza dílčích mikrohistorických případů a jejich komparace může přinést nové poznatky týkající se reflexe prožitých ozbrojených střetů

v myšlenkových světech aktérů, ale také lépe vymezit rysy, jimiž se vyznačoval předmoderní souboj v českém prostředí, potažmo ve středoevropském regionu. Mimoto ale takový postup může sledovat proměny mentality aktérů i pozorovatelů, popřípadě odlišné vnímání cti v očích jednotlivých společenských stavů.

12. Prameny a literatura

12.1. Prameny archivní

Národní archiv

Stará manipulace

inv. č. 752, sign. D 42/2, kart. 642 (zabití Felixe Novohradského z Kolovrat Mikulášem Dačickým, 1584-1613)

inv. č. 1590, sign. K11/5, kart. 1104 (zabití Šťastného Novohradského z Kolovrat Mikulášem Dačickým, 1582)

inv. č. 2637, sign. P 64/1, kart. 1640 (souboj Jana Zikmunda Paugara z Reitzenschlagu s Kryštofem Kryšpínem na Staroměstském náměstí v Praze, 1598)

inv. č. 3195, sign. S 77/14, kart. 2194 (souboj Zikmunda Alexandra Karla ze Svárova s Karlem Adamem z Řičan, 1651-1652)

inv. č. 3656, sign. S 676/3, kart. 2353 (zabití Jindřicha Šlechtína v souboji a jeho pozůstalost, 1635)

Patenty

č. 206 (Patent Matyáše ze 31.7. 1615).

č. 291 (Patent Ferdinanda II. z 5.7.1625).

č. 625 (Patent Leopolda I. z 23.9.1682).

12.2. Prameny vydané

Bejblík, Alois (ed.), *Fynes Moryson – John Taylor Cesta do Čech*. Praha 1977.

Felix, Adolf (ed.), *Baldassare Castiglione. Dvořan*, Praha 1978.

Glücklich, Julius (ed.), *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579-1619*, Praha 1908.

Janišová, Jana (ed.), *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě. Edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic z let 1541–1556. Historická studie a edice*, Brno 2007.

Jireček, Hermenegild (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888.

Jireček, Josef – Jireček, Hermenegild (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha 1882.

Jireček, Josef (ed.), *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876.

- Kalousek, Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Praha 1905 (Archiv český 22).
- Kirby, Jared (ed.), *A Gentleman's Guide to Duelling. Vincentio Saviolo's Of Honour and Honourable Quarrels*, London 2013.
- Koldinská, Marie – Mat' a, Petr (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602-1633)*, Praha, 1997.
- Malý, Karel a kol. (edd.), *Práva městská Království českého*, Praha 2013.
- Mareš, Petr (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596*, Pelhřimov 2015 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, řada B, sv. VI).
- Matthey, Cyril G. R. (ed.), *The Works of George Silver*, London 1898.
- Petr, Jan (ed.), *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna I*, Praha 1989.
- Petráčková, Věra – Vogeltanz, Vladimír (edd.), *Příběhy Jindřicha Michala Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.
- Ratajová, Jana – Storchová, Lucie (edd.), *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010.
- Rezek, Antonín (ed.), *Jan František Beckovský Poselkyně starých příběhů českých II, svazek III*, Praha 1880.
- Rezek, Antonín (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti I-II*, Praha 1880.
- Simonides, Jaroslav (ed.), *Lukasz Górnicki. Polský dvořan*, Praha 1977.
- Škoda, Jan (ed.), *Zřízení a artykulové Jana Šembery Černohorského z Boskovic měšťanům a vši obci města Litovle z roku 1593*, in: Okresní archiv v Olomouci 1989, Olomouc 1990, s. 175-191.
- Vybíral, Zdeněk (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku*, České Budějovice 2014 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, řada B, sv. IV).

12.2. Literatura

- Allen, Douglas W. – Reed, Clyde G., *The Duel of Honor: Screening For Unobservable Social Capital*, American Law and Economics Review Advance 8, 2006, č. 1, s. 81-115.
- Antonín Malaníková, Michaela, *Maskulinita jako koncept mediévistického bádání*, in: Švaříčková Slabáková, Radmila – Kohoutová, Jitka – Pavlíčková, Radmila – Hutečka, Jiří a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 24-35.
- Banks, Stephen, *Duels and Duelling*, Oxford 2012.

- Bisingerová, Marie, *Mikuláš Dačický z Heslova*, Numismatické listy 52, 1997, s. 22-26.
- Borovský, Tomáš – Malaníková, Michaela, *Genderové aspekty sporů o čest ve středověku*, in: Borovský, Tomáš – Janiš, Dalibor – Malaníková, Michaela a kol. (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 113-126.
- Bourdieu, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1998.
- Bregman, Alvan, *Emblemata. The Emblem books of Andrea Alciato*, Newtown 2007.
- Burachovič, Stanislav, *Karlovy Vary a jejich vlastivědné písemnictví*, Karlovy Vary 2000.
- Burke, Peter, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.
- Bůžek, Václav – Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Vybíral, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- Bůžek, Václav – Koreš, František – Mareš, Petr – Žitný, Miroslav, *Rytíři renesančních Čech ve válkách*, Praha 2016.
- Bůžek, Václav – Král, Pavel – Vybíral, Zdeněk *Člověk českého raného novověku*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2005, s. 9-53.
- Bůžek, Václav a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.
- Bůžek, Václav, „*Posměch nemalej se stal*“. *Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století*, in: Chocholáč, Bronislav – Jan, Libor – Knoz, Tomáš (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 419-429.
- Bůžek, Václav, *Ideály křesťanského rytířství v chování muže předbělohorské doby*, in: Švaříčková Slabáková, Radmila – Kohoutová, Jitka – Pavlíčková, Radmila – Hutečka, Jiří a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 47-60.
- Bůžek, Václav, *Urozenec*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2005, s. 79-110.
- Bůžek, Václav, *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebe prezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvilích*, Studia Rudolphina 6, 2006, s. 45-58.
- Čechura, Jaroslav – Stachurová Kucrová, Veronika – Vlasáková, Zuzana, *Smiřičtí. Krátké dějiny úspěšného rodu*, Praha 2018.
- Dinges, Martin, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Schreiner, Klaus – Schwerhoff, Gerd (edd.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 29-62.

- Dolínek, Vladimír, *Knihy o soubojích*, Praha 2009.
- Dupius, Olivier, *A New Manuscript of Joachim Meyer (1561)*, Acta Periodica Duellatorum 9, 2021, s. 1-14.
- Đurčanský, Marek, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2014.
- Dvořáková, Daniela, *Súboj ako spôsob riešenia sporov o česť v stredovekom uhorskom práve*, in: Borovský, Tomáš – Janiš, Dalibor – Malaníková, Michaela a kol. (edd.), *Spory o česť ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 46-53.
- Habermann, Dominik, *Souboj jako běžný prostředek řešení šlechtických sporů, v českých zemích v raném novověku*, Brno 2012 (bakalářská práce).
- Hilský, Martin, *Shakespeareova Anglie. Portrét doby*, Praha 2020.
- Holý, Martin, *Zrození renesančního kavalíra*, Praha 2010.
- Houška, Vítězslav, *Souboje perem i pistolí*, Praha 1982.
- Hrbek, Jiří, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015.
- Hrdlička, Josef, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347-372.
- Chvojka, Ondřej – Konrádová, Monika – Török, Jan (edd.), *Meč a člověk*, České Budějovice 2024.
- Janáček, Josef, *Mikuláš Dačický z Heslova. Očitý svědek české renesance*, Dějiny a současnost 14, 1992, č. 6, s. 24-29.
- Janišová, Jana – Janiš, Dalibor, *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516-1604 II*, Praha 2017.
- Janišová, Jana, *Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu*, in: Borovský, Tomáš – Janiš, Dalibor – Malaníková, Michaela a kol. (edd.), *Spory o česť ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 69-110.
- Jelínek-Bojkovský, Jan Nepomuk, *Obecní řád a některé artikule obecní dané Karlem z Žerotína*, Selský archiv 9, 1914, č.1, s. 34-39.
- Jindříšková, Eliška, *Souboj v českém právu*, Praha 2016 (diplomová práce).
- Jůzlová, Jana, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, 2003, s. 29-58.

- Knoz, Tomáš *Meč zemského hejtmana Jana z Rottalu*, in: Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Smíšek, Rostislav (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 243-265.
- Koldinská, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2004.
- Kovařík, Jiří – Křížek, Leonid, *Historie evropských duelů a šermu. Svazek II: Čas rváčů a duelantů*, Praha 2014.
- Král, Pavel, *Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku*, *Opera historica* 16, 2015, s. 185–206.
- Král, Pavel, *Zazdění jako trest za cizoložství. Symbolické jednání aktérů manželské pře Vavřince Spinky z Lubikova a Kateřiny Podhradské z Vlčí Hory v letech 1577-1578*, in: Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Smíšek, Rostislav (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 130-142.
- Kraus, Josef, *Zřízení panské panství Letovského z roku 1561*, *Časopis Moravského muzea zemského* 5, 1905, s. 70-101.
- Kreuz, Petr, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000.
- Kreuz, Petr, *Urážka na cti v praxi komorního soudu Království českého a městského soudu Starého Města pražského v první polovině 16. století*, in: Borovský, Tomáš – Janiš, Dalibor – Malaníková, Michaela a kol. (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 127-150.
- Kubeš, Jiří a kol., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018.
- Kubeš, Jiří, *Konstrukce maskulinity na kavalírských cestách české a rakouské šlechty v druhé polovině 17. století: mezi ideálem a realitou*, in: R Švaříčková Slabáková, Radmila – Kohoutová, Jitka – Pavlíčková, Radmila – Hutečka, Jiří a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 74-88.
- Kubeš, Jiří, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pelhřimov 2013.
- Kubeš, Jiří, *Vilém Slavata a jeho hejtmáni. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, *Historický obzor* 12, 2001, s. 70-75.
- Ledvinka, Václav, *Staroměstské náměstí, esej o významu místa*, *Zprávy památkové péče* 75, 2015, č.3, s. 195-200.
- Lengyelová, Tünde, *Ideál uherského muže v době osmanské nadvlády*, in: Švaříčková Slabáková, Radmila – Kohoutová, Jitka – Pavlíčková, Radmila – Hutečka, Jiří a kol. (edd.),

Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, Praha 2012, s. 61-73.

Leonhard, Jörn – Wieland, Christian, *Noble Identities from the Sixteenth to the Twentieth Century – European Aristocratic Cultures in Law, Politics and Aesthetics*, in: Leonhard, Jörn – Wieland, Christian (edd.), *What Makes the Nobility Noble? Comparative perspectives from the Sixteenth to the Twentieth Century*, Göttingen 2011, s. 7-34.

Letošníková, Ludiše – Herčík, Josef, *Zbraně, šerm a mečíři*, Praha 1983.

Macek, Josef, *Česká středověká šlechta*, Praha 1996.

Matyáš, Jaroslav, *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfinské Praze*, České Budějovice, 2004 (diplomová práce).

Matyášová, Josefína, *Dačického Paměti jako zdroj poznání raně novověkého českého práva*, Praha 2014 (diplomová práce).

Matyášová, Josefína, *Mikuláš Dačický z Heslova. Osobnost, dílo a „druhý život“*, Praha 2017 (diplomová práce).

Němec, Igor a kol., *Dědictví řeči*, Praha 1986.

Novotný, Robert, *Čest a urozenost v mentalitě středověké šlechty*, in: Borovský, Tomáš – Janiš, Dalibor – Malaníková, Michaela a kol. (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 54-68.

Nye, Robert, *The End of the Modern French Duel*, in: Spierenburg, Pieter (ed.), *Men and Violence: Gender, Honor, and Rituals in Modern Europe and America*, Columbus, 1998, s. 82-102.

Opavová, Tereza, *Obraz války a vojenství v 16. a 17. století očima českých šlechticů*, Praha 2013 (diplomová práce).

Ottův Slovník Naučný, Praha 1808-1909.

Pánek, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 2003.

Pintner, Tomáš, *Spory o čest v raném novověku*, České Budějovice 2022 (bakalářská práce).

Pospišilová, Pavla, *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu*, *Theatrum historiae* 8, 2011, s. 63–97.

Prchal, Vítězslav, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*, Praha 2015.

Quint, David, *Duelling and Civility in Sixteenth Century Italy*, *I Tatti Studies in the Italian Renaissance*, 7, 1997, s. 231–278.

Rauscher, Rudolf, *Urážka na cti podle českého zemského práva*, in: Čáda, František (ed.), *Naše právo a stát*, Praha 1928, s. 41-53.

- Sabine, Lorenzo, *Notes on Duels and Duelling*, Boston 1859.
- Smíšek, Rostislav, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku jako pramen historického bádání. Příspěvek k poznání mobility císařského dvora na sklonku 17. století*, in: Kubeš, Jiří (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*, Pardubice 2007, s. 129-161.
- Starý, Marek, *Dva reverzy k zemi ve fondu Úřad desk zemských*, *Právněhistorické studie* 46, 2016, č.1, s. 45-59.
- Stejskal, Aleš, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu století (Perspektivy výzkumu)*, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle, Ústí nad Labem 1991*, s. 82-94.
- Stejskal, Aleš, *Hospody posledních Rožmberků*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 4, s. 9-13.
- Stejskal, Aleš, *Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551-1611)*, in: Kokojanová, Michaela (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 376-408.
- Stübiger, Gerhard, *Život v Chomutově na sklonku XVI. století*, *Památky-příroda-život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska* 1, 1969, s. 62-66, 81-84.
- Sulitková, Ludmila, *Neznámý městský řád pro Náchod z šedesátých let 16. století*, *Theatrum historiae* 10, 2012, s. 25-57.
- Svátek, Josef, *Dějiny poprav a katů v Čechách*, Praha 2004.
- Šáro, Ondřej, *Duely v českých zemích raného novověku*, České Budějovice 2009 (diplomová práce).
- Šimůnek, Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.
- Šindelář, Vladimír, *Šermíři, rváči, duelanti*, Praha 1994.
- Štroblová, Helena – Altová, Blanka a kol. (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000.
- Švaříčková Slabáková, Radmila – Kohoutová, Jitka – Pavlíčková, Radmila – Hutečka, Jiří a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012.
- Tomíček, Antonín, *Zřízení městské v Litomyšli*, *Památky archeologické a místopisné* 10, 1898-1899, s. 77-84.
- Tuček, Jaroslav, *Pražští šermíři a mistři šermu*, Praha 1927.
- Turner, Victor, *Příběh rituálu*, Brno 2004.
- Vaculík, Jaroslav, *Šerm kordem po francouzsku jako vznešené umění a zábava šlechty*, Kroměříž 2022.
- Valenta, Aleš, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004.
- van Dülmen, Richard, *Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly*, Praha 2002.

- van Dülmen, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku. Díl 2.: Město a vesnice*,
van Gennep, Arnold, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 2018.
- Vlnas, Vít, *Staroměstské náměstí jako místo paměti, symbolické komunikace a konfrontace*, in:
Jakubec, Ondřej – Suchánek, Pavel (edd.), *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*, Praha 2020, s. 12-37.
- Vodička, Ondřej, *Výpovědi německých pozdně středověkých šermířských příruček o kultuře civilních duelů*, Husitský Tábor 2019, 23-24, s. 96-123.
- Vybíral, Zdeněk, *Zápas o dobré jméno urozeného válečníka. Jan Kocian a nešťastné tažení habsburského vojska k Osijeku*, in: Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Smíšek, Rostislav (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 198-211.
- Výtopilová, Jana, *The World of Vincentio Saviolo*, Brno 2017 (bakalářská práce).
- Wagner, Eduard, *Sečné a bodné zbraně*, České Budějovice 1993.
- Winter, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.
- Žitný, Miroslav, *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku*, Opera historica 15, 2011, s. 183-217.

13. Seznam příloh

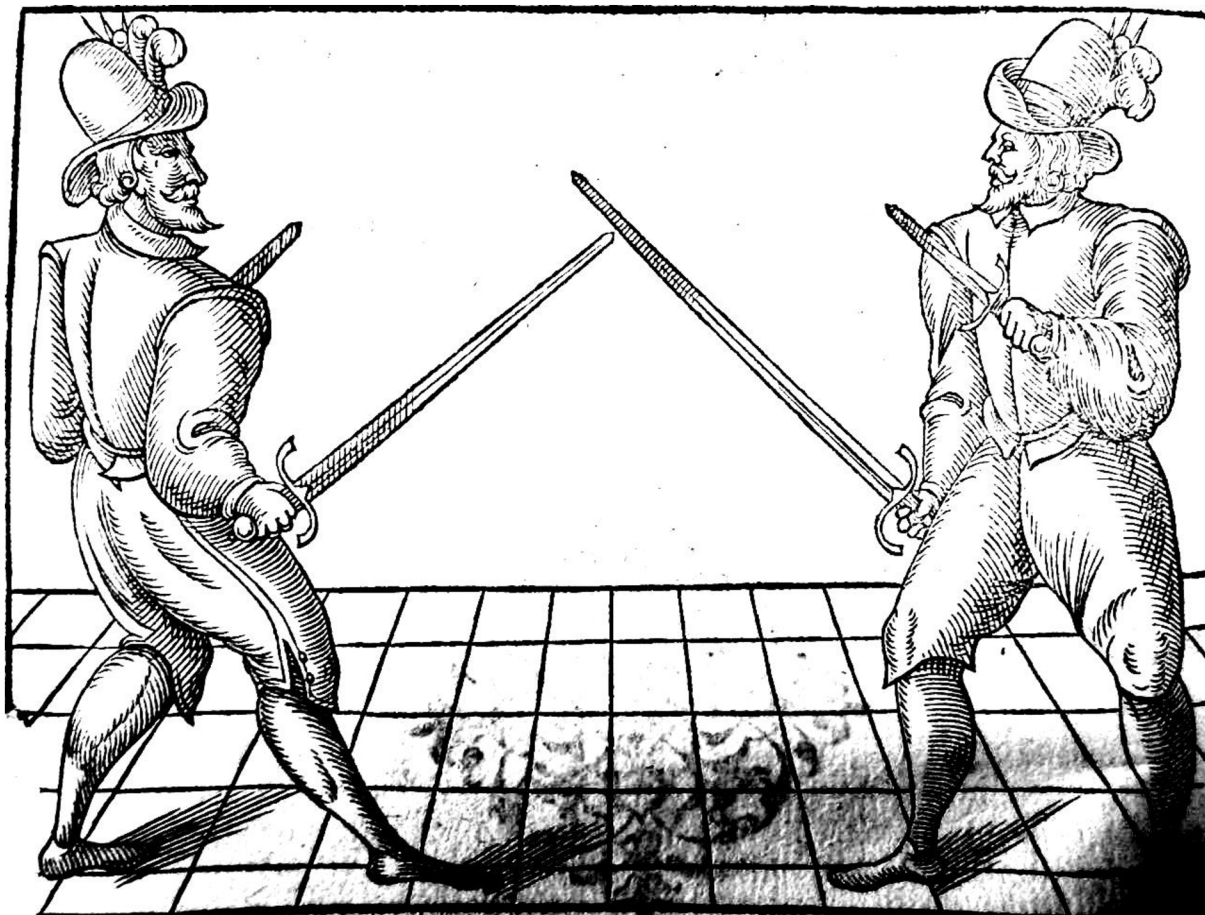
Příloha č. 1: Ilustrace ze Saviolovy knihy z roku 1595 dle M. Hilský, *Shakespearova Anglie*, s. 337.

Příloha č. 2: Ilustrace z Marrozovy knihy *Opera nova* z roku 1536 dle V. Šindelář, *Šermíři*, s. 23.

14. Přílohy

Příloha č. 1

Ilustrace ze Saviolovy knihy z roku 1595

Příloha č. 2

Ilustrace z Marrozovy knihy *Opera nova* z roku 1536

